

FA

169

V. 1

W 0000 1613197

INSTITUTIONES
PHILOSOPHICÆ.

INSTITUTIONES

PHILOSOPHICAE.

INSTITUTIONES
PHILOSOPHICÆ

AD STUDIA THEOLOGICA

POTISSIMUM ACCOMMODATÆ

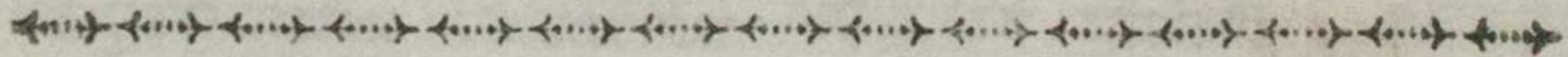
AUCTORE

FRANCISCO JACQUIER
*Ex Minimorum Familia, Primaria-
rum per Europam Academiarum So-
cio, in Lyceo Romano, et in Colle-
gio Urbano de Propaganda Fide
Professore.*

TOMUS I.

SUPERIORUM PERMISSU.

Compluti: Ex Officina Petri à Lopez.

MDCCLXXXV.

INSTITUTIONES
PHILOSOPHICAE
AD STUDIUM THEOLOGICUM
POTISSIMUM ACCOMMODATAE
AUCTORE

FRANCISCO JACOQUE
RE MINISTRO THEOLOGICO, P. M. A. S. S. S.
TUM PER SUAM OPERAM THEOLOGICAM
CUIUS IN LIT. ROMANA, ET IN COLLE
GIO URBANO DE PROPAGANDA FIDE
PROFESSOR.

TOMUS I.

SUPERIORUM PERMISSU.

Compluribus diebus in Officina Petri à Lopez.

MDCCXXV.

AUCTOR LECTORI.

Mirum fortasse videbitur, quod in tanta institutionum philosophicarum copia, et fere dicam sacietate, novum opus ego obtrudere audeam, et meliorem tradendæ Philosophiæ rationem quasi polliceri; cui quidem reprehensioni me facile satisfacturum puto, si hujus operis occasionem, et scopum exponam. A sapientissimis doctissimisque Viris sæpè audivi, etiamnum desiderari cultioris Philosophiæ institutiones, ad theologici studii usum maximè accommodatas. Neque injustas esse tales querelas, iniquave hæc desideria, fatebitur quisquis varia, quæ hodie extant, vel saltem, quæ mihi nota sunt, philosophicorum operum genera percurreret. Et primum quidem eximii non desunt, et sublimiores philosophici libri, sed res difficiliores, et eas præsertim, quæ ad Physicam spectant, continent; id librorum philosophicorum genus Magistrorum potiùs quam Tyronum manibus versari debet, neque

fre-

quenti saltem Auditorum numero accommodatum est. Aliæ circumferuntur, et quidem plurimæ, institutiones philosophicæ ad Tyronum captum, usumque compositæ, sed in iis negligitur, et sæpè contemnitur scholastica methodus, quæ quidem si pressius, et sine inutili syllogismorum farragine adhibeatur, plurimum utilitatis habere potest. Alii institutionum philosophicarum Auctores utuntur quidem forma scholastica, sed vanissimas, sterilesque speculationes subtilius, fusiusque persequuntur. Ex his jam intelligere licet totius operis scopum, quem generatim hic explicabo; in singulis tamen Philosophiæ partibus distinctam, peculiaremque præfationem non prætermisurus.

Philosophia est earum rerum, quæ ratione cognosci possunt, scientia. Quatuor habet partes, Logicam, Metaphysicam, Physicam, atque Ethicam. Prima, et ultima, Logica nempe, et Ethica, ad praxim, actionemque diriguntur. Logica veri falsique disceptatrix, et iudex, veram sciendi methodum, et rationem docet, intelligentiam, quam nihil præstantius à supremo rerum omnium Auctore nobis attri-

(vii)

tributum est, excolit, auget, ac perficit. Altera vero, Ethica scilicet, quid rectum, pravumve sit, quid consentiens, quidve repugnans æquitati dijudicat, et certâ castâque morum doctrinâ animum à corporis concreione abstrahit, atque à sensuum pestifera dulcedine ad honestatis, officii, et virtutis amorem revocat. Metaphysica res omnes à materia secretas, et supra fluxam, perituramque naturam evertas considerat, Deum ipsum optimum maximum, spiritusque ab eo creatos contemplatur. Itaque patet, duas illas Philosophiæ partes, Metaphysicam atque Ethicam, esse veluti pedisequas Sacræ Theologiæ, qua nulla præstantior est, nulla divinior scientia. Physica mundum hunc adspectabilem, totamque corpoream naturam expendit, et ex admirabili illius magnitudine, varietate, pulchritudine, atque constantia argumentatur, esse Numen potentissimum, sapientissimum, optimum, omnisque Philosophiæ, ac felicitatis principium, et finem. Itaque Physica ad Dei cognitionem nos ducit, atque hoc nomine plurimum commendari debet illius studium, quod fastidiosè traducunt, atque aspernantur aliqui

qui præclarissimæ hujus scientiæ imperiti. Præterea in rebus theologicis sua etiam utilitate non caret Physica ; in ea enim explicantur Sphæræ elementa , ex quibus deinde Chronologiæ , et Kalendarii doctrina derivari solet ; hanc autem doctrinam gravissimis nonnullis Historiæ Ecclesiasticæ factis breviter intendùm illustrabo ; has enim institutiones potissimùm scribo Ecclesiasticis Viris , et Sacræ Theologiæ studiosis : omnis igitur nostræ Philosophiæ summa ad veritatem assequendam , moresque informandos , refertur atque dirigitur.

Porro hanc in singulis Philosophiæ partibus tractandis servabo rationem , ut quæ ad mentis facultates perficiendas , ad Sacram Theologiam intelligendam , ad Religionem insinuandam , tuendam atque propagandam conducere possunt , ea omnia diligenter inquiram , et accuratè pertractem ; quæ autem sunt exiguæ utilitatis levitèr perstringam ; et denique vanas ac futiles quæstiones , vel breviter referam , vel omninò omittam ; hæ enim ignorantibus non nocent , vel saltem scientibus non juvant magnoperè , imò , plerumque miseram rixandi cavillandique li-
bi-

bidine ingerunt, at *multa nescire magna est pars scientiae*. Et certè si virum quemlibet ingenuum altercationes pugnaeque verborum dedecent, quantò magis Ecclesiasticos viros, quibus *gloriosus est scire bene vinci, quam culpabiliter vincere?* Hic tamen cavendum est, quod faciunt recentiores quidam superciliosi Censores, ne tamquam inutiles omninò rejiciantur quæstiones nonnullæ, quæ tamen in Theologia sunt utilitatis maximæ; at non rarò contingit, quæstiones aliquas non satis clarè exponi, et ex illa obscuritate nasci inanissimas logomachias; id autem curabo diligenter, ut nempe status quæstionis accuratè explicetur, quo facto litem totam evanescere statim manifestum fiet.

Tandem hanc legem religiosè servabo, ut vera à falsis, certa ab incertis, perspicua ab obscuris distinguam: ergo in dubiis utriusque partis opinionem, in verisimilibus, quod magis ad verum accedere videbitur, exponam: nec tantùm valebit Philosophi alicujus auctoritas, ut sine legitima ratione vincat; non enim in hominem aut in hominis figmenta, sed

(x)

in solidam probatamque veritatem jurare
Philosophum decet; nec illa placere de-
bet Philosophia, quæ nervis ac corpore
destituta, fictitiis ad arbitrium hypothesi-
bus tota ferè nititur; talis Philosophia,
quantumvis elegans, venusta dumtaxat fa-
bulla potest appellari. Ego autem, ad
veritatem tutiori via assequendam, hunc
in omnibus Philosophiæ partibus ordinem,
quantum fieri potest, constanter perse-
quar, ut nempe res singulæ perpetuò, et
numquam interrupto nexu jungantur, at-
que una ex alia pendeat, omnesque ex
certissimis principiis deducantur; perpe-
tuus hic rerum ordo veritatis vestigia qua-
si pederentim demonstrat, ipsamque etiam
intelligendi facilitatem conciliat, ita ut
tardiora quoque ingenia res difficiliore
possint percipere, et naturæ suæ, ut ita
dicam, malignitatem vincere. Hæc gene-
ratim dicta sint de quatuor Philosophiæ
partibus; jam superest, ut de Logica ali-
quid specialiter præmittam, de aliis sin-
gulis Philosophiæ partibus convenienti lo-
co sigillatim dicturus.

Pleræque institutiones Logicæ scholas-
ticam formam omninò prætermittunt, quod
qui-

quidem antea de singulis Philosophiæ partibus monueram; institutiones aliæ in Scholarum cavillationibus longiores sunt. Eximiis præceptis abundat clarissimi, Vvolffii Logica Geometrarum more accuratissimè pertractata; at frequentioribus repetitionibus defatigantur atque opprimuntur impatientes Adolescentum animi; quia tamen accurata rerum divisio mihi summopere placuit, ita hoc Auctore usus sum, ut non solum brevi volumine in iis, quæ non prohibet sancta Religio, ingens opus contraxerim, sed etiam alia addiderim quamplurima, quæ ad Sacræ Theologiæ studium, et ad defendendas contra hunc ipsum Auctorem sacrosanctæ fidei regulas conducunt, non omissis etiam quæstionibus scholasticis accurata, strictaque syllogismorum forma pertractatis, quæ quidem in prælaudata Logica desiderantur. Tandem affirmare non dubito, in his brevissimis institutionibus comprehendi, quidquid utile in aliis omnibus Logicorum libris invenitur; imò non deerunt fortasse intemperantiores Critici, quibus nonnulla superflua, et inter scholasticas intricatas rejicienda videbuntur.

Neque me reprehendant aliqui, quod nihil novi tradiderim; antiquissima enim sunt, et nulli novitati obnoxia ratiocinandi præcepta; satis mihi erit, si eam assecutus fuerim plenam copiosamque brevitate, quam quidem studiosè consectatus sum. Absolutis quatuor Philosophiæ voluminibus, mole quidem, atque utinam non reipsa, exiguis; ampliorem alium de sublimiori Physica adjungam librum, qui quidem, an aliquid novi contineat, penes benevolum Lectorem judicium erit.

Superest denique, ut aliam ante occupem atque depellam reprehensionem omninò quidem injustam. Auctores aliquos, ex quibus nonnulla aliquando depromere, mihi contingit, laudare prætermisi, quod quidem fecissem religiosissimè, si in iis invenissem aliquid novi, verùm cum nihil dixerint, nisi quod dictum prius, sola rerum non verborum novitas laudandas mihi videtur.

Hæc est brevis institutionum philosophicarum explicatio, quas quidem aggressus sum Eminentissimi Principis Cardinalis Spinellii consiliis adjutus, hortamentis excitatus. Utinam Cardinalis doctissimis votis

(xiii)

tis respondeam , et quod exemplo suo facit vir maximus , talem instituerim Philosophiam , eujus ope in moribus pietas , in dictis veritas , et in toto vitæ decursu sapientia præluceat ; ea enim Ecclesiasticis præsertim viris profana puerilisque cense-ri debet Philosophia , quæ magis discere , quam rectè operari docet.

TYPOGRAPHUS

LECTORI S. P.

*Cum ex quam pluribus
editionibus, Institutionum
Philosophicarum Cl.
Viri P. Francisci Jacquie-
rii exemplaria, quibus ado-
lescentes ad scientias com-
parandas informari va-
leant, desiderarentur; hac
de causa me utilitati rei li-*

terariæ non parum consul-
 turum censui, si eas meis
 typis excudendas cura-
 rem: nec enim, cum eæ
 ferè sint quæ hodie omnium
 manibus teruntur, parvæ
 frugis subsidium, meo qui-
 dem iudicio, in ipsis præ-
 lo mandandis, positum
 fuisse dubitabunt, qui, vel
 Philosophicis notitiis pri-
 vari; aut non ita sedulo
 elaboratis institutionibus
 operam navare, hac edi-
 tione prætermissa coacti

forent. Quam ob rem, ut
quanta fieri posset perfec-
tione prodirent, quod in
votis quidem erat, an ve-
ro ita gestum docti, ac in-
tegrī Professores judica-
bunt; editiones aliquod ip-
sarum Institutionum re-
censere opus fuit; ex qui-
bus inter se comparatis
quam plurima menda, quæ
cum ex incuria, tum ex ni-
mia festinatione irrepse-
rant, expuncta sunt, ut
germana Auctoris mens

*satis innotesceret; ut, qui
hanc ceteris conferant, fa-
cile animadvertent.*

*Malui tamen in diph-
thongis exhibendis morem
gerere Venetis, quam Va-
lentinæ; quamvis hæc in
ipsis aureo Latinæ linguæ
sæculo conformior appa-
reat; ne juvenes nostri à
Grammatices ludo litera-
rio, in quo libri omnes, in
quibus versati sunt, eas
conjunctas exponunt, vix
emergentes; iisque solutis*

(xviii)

legendis non adsueti, in
vorum intelligentia parum
proficerent. Vale.

IN-

INDEX.

IN UNIVERSAM PHILOSOPHIAM

PROŒMIUM.

Caput I. De Philosophia universim con- siderata. 1.

Caput II. De methodo disputandi. 12.

Philosophiæ pars I. sive Logica.

Quæstio I. De natura logices. 20.

Quæst. II. De Logicæ artificialis utilita- te, et necessitate. 29.

Quæst. III. De mentis operationibus, et partibus Logicæ. 36.

Logicæ pars I. de perceptione.

Caput I. De idearum origine, et natura. 46.

Conclusio. De ideis intellectualibus, et innatis. 53.

Caput II. De idearum differentia. 64.

Artic. I. De formali idearum differentia. 65.

Artic. II. De materiali idearum differentia. 70.

Artic. III. De universalibus, et distinc- tio-

<i>tione graduum Metaphysicorum.</i>	79.
Quæst. I. <i>Utrum existat aliquod univ-</i> <i>ersale independenter à mente.</i>	89.
Conclusio. <i>Existunt quedam natura com-</i> <i>munes, non formaliter, sed funda-</i> <i>mentaliter ante omnem mentis ope-</i> <i>rationem.</i>	91.
Quæst. II. <i>De gradibus metaphysicis.</i>	96.
Conclusio. <i>Gradus metaphysici distin-</i> <i>guuntur virtualiter.</i>	100.
Caput III. <i>De notionum signis, et ex-</i> <i>plicatione.</i>	109.
Artic. I. <i>De notionum signis.</i>	110.
Quæst. I. <i>An voces sint signa arbitraria.</i>	113.
Concl. I. <i>Voces sunt signa arbitraria.</i>	ibid.
Concl. II. <i>Plures sunt in variis linguis</i> <i>voces, quæ præter primariam sig-</i> <i>nificationem, aliam habent acces-</i> <i>soriam.</i>	118.
Quæst. II. <i>De vocabulorum usu.</i>	121.
Artic. II. <i>De definitione.</i>	137.
Artic. III. <i>De divisione.</i>	143.
Logicæ pars II. de iudicio.	
Caput I. <i>De natura iudicii.</i>	148.
Concl. I. <i>Judicium est simplex actus</i> <i>mentis.</i>	150.
Con-	

Concl. II. Actus iudicii ad intellectum potius quam ad voluntatem perti- nere videtur.	154.
Caput II. De materiali iudiciorum dif- ferentia.	157.
Artic. I. De propositionibus universa- libus, particularibus, et singula- ribus.	158.
Artic. II. De iudiciorum, et proposi- tionum affectionibus.	167.
Caput III. De formali iudiciorum diffe- rentia.	183.
Artic. I. De veritate, et falsitate pro- positionum.	ibid.
Conclusio. Propositionum contradicto- riarum altera est necessariò vera, altera necessariò falsa.	186.
Artic. II. De propositionibus indemons- trabilibus, demonstrativis, theo- ricis, et practicis.	190.
Logicæ pars III. de discursu.	
Caput I. De syllogismo.	199.
Artic. I. De generalibus syllogismorum regulis.	ibid.
Artic. II. De regulis specialibus.	207.
Artic. III. De variis argumentandi ge- ne-	ne-

(xxii)

<i>neribus.</i>	222.
Caput II. De vero à falso, et certo ab incerto per ratiocinationem secernendo.	228.
Artic. I. De vero, ac falso, et utriusque criterio.	ibid.
Conclusio. Ad verum à falso secernendum sufficiunt regulæ Logicæ.	236.
Artic. II. De certo, incerto, atque probabili.	242.
Artic. III. De scientia, opinione, et fide.	252.
Conclusio. Scientia, fides, et opinio possunt esse simul.	266.
Artic. IV. De errore, variisque argumentationum fallaciis.	269.
Artic. V. De præcipuis errorum causis.	276.

Logicæ pars IV.

De Methodo.

Caput I. De methodo inventionis.	285.
Artic. I. De methodo legendi, seu studendi.	ibid.
Artic. II. De methodo inveniendi proprio Marte veritatem.	295.
Artic. III. De usu hypotheseon.	304.
Caput II. De methodo synthetica.	309.
Artic. unic. De methodo doctrine.	310.

SUR-

SURTIDO

DE LOS LIBROS QUE SE HALLAN
en Alcalá de Henares en la Imprenta y Librería
de Pedro Lopez, calle de Libreros, y en Ma-
drid en la de su hermano Alfonso Lopez,
calle de la Cruz.

Libros en folio.

Luz de la Fé, y de la Ley.

Vocabulario de Nebrija.

Libros en quarto.

Año Christiano, 12. tomos.

Calepino de Salas.

Thesauro de Requejo.

S. Pasqual Baylon.

Establecimiento de la Iglesia, 6. tomos.

Christiano instruido.

Maná del Alma.

Sermones al Papa.

Theología Fundamental.

Mabillon, Estudios Monasticos.

Goudin.

Libros en octavo.

Cartas Criticas de Costantini, 12. tomos.

Nepueu, 4. tomos.

Coni-

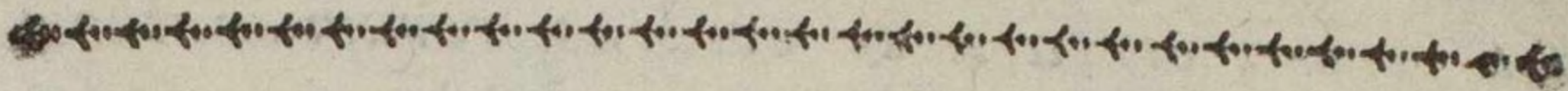
Compendio de España , 2. tomos.
Torrubia , Exercicios de S. Ignacio.
Despertador del alma.
Ovidio.
Jacquier , 6. tomos.
Confesiones de S. Agustin.
Meditaciones del mismo.
Soliloquios del mismo.
Confianza en la misericordia de Dios.
Belarmino.
Lafitau , Retiro Espiritual.
Diario del Christiano.
Tratado de los Escrupulos.
Centellas , arte de bien morir.
El Page instruido.
Concilio.
Virgilio.
Bravo , libro quarto y quinto.
Lara , generos , y preteritos.
Caton Christiano.
Quinto Oracio.
El Pecador arrepentido.
Arismetica de Auienza.
Explicacion de generos , y preteritos de
Olarde.

INS-

(I)

INSTITUTIONES PHILOSOPHICÆ.

PROOEMIUM.

CAP. I.

*De Philosophia universim
considerata.*

I.

Philosophia, si græcum nomen interpretemur, nihil aliud est, quam φιλοια τῆς σοφιας, sive amor, et studium sapientiæ. Nominine sapientiæ intelligebant Veteres rerum *Divinarum*, et *humanarum*, causarumque, quibus eæ res continentur, scientiam. Ab aliis sapientia dicitur rerum *sublimiorum* notitia, vel
A etiam

2 Institutiones philos.

etiam animi ad rectè sentiendum, rectèque agendum dispositio. In hujus nominis interpretatione philosophicæ modestiæ exemplum reliquit Pythagoras, qui à Leontio Rege, an sapiens esset interrogatus, nominis fastum respiciens, respondisse fertur, se non esse Sapientem, sed Philosophum, seu sapientiæ studiosum.

Jam vero relicta græci nominis etymologia, Philosophia nomine intelligi solet *cognitio vera, certa, et evidens rerum naturalium per causas.* Dicitur *cognitio vera*, seu rebus ipsis consentanea, ut differat ab errore; *certa*, ut distinguatur ab opinione, quæ cum errandi formidine conjuncta est; *evidens* ut differat à fide, quæ obscuritatem adjunctam habet; *rerum naturalium*, quæ solis naturæ viribus sine ulla revelatione cognosci possunt, ut à Sacra Theologia distinguatur; *per causas*, hoc est per rationes, ex quibus intelligitur, cur res sint, vel esse possint.

Atque hinc patet cognitionem philosophicam, tum ab historica, tum à mathematica differre. Historica enim cognitio in nuda facti notitia consistit; mathematica circa rerum quantitatem et proportionem versatur: at cognitio philosophica ulterius progreditur, addita scilicet ratione cur res ita se habeat: Triplicis hujus cognitionis discrimen exemplo illustrabimus: qui novit solis meridiani calorem

rem

rem nunc crescere, nunc decrescere, hujus cognitio historica est: qui radiorum solarium densitatem, et ictus magnitudinem, atque inde gradum caloris valet definire, is mathematica cognitione instructus es; at philosophica cognitione pollet, qui majorem caloris gradum à majori radiorum densitate, et minori ictus obliquitate pendere intelligit.

II. Quoniam prius est, facta ipsa cognoscere, quàm eorum rationem reddere, omnis humana cognitio ab experientia exordium ducit; quare historicam cognitionem prius acquirere debet, qui ad philosophicam aspirat; quia verò effectum aliquem à proposita causa produci posse, certissima ratione confirmatur, dum effectus quantitatem novimus, eamque viribus causæ proportionalem esse demonstramus, cognitio mathematica philosophicæ cognitionis certitudinem complet: hinc mutuum auxilium sibi præbet duplex illud cognitionis genus, mathematicæ scilicet, et philosophicæ.

Verum quamvis ex cognitione historica, et mathematica lux magna non nunquam rebus philosophicis affulgeat, illæ tamen cognitiones suis debent coerceri terminis, nec in philosophiam possunt admitti, nisi quatenus cognitioni philosophicæ opem ferunt; quare Philosophorum partes non adimplent, qui vel in Mathesi, vel Historia toti sunt.

4 *Institutiones philos.*

III. Philosophiam qualem eam modo definivimus non solum possibilem esse, sed revera existere, propria eorum, quæ in nobis sunt experientia cognovimus. Etenim dubitare non possumus, quin homini nota sit ratio cur non nulla saltem sint et fiant, vel fieri possint, quæ philosophica cognitio est. Igitur ex proprio conscientia testimonio refelluntur ii, qui scientiam esse negarunt, si aliqui unquam de omnibus serio dubitaverint. Verum hanc quæstionem, utrum aliqua sit in homine scientia, quæ adversus Academicos institui solet, hic pro dignitate tractare non possumus, eamque idcirco ad opportuniorum locum rejicimus. Quamvis autem Philosophiam existere certissimum sit; si tamen philosophia amplitudinem ferè infinitam contemplerur; vitæque brevitate, et mentis humanæ tenuitate meditemur, fateri nos non poterit eos etiam, qui Philosophi vocantur, pauca admodum et ferè nihil cognovisse. Nemo igitur Philosophus de omni materia disputare præsumat, quod Sophistæ olim temere pollicebantur.

IV. Philosophandi habitum seu facilitatem, quam nos, et quidem imperfectam, non nisi longo labore comparamus primo hominum Parenti à Deo liberaliter inditam fuisse, his rationibus ostendi solet. Cum nempe Adamus innocens creatus sit, ut
si-

simul esset filiorum Parens et Doctor, Deumque diligeret, et ipsi soli serviret, Deus. Adamo dedit cognitiones, sine quibus officia illa exequi non potuisset; hujusmodi cognitionis, que divinitus Adamo concessa fuerat, manifesta in sacris litteris vestigia conspiciuntur: Eccles. cap. 7. legitur; *Deus creavit hominem, et secundum imaginem suam fecit illum. Creavit ex ipso adjutorium simile sibi. Consilium, et linguam, et oculos, et aures, et cor dedit illis excogitandi, et disciplina intellectus implevit illos, creavit illis sapientiam spiritus, et sensu implevit cor eorum, bona et mala ostendit illis.* Hæc pauca dicta sint, ne vulgatam in Scholis quæstionem omnino prætermisisse videamur.

Neque omitrenda est hæc, quæ proponi solet obiectio, primos scilicet Parentes fuisse deceptos à serpente, quem natura sua loquentem credidere; ignoras e vim fructus vetiti, quo scientiam boni et mali se consecuturos sperabant; ac tandem pecasse: proindeque bonum, et malum non cognovisse; qui quidem tanti errores cum divino infusæ Philosophiæ beneficio convenire non posse videntur.

Huic objectioni, ad quam referuntur aliæ omnes, quas fusius persequitur Philosophorum vulgus, facilis est responsio. Cum nem-

6 *Institutiones philos.*

pe primorum Parentum mens limitata esset, res omnes simul actu cognoscere non potuerunt: quare fieri potuit ut ex attentionis defectu, vel ex alia causa res illas actu non cognoscerent, quas tamen noverant habitu: serpens verò Protoparentibus pollicitus est scientiam boni et mali non vulgarem, sed divinæ similem: *eritis*, inquit, *sicut Dii scientes bonum et malum*: nec probari potest, Adamum in eo errore fuisse, ut loquendi facultatem serpenti congenitam esse crediderit: potuit enim existimare virtute aliqua divina loquelam ei concessam fuisse; quemadmodum in fructu scientiæ boni et mali vim aliquam supernaturalem latere arbitratus est. Tandem quamvis Adamus Philosophiæ habitum infusum habuerit, multa tamen cognoscere potuit per scientiam experimentalem, quæ in universum dumtaxat ante cognoscebat: sic postquam vetitum fructum primi Parentes gustaverunt, statim aperti sunt eorum oculi, et experimentali cognitione se nudos esse senserunt, appetitum sentientem rationi rebellem experti sunt, atque à perfecta illa, quam à Deo acceperant, Philosophia ceciderunt; cum ante peccatum *caro spiritui subjecta esset et spiritus Deo*. Ceterum ea, quæ Adamo tribui solet Philosophia, illa non debet intelligi Philosophiæ species, quæ hominum ingenio, opinionum, disputationumque conflictu exer-

ce-

retur atque perficitur, quæ ignorantie, curiositati et admirationi suum debet ortum atque progressum. Infusa Adamo Philosophia fuit vera hæc sapientia, quæ in Dei, sui ipsius, suorum officiorum, et veræ felicitatis cognitione posita est: hæc fuit Philosophia Protoparenti infusa, quam divina gratia simplicissimis quoque rudioribusque infundit hominibus. Sed hæc pauca dicta sint de quæstione prolixius agitari solita.

Post Adami Evæque peccatum, homines ignorantie, et peccato obnoxii nasci cæpere, atque in tenebris constituti, ex quibus non nisi longo studio et improbo labore emergere possumus, adjuvante illo, qui est *lux mundi et causa effectrix Philosophiæ*, ut loquuntur Scholæ. Quibus autem incrementis post primi Parentis peccatum, offusamque menti nostræ caliginem Philosophiæ studium adoleverit, definiri non potest; satis erit recentiora Philosophiæ tempora observare. Temporum injuria, et hominum negligentia cum penitus extincta fuisset Philosophia, eam paulatim restituerunt Viri ingenio excellentes, qui *causæ secundæ, ac reparatrices Philosophiæ* appellari possunt. His autem veluti gradibus ad Philosophiam restaurandam progressi sunt.

I. Admirati sunt plures effectus, eos scilicet attentius et suspensio judicio contemplati, historicam effectuum cognitionem acquisivere:

hinc ortum est desiderium causas, seu rationes, propter quas res ita se haberent, inveniendi; causas deinde, paucas tamen, observando atque experiendo detexerunt, ac confirmarunt: unde ex ignorantia causarum nata est admiratio effectum; ex admiratione diligens inquisitio causæ suborta est; ex qua tandem inventio multiplici observatione et experientia confirmata.

V. Si ad ea, quæ in nobis intus geruntur, animum advertimus, res aliquas extra nos existere, et organa sensoria commovere, propria conscientia testatur; quilibet etiam sui ipsius, suæ existentie sibi conscius est. Ens autem illud, quod in nobis sui ipsius conscius est, Animam dicimus; res verò ceteras extensas, magnitudine et figura diversas, quas extra nos intuemur, Corpora vocantur. Ratiocinando demonstramus corpora et animas humanas non esse entia à se, seu propria virtute non existere, et perseverare: necesse est ergo ut eorum auctorem Deum agnoscamus, cuius potentia utrumque entium genus productum fuit. Entia igitur, quæ ad nos metipsos advertendo cognoscimus, sunt Deus, Animæ humanæ, et Corpora.

Quapropter tres constituendæ sunt Philosophiæ partes generales, quarum una de Deo; altera de Anima humana; et tertia de Cor-
po-

poribus d'asserat. Ea pars Philosophiæ, quæ de Deo agit, *Theologia naturalis* vocatur, estque scientia eorum, quæ in Deo sunt et eorum, quæ per Deum fiunt, vel fieri possum. Illa quæ in Deo sunt, attributa, vel perfectiones divinæ dicuntur; quæ autem vi horum attributorum à Deo fieri posse intelliguntur, sunt ipsius Dei operationes, velut creatio, et conservatio universi. Pars illa Philosophi, quæ de anima agit, quæque est scientia eorum, quæ in anima sunt, aut quæ per animam esse possunt, tractatus de anima, ab aliis *Psychologia* nuncupatur; *Pneumatica* verò generatim appellatur Spirituum Scientia, eaque complectitur Theologiam naturalem, tractatum de anima, atque etiam pauca, quæ lumine naturali de Angelis novimus. Hæc autem pars ultima ad Philosophiam propriè non pertinet; quæ enim de Angelis lumine naturali à Philosophis disputari solent, in meris fere conjecturis versantur: quæ autem de iis docet revelatio, sibi vindicat sublimior Scientia, Sacra scilicet Theologia. Tandem cum plura sint enti omni, seu spiritibus et corporibus communia, pars illa Philosophiæ, quæ de ente in genere et communibus entium affectionibus tractat *Ontologia* dicitur. Ex his verò omnibus partibus *Metaphysica* componitur, quæ proinde dici potest entis in genere et spirituum scientia.

Con-

10 *Institutiones philos.*

Continua fere experientia novimus geminam esse in anima facultatem, alterum quam *cognoscitivam* appellant, alteram *appetitivam*; nec minus patet utramque facultatem in suo exercitio aberrare posse, nempe *cognoscitivam* à vero, et *appetitivam* à bono; ita ut illa errorem loco veritatis amplectatur, hæc malum loco boni eligat.

Pars Philosophiæ, quæ facultatem cognoscitivam in cognoscenda veritate, ac vitando errore dirigit, *Logica* dicitur. Altera pars Philosophiæ, quæ usum facultatis appetitivæ in eligendo bono, et fugiendo malo præscribit, *Philosophia moralis*, vel *Ethica*, atque etiam *Philosophia practica* nominatur. Altera denique pars Philosophiæ, quæ circa corpora occupatur, *Physica* dicitur, et est scientia eorum, quæ in corporibus sunt aut quæ per corpora esse possunt.

Dividitur *Physica* in *generalem* et *particularem*: illa de generalibus corporum affectionibus, quæ videlicet pluribus eorundem speciebus communes sunt, disserit: hæc vero singulares corporum species contemplatur.

Partium Philosophiæ is ordo inviolata servari debet, ut illæ præcedant partes ex quibus aliæ principia sua mutuuntur; alioqui ruerent Philosophiæ certitudo atque evidentia, sine quibus Scientia esse non potest. Cum igitur *Logica* tradat cognoscendæ veri-

tatis regulas in singulis Philosophiæ partibus necessarias, primo omnium loco tractanda est, et ceterarum partium organum jure merito dicenda. Secundum locum obtinere debet Ontologia, quæ, cum maxime universalis sit, aliarum partium principia continet. Deinde tradi potest Psychologia, seu pars illa quæ de anima est, et Theologiæ naturali præmitti debet; Nam attributorum divinorum notiones formamus, dum attributa quæ animæ conveniunt omni imperfectione et limitatione exuimus, atque ideo Theologia naturalis Psychologiæ principiis indiget. Physica præviam Ontologiam sibi vult. Morali vero Ontologiam, Psychologiam, ac Theologiam naturalem præire rectus ordo postulat: etenim officia hominis erga Deum, erga seipsum, et ceteros homines accurate demonstrari non possunt, nisi ex tribus illis scientiis principia hauriantur. Physica Ethicæ convenientius præmittitur; sed Physica generalis particulari prior omnino esse debet. In singulis vero Philosophiæ partibus explicandis ea suprema lex est, ut nempe ea præcedant, ex quibus pendet rerum deinde tractandarum intelligentia.

CAP. II.

De Methodo disputandi.

EA est Scholarum consuetudo, ut disputationis leges in tertia tantum Logicæ parte demonstrari soleant, quod quidem à recta docendi ratione alienum omnino videtur. Cum enim vel ab ipso Logices initio variæ quæstiones methodo scholastica tractandæ occurrant, disputationis omnino ignaros ad disputandum accedere non decet Logicæ Auditores. Itaque disputandi methodum breviter, et quantum postulat recta docendi ratio, primum declarabimus; totam deinde argumentationis artem opportuniori loco fusius explicaturi.

I. *Propositio*, quæ probanda, vel oppugnanda est, vocatur *quæstio*. In propositione autem partes plurimæ considerari debent. I. *Voces*, quibus exprimuntur res in mente nostra representatæ. II. *Subjectum*, de quo aliquid affirmatur vel negatur. III. *Attributum*, sive *prædicatum*, quod de subjecto affirmatur, vel negatur. IV. *Copula*, quæ nexum, sive convenientiam prædicati et subjecti significat. Si copulæ præfigatur particula *non*, significatur subjecti et prædicati discrepantia, sive non convenientia: E. G. in
hæc

hac propositione: *Deus est justus*: subjectum est *Deus*, prædicatum *justitia*, quæ Deo tribuitur, verbum autem substantivum est, dicitur copula, qua significatur Deo inesse justitiam. Subjectum et prædicatum communi nomine vocantur propositionis *termini*, seu *extrema*; subjectum autem *minor terminus* appellatur, prædicatum *major terminus* dicitur. Itaque propositio est enuntiatio, si-ve oratio, qua prædicatum de aliquo subjecto affirmatur, vel negatur. Porro necesse non est propositionem quamlibet constare tribus expressis vocabulis, nempe subjecto, prædicato, et copula; unicum enim verbum gere- re potest vices attributi, et copulæ; ita dum dicitur: *Mens cogitat*; propositio illa huic alteri æquivalet: *Mens est cogitans*.

II. Si propositio aliqua sit per se nota; tunc satis est terminos inmediate inter se comparari: quare si propositionem aliquam probandam suscipimus, sola terminorum com- paratione eam evidentem non esse oportet, ac proinde obscuritate aliqua laborat; hinc fit, ut adhiberi soleat tertius aliquis termi- nus, qui *medius* vocatur; hic nempe tertius cum duobus aliis terminis comparatur, ex qua comparatione inter eos necessariam esse connexionem colligimus, exemplo sit hæc quæstio: utrum Anima sit immortalis: vox *anima* minor terminus, *immortalis* vero ma-

14 *Institutiones philos.*

jor est ; hic potest esse medius , *quod est spirituale* ; & ita probatur quæstio : *quod est spirituale , illud est immortale* : atqui *Anima est spiritualis* : ergo *est immortalis*. Duæ priores propositiones vocantur *præmissæ* , eo quod conclusioni , quæ tertia est ; præmittantur. Præmissæ dicuntur etiam *antecedens* , et conclusio vocatur *consequens* , ipsa denique connexio consequentis cum præmissis appellatur *consequentia* : prima propositio speciali nomine dicitur *major* , quia in ea major terminus cum medio ; secunda *minor* quia in ea terminus minor cum eodem medio confertur. Talis oratio constans tribus propositionibus ea , qua dictum est , arte dispositis , nominatur *Syllogismus*. Ex allato exemplo liquet , rectam ratiocinationem non posse adsolvi paucioribus , quam tribus propositionibus , quia medium debet semel in utroque termino comparari. Potest tamen minor , aut major propositio subintelligi , et tunc argumentatio vocatur *Enthymema* , ut *Anima est spiritualis ; ergo est immortalis* ; subintelligitur major : *quod est spirituale , illud est immortale*.

Quamvis pauciores esse non possint quam tres propositiones ; in longiori tamen argumentatione possunt esse multo plures. Si enim medium unum non sufficit ad ostendendam , quæ est inter terminos , relationem , plura media atquando adhibentur : tunc argumen-
ta

tatio vocatur *acervus*, vel *sorites*, eo quod veluti coacerventur propositiones: ita si velim probare avaros non esse felices, sic argumentari licet: *Avari multa desiderant; qui multa desiderant, multis egent, qui multis egent, sunt miseri; qui sunt miseri, non sunt felices; ergo avari non sunt felices.* Verum hæ omnes argumentationes, quocumque propositionibus, constant ad syllogismorum formam reduci possunt.

III. In omni argumentatione duo distinguenda sunt, *materia et forma*. Materia sunt propositiones et termini, ex quibus argumentatio constat; propositiones quidem *materia proxima*, termini verò *materia remota*. Forma argumentationis est propositionum et terminorum, seu materiæ tam proximæ, quam remotæ ad concludendum apta dispositio: quare si ex præmissis sequatur conclusio, argumentationis forma legitima est; sin minus, forma est vitiosa: in primo casu argumentum dicitur esse *in forma*, in secundo *non esse in forma*. Argumentatio vitiosa est ratione materiæ, si aliqua propositio falsa sit: hinc argumentatio potest esse legitima ratione formæ, et vitiosa ratione materiæ, ac viceversâ.

IV. Hinc autem prætermisissis sylogismorum regulis et modis, pro Scholarum more brevius tamen deinde explicandis, argumen-
ta-

tationis alicujus vitium ex hactenus dictis facile dignosci poterit. Etenim cum ad legitimam syllogismorum formam, necesse sit conclusionem elici ex præmissis, oportet conclusionem contineri in præmissis, non quidem expresse, et isdem omnino verbis; alioquin nihil probaretur: intervenire ergo debet alia propositio, quæ conclusionem in altera præmissa contineri declaret: si autem in syllogismo hæc servata fuerit regula, recta erit argumentatio: itaque patet ex materia, et forma totas pendere legitime argumentationis leges. Cetera autem præcepta, quæ ipsam argumentantium personam spectant, ad hæc præcipua capita revocari possunt. I. Status quæstionis clare proponatur, atque usitatis vocabulis enuntietur: si autem in oppugnanda quæstione aliquid obscuritatis lateat, Oppugnans Defendentem interrogationibus urgere debet, vocabulorum interpretationem rogare donec omnis removeatur ambiguitas: constituta verborum significatione, in disputationis progressu ab ea nequaquam recedendum est: ex violata hac lege persepe fit, ut disputationes in vanissimos clamores, merasque nominum lites habeant. II. Oppugnans argumentandi initium faciat, adhibito syllogismo vel enthymemate; fallacias omnes, inanesque captiones sedulo vitare debet, atque accuratam argumentationis formam

mam scrupulose consecetur : si propositionem veram excitationis philosophicæ causa impugnaverit ; nihil proferat , quod veritatem obscurare possit , imo quidquid dixerit ad veritatis explicationem conducat : si impugnanda obtigerit propositio falsa , stricta syllogismorum vi Adversarium premat , veritatis confessionem extorqueat , vel saltem invitum redigat ad prima principia , quæ sine pertinaciæ nota negare non possit. III. Defendens Proponentis argumentationem accurate repetat , nec tamen scrupulosius servatis iisdem verbis : imo si prolixior sit , et obscurior Proponenti argumentatio , ea in pauciora contrahi , clariusque exprimi debet : deinde argumentationis præmissas perpendeat ; si alterutra sit falsa , ea negari debet ; si utraque , ambæ negantur : si una sit obscura , altera falsa , prima permittitur , hoc est , neque negatur , neque affirmatur , donec veritas , aut falsitas pateat , quod ita exprimi solet *transeat major , vel minor* : quia autem ex præmissa falsa erui non potest conclusio vera , in prædictis casibus negatur *consequens* : at si conclusio non colligatur legitime ex præmissis etiam veris , tunc conceduntur præmissæ , et negatur consequentia : si præmissæ duplicem admittant significationem , quarum una veritati propositæ contraria esse possit , jam distinctione utendum est , declarandus

18 *Institutiones philos.*

nempe est duplex propositionis sensus, hac adhibita vulgari formula, *distinguo majorem, vel minorem*; neganda deinde propositio iusta sensum propugnatae veritati contrarium; in sensu autem altero concedenda; atque simili modo neganda, vel concedenda consequentia. IV. Sæpe fit, ut Oppugnans syllogismos hypotheticos, sive conditionales proponat, in quibus nempe major propositio est hypothetica, sive conditionem aliquam includit, talis est hic syllogismus: *si Deus est, mundus providentia regitur; atqui Deus est; ergo mundus providentia regitur*; major hujus syllogismi constat duabus partibus, quarum prior vocatur antecedens, quæ continetur verbis, *si Deus est*; posterior consequens; *mundus providentia regitur*: itaque Defendens accurate expendere debet propositionis hypotheticæ antecedens, consequens et consequentiam: si antecedens verum sit, et consequens ex illius veritate non eruatur. Defendens, concesso antecedente, neget consequentiam majoris: si antecedens falsum est, et consequentia legitima, conceditur major; quia autem antecedens, quod falsum est, affirmatur in minori, negari debet minor. Tandem si vera sint propositionis conditionalis antecedens et consequens, atque legitima sit consequentia, negetur autem consequens in minori, ut negari etiam

posit antecedens in conclusione, concessa
 majore, negari debet minor, ut patet hoc
 exemplo: *si aliqua sit cognitio certa, debet
 esse certum veritatis criterium; atqui nullum
 est certum veritatis criterium; ergo nulla est
 cognitio certa*: in hoc syllogismo conceditur
 major, cujus partes omnes veræ sunt; quia
 autem in minori negatur consequens majoris,
 quod verum est, ut inde in conclusione col-
 ligi possit falsitas antecedentis quod etiam
 verum est, hinc negari debet minor.

Hæ sunt præcipuæ disputationis regulæ,
 quibus adjuangi debet hæc omnino necessaria
 conditio, ut nempe à præjudicatis opinionibus
 immunis plane sit Disputantium animus,
 et ad veritatem indagandam paratissimus.
 Cum autem juxta præscriptas leges nulla ad-
 mittatur præmissa, nisi sufficienter probata
 et explicata, neque ullus admitti debeat syl-
 logismus, cujus forma non sit legitima, ma-
 nifestum est hunc futurum esse disputationis
 fructum, ut quæstionis propositæ veritas,
 aut falsitas, certitudo, aut incertitudo in
 bono tandem lumine collocetur.

PRIMA PARS PHILOSOPHIÆ

LOGICA,

S E U

PHILOSOPHIA RATIONALIS.

QUAESTIO I.

De Natura Logices.

I.

VArios inter homines, qui nullis Logice præceptis adjuti investigandæ veritati dant operam, alios videmus perpetua fere mentis caligine laborare; alios veritatem è tenebris feliciter eruere, eam inventam expedite proponere, atque explicare. Ex hoc diverso studiorum successu manifestum fit mentis nostræ operationes certissimis regulis dirigi, easdemque regulas ab iis etiam non advertentibus servari, qui veritati inveniendæ assueti sunt; perinde hic sese res habet, ac in motibus organicis corporis nostri, qui juxta certas leges plerisque hominibus ignotas absolvuntur: quemadmodum verò quædam sunt in corpore nostro ad motus organicos dispositiones, quæ sine
exerc-

exercitio ex aliorum hominum imitatione acquisito ad actum vix reduci possunt, multo minus ad habitum; ita et menti nostræ indita est dispositio ad operationes suas in veritatis inquisitione dirigendas; sed dispositio sine comparato ex aliorum hominum imitatione exercitio ad actum reduci vix potest, multo minus ad habitum: etenim sine Logicæ præceptis multa cognoscimus, quod quidem sine aliqua dispositione naturali esse non potest; quantum verò ad hujus dispositionis actum et habitum conducant exercitatio, aliorumque hominum societas duobus exemplis licebit intelligere.

Primum refertur à Bernardo Connor in Evangelio Medici Art. 15, anno 1694. In nemoribus ad Lithuania, et Russiæ confinia sitis in Ursorum grege inventus est Juvenis, decem circiter annos natus, aspectu horridus, pilis hirsutus, omnis loquelæ expers, nec ullum rationis indicium præbens: pedibus ac manibus Ursorum instar incedebat, vultu tamen et externa nudi corporis figura hominem referebat: baptizatus, et cum hominibus degens, innixis primùm parieti manibus, tandem stare pedibus didicit, et cibus humanis assuefactus, post longum tempus feram naturam exiit, ac verba quædam rauca voce proferre cepit: de statu sylvestris vite interrogatus, non magis præteriti temporis meminerat, quam nos

eorum recordamur, quæ egimus vagientes in cunis. Alterum exemplum legitur in historia Academi Regiæ Scientiarum Parisiensis anno 1703. Juvenis quidam à nativitate surdus, et mutus edoctus fuerat ea omnia, quæ ad externum Religionis cultum pertinent, ut signo Crucis frontem, os, et pectus notare; aqua lustrali, seu benedicta frontem aspergere; in genua procidere; et gestus precantis imitari: cum casu fortuito auditus compos factus fuisset, sono campanarum in aures illapso, et quatuor post menses verba imperfecta fundere didicisset, interrogatus à Theologis, non solum nullam de Deo, anima, et moralitate actionum notionem demonstrabat, sed præterea nunquam advertisse videbatur ad ea, quæ alios imitatus didicerat; multò minus ad ea serio attendisse. Hic autem obiter monere satis erit, tam crassam, et fere incredibilem ignorantiam, non ad facultatis, sed ad attentionis, et memoriæ defectum esse referendam; ceterum de his duobus exemplis sermo deinceps recurret.

II. Dispositio illa naturalis communi exercitio ad habitum reducta, qua nempe operationes mentis in veritatis investigatione diriguntur, Logica naturalis dicitur. Notitia confusa regularum, juxta quas in veritatis investigatione diriguntur mentis operationes, dici potest *Logica naturalis docens*; habitus verò con-

confusam illam regularium notitiam ad usum transferendi, potest appellari *Logica naturalis utens*, quæ solo exercitio acquiritur. Si easdem regulas distincte quis noverit, illarum rationem clare percipiens, tum Logicam habet *artificialem docentem*, quæ proinde est scientia dirigendi operationes mentis in cognoscenda veritate, diciturque simpliciter *Logica*: at qui pollet habitu regulas *Logicæ docentis* exequendi, sive iis utendi, Logicam habet *artificialem utentem*, quæ proinde est habitus, sive ars dirigendi operationes mentis in veritate investiganda.

III. Ex his omnibus aliqua veluti corollaria colliguntur. Primum est, Logicam artificialem docentem esse distinctam explicationem *Logicæ naturalis*, et easdem esse utriusque regulas. Secundum est, Logicam naturalem docentem, cum sit notitia confusa, non nisi factis et exemplis doceri posse; Logicam vero utentem, non discendo, sed exercendo acquiri; ideoque solam Logicam artificialem docentem in Scholis explicari posse; licet etiam modum docere possimus, quo *Logica artificialis utens*, acquiratur. Tertium, paucis verbis absolvitur quæstio, utrum *Logica* sit scientia, vel ars. Si enim artis nomine habitus ille intelligitur, qui ad opus aliquod, qualecumque demum sit, ordinatur, *Logica* certe ars dici debet, modum enim tradit confi-

ciendi divisiones, syllogismos, aliaque id genus opera. Verum si artis nomine nihil aliud significatur, nisi ipsa operis executio, jam Logica docens ars dici non potest; illudque nomen conveniet dumtaxat Logicæ utenti, quæ frequenti regularum executione acquiritur; utraque autem Logica, sive docens, sive utens, scientia appellari debet cum suas operationes certo et evidentè demonstrat. Quartum, Logica naturalis non est ejusdem perfectionis in singulis hominibus; docet enim experientia non omnes esse ad veritatem intelligendam æquè aptos, etsi eodem Doctore, parique mentis contentione utantur. Quintum, qui cum hominibus acri judicio prædictis frequenter colloquuntur; vel libros accurata methodo conscriptos debita attentione legunt, ii genuinam Logicam naturalem sibi comparant, dummodo adsit requisita dispositio; contra verò qui legunt libros oscitanter et parum accuratè compositos; vel qui nullius judicii homines frequentant, ii dispositionem naturalem corrumpunt et ad veritatem cognoscendam inepti fiunt, nisi citius, seduloque caveant. Sextum, cum Logicæ nomine intelligamus scientiam dirigendi operationes mentis in cognoscenda veritate, atque ad hunc scopum referenda sint omnia in Logicæ Institutionibus tractanda, perspicuum est, Logicæ *objectum totale et adæquatum*, seu ut loquuntur,

tur,

tur, attributionis esse mentis operationes quatenus in veritate cognoscenda dirigendas. Verum quamvis id manifestum sit, attamen de objecto Logices acriter disputari solet, et res per se clara ingenti verborum copia atque farragine obscuratur: hæc autem quæstio tota est de nomine et definitis Logicæ, objectique vocibus evanescit: qui hac de re litigant, eodem Logicæ nomine non eandem intelligunt disciplinam, ut constat ex variis, quas tradunt Logicæ definitionibus, et ex vario hujus disciplinæ tractandæ modo.

Hac de causa alii res omnes prout sunt definitæ, aut divisæ, aut ratiocinando explicatæ; alii, inde Nominales appellati, voces et nomina, quæ sunt cogitationum signa; alii syllogismum; alii argumentationem; alii demonstrationem; alii denique ens rationis secundas suas intentiones logicas statuunt esse Logices objectum.

Quid autem sit *ens rationis*, vel *secunda intentio logica*, hic data occasione explicandum est; nostris enim Auditoribus ignota esse nolumus usitata apud Scholasticos barbara quoque vocabula. Notio rei, ut in se est considerata, dicitur *intentio prima*; ita si prolata hac voce *Deus* intelligitur ens summe perfectum, hæc Dei notio dicitur *intentio prima*: verum si rebus cognitis quasdam notiones, aut denominationes affingimus, quæ non

non sunt in rebus ipsis, sed ex mentis reflexione nascuntur, hæ vocantur *entia rationis*; sic rotunditas in genere, homo in genere, seorsim non existunt, nullibi enim sunt rotunditas, et humanitas in genere; sic universalia non habent existentiam seorsim à singularibus: igitur cum neque sint entia, neque entis modi, mente tamen concipiuntur, entis rationis nomen Philosophis facere placuit. Quamvis autem entia rationis re vera existere non possint, cum nihilo tamen vel impossibili non debent confundi, de impossibili enim nulla notio haberi potest, sic montis sine valle nulla potest formari notio: contra autem entia rationis existunt in mente, quæ illorum proprietates percipit. Hæc entia dicuntur etiam *secunda intentiones*, quòd post primam intentionem ex ipsa mentis reflexione ortum habeant: appellantur quoque *intentiones Logicæ*, eò quòd referantur ad objectum Logicæ, quæ tractat etiam de universalibus. Ceterum his futilissimis quæstionibus omissis, patet pro vario, quem unusquisque in tradenda Logica sibi proponit scopo, varium esse Logicæ objectum. Duplex autem alicujus facultatis objectum à Logicis distinguitur, *materiale* scilicet, sive materia, circa quam facultas occupatur, et *formale*, seu materia, quatenus sub aliqua speciali ratione consideratur. Itaque objectum materiale nostræ Lo-
Si-

gica dicimus mentis operationes ; formale vero ipsas mentis operationes quatenus ad veritatis investigationem dirigendas ; tandem objectum totale et adæquatum , quod ex materiali et formali componitur , statuimus mentis operationes ad veritatem investigandam dirigendas ; nihil enim aliud Nos intendimus in universa Logica , nisi facultatem cognoscitivam , seu mentis operationes ad veritatem investigandam instruere.

Denique ex dictis solitur quæstio , utrum Logica docens distinguatur ab utente. Duos illos habitus longè inter se differre facile patet : etenim Logica docens est habitus theoreticus regulas Logicæ explicandi , et demonstrandi ; Logica utens est habitus easdem regulas ad usum transferendi : at sola regularum scientia non sufficit , ut mentis operationes in veritatis cognitione actu dirigamus , repetitis opus est exercitiis , quibus tandem habitus iste practicus , ut ceteri omnes , comparetur. Et certè hanc habituum differentiam , ita ut unus sine altero esse possit , demonstrat experientia : sæpe enim videmus Auctores Logicæ docentis peritos in operum suorum præfationibus magna promittere , et Logicæ regulis consentanea ; verum in operis executione aliud omninò agunt , et à Logicæ regulis aberrant : his quidem promissoribus non defuit voluntas , nec regularum cognitio , Lo-
gi-

28 *Institutiones philos.*

gicam docentem habebant, sed utentē care-
bant. Quæ cum ita sint, caveant Logicæ
docentis periti, ne præceptis; quæ memo-
ria didicerunt, plus quo confidant, et in
scriptis, vel colloquiis se accurata methodo
uti arbitrentur; sed longo regularum exer-
cicio superanda est illa tarditas ingenii, quam
in regularum usu nos omnes magis vel mi-
nus experiri pro varia casuum difficultate,
ingenuè fatendum est.

QUAES-

QUAESTIO II.

De Logicæ artificialis utilitate, et
necessitate.

I.

Logica artificialis duplex distingui debet,
altera captiosa prorsus, et sophistica,
altera verax et sincera, quam quidem solam
docere intendimus.

Priorem inter Veteres professi sunt præcipuè Pithagoras Zenonis discipulus, qui cum soliditate iudicii non posset, vana subtilitate Magistrum suum vincere conatus est; Euclides Megalensis, qui Megalensibus rabiem disputandi inspirasse dicitur; et Stoici, quorum princeps Zeno Cyprius. Illa autem simulata veræ Logicæ species tortuoso disputandi genere, et vanissimis verborum cavillationibus densissimas veritati tenebras obducebat, suosque sequaces iudicio, et ferè sensu communi spoliabat. Posteriori, nempe veræ Logicæ, operam dederunt inter antiquos præcipuè Zeno Eleates, qui acri ac subtili ingenio præditus, primus, teste Platone, ratiocinandi regulas in corpus scientiæ con-gessit; Socrates et Plato, viri sapientissimi, qui in reprimenda Sophistarum superbia, ina-

nique acuminis obstentatione retundenda toti occupati fuere, nobis viam ostenderunt qua idem facere possimus.

Modestè, gravitèr, et sine festinatione disputabat Socrates, et ita se gerebat, quasi ab Adversario vellet id, de quo certabatur, discere; vocum obscurarum interpretationem rogabat; variis quæstiunculis hominem premebat humanissimis quam fieri poterat verbis; nihil nisi perspicuum, et accurate probatum admittebat, eaque methodo aut veritatem, aut Sophistæ vanitatem retegebat. Aristoteles Platonis ubertate plenus sexdecim libris concinnavit organum Logicæ, quæ referta est optimis inventis ac regulis, dummodo ab Arabum commentariis secernatur, atque expurgetur. His omnibus accesserunt Recentiorum labores, quibus Aristotelis Logicam illustrarunt, et nobis incrementis auxerunt.

II. Dum quæritur utrum Logica ad ceteras disciplinas acquirendas necessaria sit, omnis controversia in eo posita est, utrum sit *simpliciter* necessaria, sicut navis ad trajiciendum mare; vel an sit tantum necessaria, ut vocant, *secundum quid*, hoc est, ut tutius est facilius ceteras disciplinas consequamur, sicuti equus est itineri facilius conficiendo necessarius, et multa hoc sensu necessaria dicimus, quæ maximæ sunt utilitatis.

III.

III. Duplex etiam est status scientiæ comparandæ, unus perfectus, cum nempe el difficiliora, quæ ad scientiam pertinent demonstrare, et que contra opponuntur solvere possumus; alter est imperfectus, cum scilicet aliquas tantum conclusiones, nec omnes difficiliore cognovimus, neque etiam solvere valemus difficiliora, quæ opponi possunt, argumenta. Varia etiam scientiarum genera distingui solent, aliquæ scientiæ ex principiis per se notissimis, quasi sponte fluunt, in quibus, accurata methodo pertractatis, nullus est controversiæ locus, qualia sunt Geometriæ elementa: aliæ scientiæ sunt magis involutæ, quarum principia sunt abdita, et conclusiones longius remotæ, quæque disputandi locum relinquunt, quales fere sunt omnes scientiæ naturales, Mathesi excepta.

IV. Logicam artificialem ad omnes scientias facilis acquirendas, et ad omnem vitæ statum utilissimam esse, patet ex ipsa Logicæ artificialis definitione: etenim Logicæ naturalis regulas, confuse tantum cognititas, distinctè explicat Logica artificialis, easque ad usum in quocumque casu transferre, docet. Totam Logicæ artificialis utilitatem paulò fusiùs explicabimus: Logica errorum causas aperit, et remedia proponit, docet rem in suas partes distribuere, obscuram vocabu-
lo-

32 *Institutiones philos.*

lorum notionem explicare , incertam determinare , docet ambigua distinguere , falsitatem sub specie veri latentem coarguere , rationes ad persuadendum idoneas contexere ; quod probandum susceperis apta conclusione conficere , de singulis ordinatim , et convenienter disserere , insidiosas fucatæ eloquentiæ præstigias , et inanem sermonis splendorem à rationum momentis , et sententiarum pondere secernere. Hæc autem documenta magnam habent utilitatem , sive scientiis quibuscumque danda sit opera , sive Doctoris fidelis officio fungendum , sive munus Oratoris sustinendum , sive de re gravis sententia enuntianda , sive ferendum in re quacumque iudicium : igitur dubitare non licet , quin Logica ad omnem vitæ usum , et scientias comparandas sit utilissima. Quidquid ergo de Logicæ vanitate dixerint SS. PP. , id de captiosa , fallacique Logica intelligendum est. Neque obstat contraria et quidem frequens experientia , qua ex illis , qui Logicæ artificiali studuerunt , plures sæpissimè errare observamus ; dum alii contra solo Logicæ naturalis lumine utentes in iisdem studiis feliciter versantur , veritatemque facilius eruunt , ac demonstrant : quod enim id fiat hominis errantis vitio , non Logicæ tribuendum. Igitur qui studet Logicæ , pluribus de causis errare potest , etiam dum Logica eum ab

er-

errore liberare posset: nam si Logica utente destituatur, Logicæ artificialis præcepta executioni non mandat, sed agit ex Logica naturali tantum, quamvis sibi videatur agere secundum Logicam artificialem: præterea si Logicam artificialem docentem non bene intellexerit, aut si illam edoctus fuerit, quæ regulas distinctè non explicat, idem est, quantum ad usum, ac si illam ignoraret omnino: denique nullum dubium est, quin librorum accurata methodo conscriptorum assidua et attenta lectione multum perficiatur Logica naturalis; quare fit, ut qui hujusmodi studiis diu operam dederunt, rarius errent, quam qui Logicam artificialem docentem in Scholis didicerunt, neglecta utente.

V. Ex hac explicatione breviter solvitur quæstio in Scholis agitata, utrum nempe Logica artificialis ad scientias comparandas sit simpliciter necessaria. Quod utilitatem spectat, nullum dubium esse demonstravimus: verum si de necessitate agatur, duplex distingui debet, ut jam antea factum est, scientiarum genus; vel scientiæ sunt faciles, et accurata methodo pertractatæ, qualia sunt Arithmetica, et Geometriæ elementa, vel scientiæ sunt difficiliore, et methodo minus accurata traditæ. Ad comparandas prioris generis scientias, absolute, et

34 *Institutiones philos.*

simpliciter necessariam non esse Logicam artificialem demonstrat experientia : et quidem Pueris Arithmeticae , et Geometriae elementa olim docebantur ; plures etiam nunc has matheseos partes addiscunt , et ita evidenter intelligunt , ut à veritatibus , quarum demonstrationem percipiunt , nullis argumentorum fallaciis dè moveri possint , etiamsi præceptis Logicae non sint imbuti : Euclides , quo acrius nemo demonstravit unquam , floruit , ut multis videtur , ante Aristotelem , qui ex eo perfectissimarum demonstrationum exempla mutuatus creditur : hinc etiam Xenocrates Arithmeticam , et Geometriam ansas , quibus Philosophia arripitur , appellabat : hinc Academiae foribus insculpta olim legebantur hæc verba : *Nullus Geometriae expertus intrato.* Cur autem Logica ad tales scientias acquirendas non sit simpliciter necessaria , ex ipsa Geometricarum methodo intelligitur : etenim Geometria nullam in vocabulis ambiguitatem relinquunt , voces omnes , quibus utuntur , accuratè explicant , præmittunt axiomatica per se clara , ex quibus fluunt , quæ sunt deinceps demonstratur : postremò inconcussas conclusiones , vel ex definitionibus : quæ in contentionem venire non possunt , vel ex principiis per se manifestis , vel ex aliis jam demonstratis conclusionibus colligunt : gatur
Geo-

Geometræ in suis demonstrationibus firmissimi sunt, facillimè paralogismos, seu falsas ratiocinationes discernunt, quamvis sophismatum fallaciam ad regulas Logicæ artificialis exigere non possint. Porro ad veram scientiam satis sunt certitudo et evidentia, quæ nullis cavillationibus concuti, ac labefactari possint.

Quod secundam quæstionis partem spectat, nempe de scientiis difficilioribus, et methodo minùs accurata pertractatis; ad tales scientias in statu perfecto comparandas absolutè necessariam esse Logicam artificialem contrariis rationibus probatur: etenim qui nulla Logicæ artificialis notitia instructus es, ignorat, qua ratione examinari debeant longiores, et difficiliores demonstrationes, num demonstrationis severitatem sustineant: hinc sæpe accidit, ut in materia difficili, vel minus accuratè pertractata, aliqua admittantur tanquam demonstrata, quæ à demonstrationis evidentia longius absunt: imò nonnulli ea sæpius sese intelligere confidunt, quæ sunt obscura, et inanes sine mente soni: hujus erroris evidens est ratio, qui sola Logica naturali pollet, is confusam tantum habet regularum notitiam, quibus in rerum cognitione diriguntur mentis operationes, secundum confusam illam notionem ipse quoque suæ mentis operationes dirigit:

hinc oritur rerum confusio, ex confusione error. Observandum tamen est, aliquas esse difficiles Matheseos partes, quas in statu perfecto acquisiverunt magni quidam Viri, licet artificialis Logicæ auxilio destituti: verum insignes illi Mathematici methodum geometricam attentè meditati, regulas, quibus in veritatis inquisitione ac demonstratione mens nostra dirigitur, proprii ingenii acumine sibi formarunt, suæ Logicæ artificialis quasi auctores.

QUÆSTIO III.

*De mentis operationibus, et partibus
Logicæ.*

I.

SI ad ea quæ intus in nobis aguntur, seriò attendamus, intimo quodam sensu, propria scilicet conscientia, novimus animæ nostræ res veluti præsentés esse, antequam easdem res prosequatur ut bonas, vel refugiat tanquàm malas; hæc autem rerum in mente repræsentatio, rerum *notio* dicitur: quamobrem animæ nostræ inest facultas rerum notiones acquirendi, quæ dicitur *facultas cognoscendi*: quia verò res cognitæ vel prosequimur, vel fugimus, præter
fa-

facultatem cognoscitivam animæ nostræ inest etiam *facultas appetendi*, vel *aversandi*, quæ *appetitus* seu *facultas appetitiva* vocatur. Hæ quidem sunt duæ primariæ animæ facultates, quæ juxta nostrum concipiendi modum duas partes habere intelliguntur, inferiorem scilicet, et superiorem: facultatis cognoscitivæ *pars inferior* dicitur, illa qua rerum sensibilibus notiones obscuras, et confusas, hoc est per sensus tantum acquirimus; ejusdem facultatis *pars superior* vocatur, qua notiones distinctas acquirimus, et ab imaginibus corporeis separamus: hæc *intellectus* propriè dicitur. Facultatis appetitivæ duæ partes rursus distinguuntur, nimirum *inferior*, seu *appetitus sensitivus*, et *superior* seu *appetitus rationalis*: prior est facultas objecta appetendi, vel aversandi ex notione boni, vel mali confusa, seu per sensus, et per imagines sensibiles acquisita; posterior est facultas appetendi, vel aversandi objecta ex notione distincta boni, vel mali; sive est facultas appetendi, vel aversandi objecta, prout ad intellectu proposita sunt tamquam bona, vel mala, et *voluntas* propriè appellatur.

II. Facultatis cognoscitivæ operationes præcipuè sunt *sensatio*, *imaginatio*, *intellectio*, *memoria*, *attentio*, *reflexio*, *abstractio*, *idearum formatio*, *judicium*, et

ratiocinatio, de quibus singulis breviter.

III. Sensu externo percipimus res externas, quæ organa nostra sensoria afficiunt: anima etiam sibi ipsi conscia est eorum, quæ intus in seipsa contingunt, si non omnium, saltem quorundam, atque sic et seipsam et suas operationes sensu quodam interno percipit. Ea autem est sensationum lex, ut quoties ab objecto sensibili mutatio quædam producitur in organo sensorio ritè constituto, toties in anima oriatur sensatio quædam particularis huic mutationi respondens, et viceversa quoties mutatio in organo sensorio ritè conformato eadem est, toties eadem quoque sensatio excitetur in anima.

IV. Anima objectorum absentium quæ semel percipit, notiones excitare; et iterum producere potest, ita dum clausis oculis Solem nobis repræsentamus tanquam circum diametri sesquipedalis flammeo colore suffusum. Hujus facultatis ea est lex, ut si duo, vel plura simul objecta percipimus, denuò producta unius objecti notione in mente nostra, alterius quoque vel aliorum notio excitetur; ita si nobis occurrat aliquis, in horto antea visus, imago horti nobis simul obicitur, et cum horti imagine recurrit quoque aliorum objectorum, quæ in eo vidimus imago: facultas illa iterum excitandi rerum sensibilibus, et absentium notiones,

ima-

imaginatrix, *phantasia*, vel *imaginatio* dicitur; notio autem sive idea vi imaginandi producta *phantasma* appellatur; idea verò rei minime sensibilis dicitur *intellectio*, quales sunt ideæ Dei, virtutis, justitiæ.

V. Ideam aliquam nos iterum aliquando cognoscimus, nempe conscii sumus, ideam illam nos antea habuisse: illa facultas, qua ideas, et res ideis repræsentatas iterum cognoscimus, *memoria* vocatur, cui opponitur *oblivio*: non numquam contingit, ut ideam rei non possimus iterum immediate cognoscere, sed indigeamus aliqua alia idea, ut præteritam ideam iterum agnoscamus: hæc facultas qua ideas præteritas mediate tantum rursus cognoscimus, *reminiscentia* dicitur, vel etiam *recordatio*.

VI. Dum objectum aliquod compositum, vel plura simul objecta percipimus, in mente nostra experimur vim, seu facultatem efficiendi, unius eorum, quæ simul percipimus, nobis magis conscii simus, quam ceterorum, V. G. si hominis faciem contemplemur, efficere possumus, ut oculorum nobis conscii simus magis, quam ceterarum faciei partium; facultas illa efficiendi, ut in percepcione composita, pars una majorem præ ceteris claritatem acquirat, dicitur *attentio*, seu *facultas attendendi*. Tres istæ facultates, *imaginatio*, *memoria*, et *attentio*

40 *Institutiones philos.*

frequenti exercitio roborantur, atque perficiuntur: attentio perturbatur, aut impeditur omnino, si multa simul in sensus, aut imaginationem validè agunt.

VII. Attentionem nostram ad varias perceptionis totius partes successive promovere valemus, prout nobis visum fuerit: ita si arborem intueamur, vel imaginemur, possumus pro arbitrio attentionem nostram dirigere ad folia, tum à foliis ad surculos, à surculis ad ramos, à ramis ad truncum, deinde à trunco attentionem retrahere ad aliam quamcumque partem: successiva illa attentionis directio ad varias rei perceptæ partes dicitur *reflexio*, ideoque facultas reflectendi nihil aliud est, quam facultas attentionem suam ad varias rei perceptæ partes pro arbitrio successive dirigendi.

VIII. Si attentionem nostram ad objectum aliquod, deinde ad aliud objectum sigillatim, mox ad objecta duo simul convertimus, objecta illa inter se *conferre* dicimur: igitur rerum perceptarum *collatio*, vel *comparatio* nihil est aliud, nisi attentionis directio ad varias res perceptas sigillatim, deinde ad omnes simul.

IX. Si ea, quæ in perceptione distinguuntur, tamquam sejuncta à re, quam percipimus, intueamur, ea *abstrahere* dicimur: hinc intelligitur, quid sit abstrahendi

di

di facultas , quæ est omnium notionum universalium fons et origo ; quidquid enim sensu externo , et interno atque imaginatione percipimus , singulare est , seu *individuum* : dum autem res singulares inter se conferimus , quæ similes sunt ad eandem classem revocamus , quam *speciei* nomine insignimus ; id autem fit per abstractionem , cum scilicet ea quæ in individuis eadem sunt , seu per eandem notionem repræsentari possunt , tamquam ab iisdem individuis se-juncta spectamus , et notionem illam communem veluti exemplar habemus , ad quod referri possunt omnia individua , quibus eadem notio convenit , exempli gratia , collatis inter se pluribus hominibus , equis , et canibus , videmus homines omnes ; equos quoque , ac canes inter se similes esse respective ; quare classes seu species constituimus , quas hominis , equi , et canis nominibus designamus ; est igitur *species* similitudo individuorum . Si notiones specierum aliqua communia continent , id quod commune est abstrahimus , et inde classem quamdam superiorem constituimus , quæ species istas sub se complectens *genus* appellatur : est igitur *genus* specierum similitudo , V. G. si ad notionem equorum , et canem attendimus , eos , non obstante notionum quarundam differentia , in quibusdam tamen convenire perci-
pi-

pimus, ut in numero pedum, hanc notionem communem abstrahimus, et genus entium constituimus, quod animalium quadrupedum nomen habet. Genera in nonnullis quoque convenire possunt, et quamdam inter se similitudinem habere: quare iterum abstrahi potest notio pluribus generibus communis, eaque genus quoddam superius constitui; quamobrem *genus superius* est similitudo generum: quia vero genera superiora adhuc alia genera superiora habere possunt, ideo genera *intermedia*, seu *subalterna* appellatur illa, quæ alia habent superiora, et inferiora; notandum autem est, genera inferiora respectu superiorum, sub quibus continentur, appellari species, respectu inferiorum genera; speciem autem *infimam* dici, quæ non nisi individua sub se complectitur.

X. Ideas nostras compositas in partes suas dividere, et varias ideas, quas scorsim acquisivimus, simul componere possumus, atque ita novam aliquam notionem à nobis nondum antea perceptam fingimus, hæcque dicitur *fingendi facultas*; sic florem, quem cæruleum visus repræsentat, album imaginari; lilia, quæ semper candida videmus, cærulea fingere possumus.

XI. Mens *percipere* dicitur, quando objectum aliquod sibi repræsentat, et *percep-*

ceptio dicitur actus mentis, quo sibi repræsentat aliquod objectum: duplex autem distinguitur perceptio, *formalis* scilicet et *objectiva*, perceptio formalis, quæ etiam *simplex apprehensio* appellatur, est mens attentio ad rem sensui vel imaginationi præsentem, seu menti quomodocumque repræsentatam; *perceptio objectiva* nihil aliud est, quam idea seu notio, sive ipsa rei in mente repræsentatio.

XII. Mens *judicare* dicitur, dum notiones duas conjungit, vel separat; et *judicium* dicitur actus mentis, quo notiones duas conjungimus, vel separamus: duplex est judicium, *intuitivum* et *discursivum*; judicium *intuitivum* illud dicimus, quo enti cuidam ea tribuimus, quæ in ipsius notione contineri intuemur; *discursivum* appellamus illud, quod per ratiocinium elicitur: quare in judicio intuitivo duas notiones immediate conferimus, earumque connexionem, vel separationem sine aliâ notione percipimus; at in judicio discursivo duas notiones mediate tantum, hoc est, ope tertiæ, vel plurimum aliorum notionum conferimus, ut duarum priorum relationem apprehendamus: judicium hoc V. G. *Sol splendet* est intuitivum, quia splendor continetur in notione nostra Solis; at dum ex isto judicio intuitivo *Spiritus non est corrup-*

44 *Institutiones philos.*

raptibilis, et ex alio *anima est spiritus*, tertium elicimus, *anima non est corruptibilis*, *judicium hoc tertium discursivum est.*

XIII. Quamvis plurimas enumeraverim mentis operationes, eas tamen ad tres revocari, ex dictis patet: prima est perceptio, secunda *judicium*, et tertia *ratio*, vel *discursus*; etenim dum aliquod objectum intuemur, aut in simplici apprehensione acquiescimus, nihil affirmando, nihil negando, hæc autem mentis operatio est perceptio; vel aliquid de objecto affirmamus, aut negamus, atque hæc altera mentis operatio dicitur *judicium*, quod est vel *intuitivum*, vel *discursivum*, in priori casu simpliciter *judicium*, in altero *discursus*, seu *ratio* appellatur quia vero *judicium* *notiones* conjungit, vel separat, *notiones* ac proinde et *perceptiones* *judicium* ipsum præcedunt.

Rursus *judicium discursivum* ex *notionibus*, et *judiciis præviis* elicitur: quare *Perceptio* est 1^a *Mentis operatio*, 2^a *Judicium*, et 3^a *Discursus*. Quartam aliam mentis operationem nempe *Methodum* adjungunt aliqui: verum *methodus* nihil est aliud nisi *complexa mentis operatio*, qua *perceptionum*, *judiciorum*, *rationationum* multitudo aptiori ad *veritatem* *inveniendam*, et *demonstrandam* modo disponitur, atque
or-

Logicæ quæstio. III. 45

ordinatur : hæc autem operatio tota nihil nisi tres , quas diximus , mentis operationes continet : quia tamen methodus suas speciales difficultates , ac regulas habet , quæ scor-sim considerandæ sunt , Logica in quatuor partes distribuitur , quarum prima est de perceptione , secunda de iudicio , tertia de ratiocinatione , et quarta de methodo.

C A P U T I I

De rationis origine , et natura.

Q Uæritur in hoc libro , quid sit ratio , et quomodo nascatur , et quomodo se habeat ad sensum , et ad imaginationem , et ad phantasiam , et ad intellectum .

PARS

UNED

PARS PRIMA
 LOGICES
 DE PERCEPTIONE.

CAPUT I.

De idearum origine, et natura.

Quid circa idearum originem, et naturam censuerint Philosophi Veteres, ac Recentiores, exponemus primum; tum quid in hac materia certum nobis videatur, quid incertum breviter declarabimus.

I. Socrates, et Plato Pythagoram secuti in eum, feruntur, errorem incidisse, ut docerent omnes hominum animas absque corpore fuisse à Deo productas instar Angelorum in *mundo*, ut vocant, *intelligibili*, easque perverso libertatis suæ usu in suum Auctorem peccasse, ideoque in hanc vitam ablegatas, et in corpora magis minusve perfecta pro gravitate flagitiorum, tanquam in portatiles et fluctuantes quosdam carceres, detrusas, suis tandem post certum tempus expiatis criminibus, ad coelum redituras: præter-

terea asserebant omnium rerum notionibus animas imbutas fuisse, quæ quidem notionēs postmodum corporis contagione perturbatæ, et oblitteratæ, ita languiebant, ut inde nulla in mente cognitio oriri posset, nisi labore, studio, industria, rerumque sensibilibus intuitu excitatæ pristinas cognitiones in mente iterum producerent, quæ proinde cognitio non scientia, sed potius *reminiscentia* dicenda foret: unde apud Platonicos celebre effatum: *scire nostrum est reminisci.*

Pythagorici addebant; easdem animas è corporibus intereuntibus in alia recenter genita transmigrare: hinc *Metempsychoseos opinio*, vel potius opinionis monstrum, cujus non tam auctor fuit Pythagoras, quam propagator, utpotè qui, teste Diodoro Siculo, commentum istud ab Aegyptiis hauserat.

II. Epicurei, nihil omninò in hac rerum universitate præter inane, et atomos extare falsò sibi persuadebant, nullam esse substantiam spiritualem, omnemque cogitationem à materia profluere, ac simulacris quibusdam contineri, seu imaginibus, quæ è rerum superficie, ut ajebant, cadunt quasi spolia seu tenues exuviæ, et in organa sensoria, ac inde in mentem incurrunt.

III. Aristotelici credunt animam spiri-
ri-

ritualem esse ; eam verò omni planè rerum cognitione à principio destitui , ita ut nullam in se rerum imaginem , aut ideam impressam habeat , sed à corporeis sensibus omnes rerum imagines acquirat : hinc celeberrima sunt apud Aristotelicos effata illa : *Intellectum esse tabulam rasam : nihil esse in intellectu , quod priùs non fuerit in sensu : numquam animam intelligere sine corporeo phantasmate* : eandem sententiam tuetur Gassendus. Igitur in hac opinione anima potest agere in corpus , et vicissim corpus in animam , ita ut per cogitationes producantur motus in corpore , et per corporis motus generentur in anima sensationes et ideæ. Idearum genesis sic explicant : ab objectis externis emittuntur simulacra , seu species materiales ipsis objectis similes , quæ ad organa sensoria delatæ per nervos sensorios ad cerebrum deferuntur , et in phantasia depinguntur : has species appellant *impressas* , quia ab objectis imprimuntur sensibus et imaginationi ; quatenus verò ab intellectu percipiuntur , et ferè exprimuntur , *expressas* vocant : similiter intellectus dicitur *agens* , quatenus ex specie sensibili , et materiali elicit speciem intelligibilem ac spiritualem ; vocatur autem *patiens* , quatenus speciem ipsam abstractam in se recipit.

IV. Cartesiani volunt intellectum nostrum

trum

trum esse potentiam mere passivam, quæ non producat ipsa suas ideas, sed eas à Deo recipiat; ac proinde simplicem perceptionem non esse operationem, sed passionem mentis. Triplicis verò generis ideas distinguunt, *innatas*, *adventitias*, et *factitias*: innatas vocant ideas, quæ menti nostræ statim ab ortu divinitus impressæ sunt, quæque nobis à primo vitæ puncto ad extremum usque, quoties intendit animus, sine subsidio corporis, et ante omnem experientiam, ac ratiocinationem semper præsto sunt, et percipiuntur; tales esse dicunt ideas *Dei*, *entis generatim*, *essentie*, *existentiæ*, *unitatis*, *pulchritudinis*, *durationis*, *ordinis*, *cogitationis*, *extensionis*, *cet.* adventitias dicunt illas, quæ occasione motuum in organ's corporeis factorum à Deo producuntur, seu creantur in anima vi legis inter corporeos motus, et mentis cogitationes à Deo constitutæ; tales sunt sensationis *caloris*, *soni*, *odoris*, *cet.* factitias denique vocant ideas, quæ ex illis, quibus jam mens informata est, componuntur; ut dum aliquis ex idea montis et idea auri montem aureum sibi fingit, ad quod quidem intellectus, utpote juxta Cartesianos mere passivus, determinari debet, vel per actionem voluntatis, vel occasione motuum corporis.

De adventitiis, factitiisve ideis nulla potest
Logica. D test

test esse dubitatio ; verum quod ideas innatas spectat , quæstionis status non satis clare exponi solet ; si hoc nomine intelligant ideas menti perpetuò præsentis , nulla potest esse controversia , quis enim dixerit aliquam in nobis esse ideam , quam indesinenter contemplemur ; si autem significare voluerint ideas , quæ ante omnem experientiam omnemque ratiocinationem semper præsto sunt , nemo sane hujusmodi ideæ meminit , de qua ante omnem experientiam , omnemve ratiocinationem mens cogitaverit : at si per ideas innatas intelligamus notiones illas , quæ aliquando sine objectorum exteriorum occasione , et facili atque expedito rationis usu acquiruntur , innatas in hoc tantum sensu ideas dicimus esse admittendas : et re quidem ipsa idearum innatarum vocabulo nullam aliam notionem subijci posse fatebuntur , qui gravissimam quæstionem hanc , non ex disputationis æstu , aut definitionis ambiguitate , sed ex proprio conscientie testimonio expendent.

V. Malebranchius mutationes , quæ in ipsa anima fiunt , puta gaudium , tristitiam , sensationesque omnes luminis , coloris , soni cetera non vult à nobis distincte percipi per ideam , sed confuse tantum per conscientiam ; nam ideæ nomen tribuit tantum claræ , ac distinctæ representationi earum

rerum, quæ extra nos sunt, aut esse possunt: deinde perceptionem ab idea distinguit, ita ut perceptio sit in mente nostra, seu affectio mentis, quam *perceptionem formalem* vulgo dicunt; idea verò seu ipsa representatio sit extra mentem in Deo ipso enim vero, inquit Malebranchius: *Omnino necesse est, ut Deus habeat in se ipso ideas rerum omnium, quas creavit, alioquin eas producere non potuisset, et proinde omnia videt seipsum contemplando: est itaque in Deo aliquid repræsentans res omnes sive existentes, sive possibles, hunc V. G. mundum corporeum, in quo versamur, ac proinde extensio intelligibilis corporum archetipa in Deo reperitur exhibens varias extensiones, figuras intelligibiles, circulos V. G. intelligibiles, triangula, urbes, agros, et omnia, ex quibus mundi hujus universitas componitur: cum igitur mentibus nostris Deus sit intimè presens, in ipso possumus intueri omnes rerum ideas, dummodo mentibus nostris manifestare velit id, quod in ipso repræsentat res creatas, aut possibles: Deus autem vult illas manifestare et revera manifestat nobis pro ratione desideriorum nostrorum, aut pro attentione nostra, quæ quidem desideria, et attentio sunt veluti oratio naturalis, qua certarum idearum manifestationem obtinemus juxta leges quibus nos cum*

52 *Instituiones philos.*

Deo jungimur: leges enim illæ sunt, ut præ-
sententes nobis fiant idæ, quas intueri per
attentionem postulamus: quapropter prout
illa oratio est intensior, aut remissior, ita
major minorve fit manifestatio idearum.
 Hæc fere sunt ipsa verba Malebranchii hy-
 pothesim suam exponentis lib. de inquisitio-
 ne veritatis p. 2. cap. præsertim 6.

VI. Tandem Recentiores quidam Phi-
 losophi novam hanc proposuere hypotesim:
 mens ab iis ponitur, habere vim seu facul-
 tatem suas ideas, ac perceptiones quascum-
 que, etiam sensationes, producendi absque
 corpore, ita ut status, in quo mens se ha-
 bet momento quocumque, sequatur ex illo
 statu, in quo fuit momento præcedenti, et
 hoc quidem juxta determinatas leges cum
 anima intelligente ac libera consentientes:
 nam cum anima simplex sit, colligunt ii
 Philosophi, nullam rem creatam in interiora
 ejus agere posse, omnemque proinde animæ
 mutationem à principio interno pendere: ita
 verò juxta eosdem unamquamque animam
 creavit Deus, ut in ea certa sit series
 appetitionum, perceptionum, quarum aliquæ
 distinctæ sunt, plures confusæ, et innume-
 ræ obscuræ, ac involuntæ, quæ tamen gra-
 datim evolvuntur, et claræ, ac distinctæ
 fiunt: corpus humanum in eadem hypothe-
 si est machina à Deo ita comparata, ut per

se, et sine ulla animi ope, juxta determinatas motuum leges ea omnia præstet, quæ in corpore alicujus hominis observantur: concipe nunc animam, et corpus ita convenire inter se, ut hujus motus cum perceptionibus, et appetitionibus illius à Deo prævisis consentiat, et habebis horum Philosophorum integram hypothesim de commercio mentis cum corpore. Porro animadvertendum est, ex iis Philosophorum hypothesibus nullam esse demonstratam; omnes verò multis difficultatibus, et obscuritatibus laborare; sed de his suo loco dicemus, nimirum in Metaphysica: hic verò ea tantum exponere satis sit, quæ sine aliis principiis facile intelliguntur, quæque lucem aliquam Logicæ afferre possunt. His explicatis sit

CONCLUSIO.

Plures habemus ideas pure intellectuales, quarum aliquas facili rationis usu acquirimus.

Prob. 1. pars: in iis, quæ ad animam pertinent, nulla tutior regula adhiberi debet, quam intimum conscientiæ testimonium; atqui intimo conscientiæ testimonio experimur, nos multa percipere per intellectionem puram absque ulla imagine corporea; ergo plures habemus ideas pure intellectuales. Prob. min. plures menti nostræ obversantur ideæ rerum,

D;

quæ

quæ ab omni materia, et sensibili qualitate prorsus secretæ sunt, quales sunt ideæ *assensus*, et *dissensus*, *justitiæ*, *intelligentiæ*, *Dei*; et quidem *assensus*, et *dissensus*, *justitia*, *intelligentia*, *Deus*, et alia similia idearum nostrarum objecta nullam habent similitudinem cum rebus sensibilibus, nulla qualitate sensibili prædita sunt, nullaque proinde sensatione aut imaginatione repræsentari possunt.

Prob. 2. pars: admitti debent ideæ aliquæ innatæ, si ideæ plurimæ sine ulla imagine corporea facile acquiri possint; atqui ita se habent ideæ plurimæ; ergo cet. Major est evidens: est enim ipsa idearum innatarum definitio. Min. prob. ideas aliquas earumque in mente nostra progressum considerando: cogitationem nostram sensu intimo novimus; levi autem attentione percipimus omnes nostros cogitandi modos, quid nempe sit apprehendere, quid judicare, ratiocinari, velle; quid clarius vel tantisper attendenti esse potest quam principium illud; *cogito, ergo sum?* considerans igitur creatura rationalis ea, quæ sensu intimo in seipsa percipit, aliquam esse tam mirabilem effectuum causam intelligit; postquam verò semel novit existere Ens aliquod supremum, à quo omnia pendeant, et regantur, huic tribuere debet in summo gradu per-

perfectiones omnes, quas in se cognoscit; cumque scientiam, sapientiam, prudentiam, libertatem, aliasque perfectiones in seipsa mens percipiat; harum perfectionum congeriem in gradu infinito sine ulla imperfectionis mixtura Enti supremo inesse concludit: porro de idea Dei per sensus acquisita hic sermonem non habemus, ideas enim pure intellectuales tantum consideramus: jam verò postquam mens intellexit, existere Ens supremum summæque perfectum, statim percipit se ita factam esse, ut non casu, sed ratione ad agendum flecti debeat, atque hinc facile inferre potest certissimas actionum suarum regulas, sic exempli causa intelligit, se teneri obedire Deo, ordinem ab ipso constitutum servare, quæ ad commune societatis bonum conducunt, quærere: his verò intellectis regulis, formatur conscientia, quæ nihil aliud est quam rationis iudicium, quo admonemur de opere facto, vel faciendo, rectum ne sit, an pravum, hoc est, regulis consentaneum, an illis dissentaneum.

Et quidem unusquisque in seipso experitur propensionem quandam ad verum et bonum: inte lectus non assentitur nisi vero saltem apparenti; voluntas non amat, aut expetit nisi bonum, aut quod boni speciem præsefert; est igitur menti nostræ impresus amor veri et boni, ac proinde quan-

dam summi veri, et summi boni notionem insitam, seu facili ratiocinatione acquisitam habemus: præterea in nullo bono creato mens nostra omnino conquiescit, ad perfectam felicitatem aliquid sibi deesse, interna quadam anxietate sentit, quæ quidem sollicitudo demonstrat, nobis inditam esse propensionem ad supremam felicitatem, quæ in solo Deo sita esse potest: hinc concludit S. Augustinus lib. de vera Religione: *Non dicemus aliud alio melius, cum vere iudicamus, nisi esset impressa notio ipsius boni, secundum quam et probarem aliquid, et aliud alteri proponeremus. Dum ergo si quaeris, inquit in eodem libro S. Doctor, noli foras exire, in teipsum redi, in interiore homine habitat veritas; illuc ergo tende, unde, ipsum lumen rationis accenditur.* Quod eum mens nostra à vero et bono sæpissime aberret, hanc genuinam rationem reddidit S. Augustinus: *Hæc est virtus vera divinitatis, ut creaturæ rationali jam ratione attentæ non omnino ac penitus abscondi possit:* quæ quidem verba omnino congruunt cum doctrina nostra.

In sensu jam explicato innata etiam dici possunt principia speculativa, seu propositiones maximè universales, per se seu immediatè vel intuitivè evidentes, quæ sunt veluti fundamentum omnis scientiæ speculativæ,

qua-

qualis est ista propositio: *impossibile est idem simul esse, et non esse*: manifestum enim est, principium illud ex nulla imagine corporea necessario pendere.

Igitur ex dictis patet, duplicem esse modum, quo mens sibi ideas comparat; alius est sensatio, quæ rerum sensibilium ideas suppeditat; alius autem reflexio, quæ animæ suppeditat ideas abstractas, intelligibiles, atque rerum spiritualium: præterea reflexio rursus duplex est; vel enim difficiliorem ratiocinationem postulat, vel facile duntaxat rationis usum, ita ut homini recta ratione utenti res facile pateat; atque hac reflexionis facilitas satis est, ut ideas aliquas, juxta præmissam definitionem, innatas dicamus. At si ideæ innatæ dicantur duntaxat notiones illæ, quæ sine ulla attentione, sine ullo rationis usu acquiruntur, tales ideas existere omnino negamus.

Objices contra 1. conclusionis partem: idem esto judicium de ceteris ideis intellectualibus, ac de idea entis generatim; atqui idea entis generatim pendet ex sensibus; formatur enim per abstractionem à singularibus et individuis corporibus: ergo omnis idea pendet ex sensibus. Resp. dist. probationem min. formatur per abstractionem à rebus corporeis, et spiritualibus C. min. per abstractionem à rebus corporeis tantum N. min.

min. , et cons. Ens generatim dicimus id quod potest existere : hanc autem ideam non solum ex rerum corporearum consideratione deducere per abstractionem possumus, sed etiamsi nulla esse corpora fingeretur, hanc entis ideam formare possumus ex intima operationum mentis nostræ conscientia, et sine ulla ad corpus relatione.

Inst. 1. : *nihil est in intellectu quod prius non fuerit in sensu*, ut vulgare fert Scholarum axioma ; ergo ideæ omnes , ac proinde et idea entis generatim pendet à sensibus. Resp. dist. ant. , nihil est in intellectu , quod prius non fuerit in sensu externo , vel interno , C. ant. , in sensu tantum externo , N. ant. : Jam ostendimus duplicem esse idearum originem , sensum externum , quo rerum corporearum ideas acquirimus , et sensum internum , quo per mentis attentionem , ac reflexionem in proprias operationes , rerum spiritualium ideas comparamus.

Inst. 2. : atqui nihil est in intellectu, quod prius non fuerit in sensu externo : ergo... Prob. sub. illud prius fuit in sensu externo , quod à nobis non cognoscitur nisi per comparationem cum rebus corporeis ; atqui res spirituales non cognoscimus nisi per collationem cum rebus corporeis , V. G. Deum sub imagine venerandi Senis nobis repræ-

præsentamus : ergo... Resp. N. min. verum quidem est , mentem nostram rebus sensibilibus ita assuetam esse , ut etiam cum de rebus spiritualibus cogitat , corporeis imaginibus obruatur ; nec sine summa cura , et attentione ideas nostras ab omni prorsus labe corporea liberare et expurgare possimus : hac de causa fortasse , rudiores homines , qui numquam meditationibus vacarunt , nihil nisi cum imagine percipiunt ; at illæ imagines senis V. G. et juvenis alati , quas multi ex puerili consuetudine sibi fingunt , cum de Deo , et Angelis cogitant , non sunt ipsæ Dei , et Angelorum ideæ , sed mera phantasmata , quæ ideas illas comitantur : et certè si nullam aliam Dei ideam haberemus præter ideam venerabilis Senis , omnia , quæ de Deo formamus judicia , nobis apparere deberent prorsus falsa , utpote huic ideæ contraria : nam judicia illa falsa esse credimus , quæ contraria sunt ideis rerum , quas in mente habemus , ideoque non possemus judicare , Deum esse partium expertem , incorporeum , invisibilem ; siquidem hæc omnia cum idea venerabilis senis nulla ratione convenire possunt.

Insi. 3. : Apostolus ad Rom. cap. 1. scribit : *invisibilia Dei per ea , quæ facta sunt intellecta conspiciuntur* : ergo Deus non cognoscitur à nobis , nisi per comparationem

cum

60 *Institutiones philos.*

cum rebus corporeis. Resp. hunc esse sensum textus Apostoli, *invisibilia Dei per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur*, quatenus ex consideratione rerum creaturarum, tum corporearum, tum etiam spiritualium, rectè concludimus; existere supremum omnium Opificem; minimè vero docet Apostolus, ideam Dei esse phantasma quoddam per collationem cum rebus corporeis formatum: cavendum ergo est, ne, ut loquitur ibidem S. Paulus, *mutetur gloria incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis*.

Inst. 4. : idea Dei formatur ex ideis perfectionum omnium creaturarum etiam corporearum : ergo idea Dei formatur per comparisonem cum rebus corporeis. Resp. dist., idea Dei formatur ex ideis perfectionum creaturarum etiam corporearum *eminenter* sumptarum C. A. *formaliter* sumptarum. N. A. et cons. Itaque formatur à nobis idea Dei, dum ideæ entis jungimus ideam abstractam omnis perfectionis in summo gradu, tribuendo Deo omnes sine limite perfectiones spirituales, quas in nobis limitatas percipimus, ut summam scientiam, sapientiam, potentiam, libertatem, cet. et removendo ab eo omnes ideas materiæ, motus, divisionis, coloris, &c., quæ formaliter sumptæ includunt necessario quasdam

dam imperfectiones, et enti summo convenire non possunt nisi eminenter: cum ergo dicimus ideam Dei ex omnibus creaturarum perfectionibus simul in summo gradu conjunctis coalescere, addimus omnium eorum, quæ defectum aliquem secum important, negationem: attributa corporea in idea Dei non includimus formaliter, idest prout sunt in corporibus, sed tantum eminenter, hoc est, æquivalenter, et modo quodam nobiliori ac sublimiori sine ulla imperfectione: cum enim effectuum perfectiones in causa contineri necessum sit, quia *nemo dat, quod non habet*, ut vulgo dicitur, et cum Deus sit rerum omnium etiam corporearum causa, oportet, perfectiones omnes tum existentes in creaturis, tum possibles, in Deo contineri; sed modo spirituali, et conveniente cum natura infinitè perfecta.

Objic. contra 2. conclusionis partem, si aliquæ censent ideam innatam, inter illas primum locum obtinerent ideam Dei, et moralitatis actionum; sed istæ innatæ non sunt: ergo nulla est idea innata. Prob. min. experientia testatur homines nullam Dei, et moralitatis actionum ideam habere, nisi illam ab aliis hominibus, quibuscumque vivunt, accipiant: nam ex duobus exemplis, quæ supra relata sunt, patet, hominem inter ur-

sos educatum , et alterum , qui surdus , et
 mutus fuerat usque ad vicesimum quartum
 ætatis suæ annum , nullam ideam Dei , et
 moralitatis actionum habuisse , priusquam
 sermones cum aliis hominibus miscerent , et
 ab iis ideam illam reciperent.

Viatorum fide accepimus , repertas fuis-
 se integras nationes , quæ omni idea Dei
 destituebantur ; ergo nullæ Dei , et mora-
 litatis actionum ideæ sunt innatæ. Resp. N.
 min. ; cujus probationem explicamus : alla-
 ta exempla valent dumtaxat adversus eos ,
 qui ante omnem attentionem ideas illas men-
 tibus nostris præsto esse arbitrantur ; at
 cum juxta nostram definitionem ideæ innatæ
 non sine aliquo , facili tamen rationis
 usu , percipiuntur , tam crassæ ac fere in-
 credibilis ignorantix causa hæc afferri de-
 bet , quod nempe illi homines , quorum
 exemplum in objectione narratur , mentis
 suæ facultates neglexerint , et ad primarum
 veritatem investigationem non adhibuerint
 et quidem nimis probarent ea quæ objiciun-
 tur exempla , nisi eo quem diximus modo
 intelligantur : ex iis enim colligi posset ,
 homines quoque in cultiori societate educa-
 tos , et ratione utentes facillimis quoque
 primarum veritatum principiis carere posse ;
 tristissima enim non desunt exempla impro-
 bissimorum hominum , qui humanæ licet

societatis commercio adiuti, vitiorum tamen, et cupiditatum tenebris immersi, fulgentissimo rationis lumini oculos claudunt: quod autem juvenis inter ursos educatus nulla rationis signa dederit, non ita intelligi debet, quod ratiocinatione omni caruerit, in iis, quæ ad sui ipsius conservationem pertinebant, sua utebatur ratione, et in ullo fortasse alio objecto fuerat occupatus: quod pristini status non memnerit in rem non est, aliæ enim notiones acquisitæ veteres ideas obliterare potuerunt, longo præsertim temporis intervallo, quod fuit omnino necessarium, ut propositis questionibus satisfacere posset, probabilissimum autem est, in memoriam redituras fuisse pristinae habitationis ideas, si post aliquot dies in ipsam sylvam, cujus incola fuerat, translatus fuisset. Sed hæc breviter dumtaxat attingere licet, ad Metaphysicam enim, atque Ethicam proprio jure pertinent: meminisse satis est, idearum innatarum nomine nihil aliud à nobis intelligi posse nisi primitivas ideas pure intellectuales facili rationis usu acquirendas; quod quidem satis est ut refellamus impios Religionis, morumque corruptores, qui practica principia educationis regionisque varietate veluti generari, atque efformari effutunt. Ex his omnibus evidens est, quo sensu admitti possint ideæ innatæ, et ut expli-

ca-

cato quæstionis statu, ideas innatas negari, vel affirmari non repugnet. Hanc quæstionem de ideis innatis fuse tractavit Lokius. Neque aliquis sibi facile persuadeat novam, atque inauditam esse hanc quam tradimus idearum innatarum definitionem; quod quidem à viris in his rebus non admodum versatis dictum audiui; nec quis credat hanc nostram definitionem convenire omnino cum sententia Peripateticorum; et quidem et amissiva nova foret definitio, quid inde incommodi? dummodo res sit vera. Verum hæc ipsa definitio à multis explicata est, et presertim à Clerico; neque hæc convenit cum opinione Peripateticorum, qui nullas admittebant ideas pure intellectuales, quas quidem nos admittimus.

CAPUT II.

De idearum, sive notionum differentia.

Ideæ, sive notiones differre possunt vel ratione *formæ*, seu modi, quo mens illas percipit, vel ratione *materiæ*, seu ipsius rei repræsentatæ. Differentiam idearum *formalem* eam dicimus, quæ à modo cognoscendi desumitur; differentiam vero *materialem* illam apellamus, quæ ab earumdem idearum materia, seu ab ipsa re repræsentata ortum ducit. De gemina illa dif-

differentia dicendum nobis est. Esto igitur

ARTICULUS I.

De formali idearum differentia.

I.

NOtio, quam habemus rei alicujus, vel sufficit ad rem illam agnoscendam, et ab aliis discernendam, vel non sufficit: hinc nascitur idearum divisio in *claras*, et *obscuras*: claram dicimus ideam, quæ menti notas exhibet ad rem ipsam agnoscendam, atque ab aliis discernendam sufficientes; obscuram vero nominamus, quæ notas non sufficientes exhibet: quare etiam cum voces ideas exprimat, hæ poterunt esse claræ, vel obscuræ, prout claram vel obscuram ideam subjectam habent, E. G. voces istæ *Sol*, *homo*, *avis*, *leo*, *canis*, cet. et notiones, quas significant, claræ sunt; at si animal exoticum intuens hæremus, num idem sit cum alio, quod olim vidimus, ejus notionem habemus obscuram.

Ex his definitionibus patet, in ideis et vocibus obscuris varios esse posse obscuritatis gradus, prout ideæ illæ, vel voces, quibus ideæ exprimuntur, plures vel pauciores exhibent non sufficientes notas: quare notio clara, et vox ipsa, qua exprimitur, obscuræ fiunt,

et quæ jam obscuræ erant, obscuriores evadunt, dum notarum quarumdam, quæ nobis erant antea præsentibus, obliviscimur: etenim cum notio clara sit ob notarum, quas continent, sufficientem numerum; si aliquas pediscimus ad rem agnoscendam atque ab aliis discernendam, haud amplius sufficiunt pauciores, quarum recordamur, notæ; ideoque notio, quæ clara erat, obscura evadit, et quæ erat obscura, redditur obscurior.

II. Notionis claræ notas duplici modo considerare possumus, vel eas uno intuitu comprehendendo, vel singulas à se invicem distinguendo: hinc rursus notio clara, quam habemus, vel, *distincta* est, vel *confusa*: distincta quidem, si notas distinguere valeamus; confusa verò, si eas distinguere non possumus. E. G. triangulum aut uno obtutu comprehendimus, aut sigillatim ad singulas circumferentiæ ejus partes attentionem nostram promovemus; in priori casu notas non distinguimus, quæ triangulum ab aliis figuris discernunt, et notio confusa est; in posteriori autem casu judicamus, circumferentiam constare ex tribus lineis, et per hunc numerum laterum à ceteris figuris triangulum discernimus, tumque fit notio distincta: itaque rei alicujus notio potest esse clara simul et confusa, si nempe confuse tantum, et unico

veluti intuitu amplectamur notas ad rem distinguendam sufficientes, quas tamen distinguere, et enumerare non possumus; eadem fere ratione si pictura aliqua nobis ob oculos obversetur, nec satis quascumque ejusdem picturæ partes uno oculi ictu distinguamus, hanc quidem picturam ab alia qualibet distinguimus, ac proinde claram hujus ideam habemus, non tamen distinctam, quam deinde acquirimus singulas picturæ partes attentus contemplando: neque nos aliquis reprehendere debet, quod duo distinguamus nomina, quibus eadem significationem tribuit usus loquendi, id enim maxime observare debent Philosophi, ut notiones illas, inter quas vel minima est differentia, diversis nominibus accurate distinguant.

III. Plures sunt ideæ, quæ licet claræ, nequeunt tamen in suas partes resolvi, et ideo semper manent confusæ, dicuntur *simplices*, quales sunt ideæ colorum, odorum, saporum, cet: nam colorem rubrum clare agnoscimus, et ab alio quocumque colore distinguimus, quamvis tamen eas quibus distinguitur notas indicare non possimus: quare ejus ideam confusam dumtaxat habemus, et eadem est ratio de ceteris ideis simplicibus.

IV. Fieri potest, ut in re aliqua no-

68 *Institutiones philos.*

tas omnes distinguere easque enumerare valeamus, vel tantum aliquas: huic idea dividitur in *completam*, et *incompletam*; completa idea est: quæ notas omnes exhibet ad rem instatu quolibet agnoscendam, et ab aliis distinguendam sufficientes; incompleta vero, quæ notas aliquas continet. Rursus ideam aliquam distinctam habemus, notarum, quæ in eadem idea continentur, vel habemus notiones distinctas, vel confusas: hinc idea distincta vel est *adæquata*, vel *inadæquata*, in priori scilicet casu idea dicitur adæquata, in posteriori inadæquata vocatur; adæquatæ sunt omnes fere geometrarum figurarum notiones, singulas enim figurarum partes accurate considerant Geometræ, nec in iis aliquid obscurum relinquunt; at incompletæ sunt, et inadæquatæ aliæ pleræque ideæ; ita in auro colorem, gravitatem, ductilitatem, aliaque plurima cognoscimus, sed multo plura ignoramus.

Ex dictis patet, ideam completam differre ad idea distincta, quæ notas exhibet ad rem distinguendam sufficientes, sed non omnes: ceterum id maxime cavendum est, ne temere inadæquatas ideas veult adæquatas nobis fingamus, ex quibus deinde aliquid audeamus inferre; quamvis enim notæ omnes nobis perspectæ videantur, fieri tamen potest ut aliquid aliud explorandum

su-

supersit : hinc præceptum iudicium ex notis , quæ cognæ sunt illatum , nos in errorem facilem induceret.

V. Notio aliqua vel solas continet rei notas , quibus res ipsa agnosci , et ab aliis distingui potest , vel præter notas illas complectitur etiam alias affectiones ad rem ipsam agnoscendam minime requisitas ; in primo casu notio *incomplexa* , in altero *complexa* dicitur ; ita si quis sibi repræsentat lapidem tamquam calidum , aut de turri excelsa delapsum , is notionem habet *complexam* , at qui lapidem simpliciter , et sine aliis adjunctis extrinsecis apprehendit , is lapidis notionem *incomplexam* habet : hinc terminus etiam *incomplexus* , vel *complexus* vocatur , prout notionem *incomplexam* , vel *complexam* significat ; terminus *incomplexus* potest pluribus constare vocibus , ut triangulum rectilineum , Logica artificialis docens , quibus notiones *incomplexæ* respondent ; terminis vero *complexis* significantur res cum aliis adjunctis ad rem ipsam necessario non pertinentibus , ut cum dicitur triangulum circulo inscriptum , homo doctus.

VI. Ideæ alicujus partes vel e'dem subjecto simul inesse possunt , vel partes illas simul in eodem subjecto existere repugnat ; in primo casu notio sive idea , *vera* dicitur ;

tur; in altero casu, *falsa*: igitur idea vera dicitur, quæ objecto suo conformis est, secus autem *falsa*: porro ad veritatem ideæ necesse non est, ut objectum extra mentem existat, ita vera est idea trianguli, etiam, si nullum existere in rerum natura triangulum, satis nempe est deæ alicujus partes se mutuo non excludant: itaque idea vera dici potest, quæ est possibilis, *falsa* autem, quæ impossibilis: hinc paucis verbis absolvitur quæstio à Logice agitata, utrum scilicet ideæ capaces sint veritatis, et falsitatis.

ARTICULUS II.

De materiali idearum differentia.

SI ad perceptonum nostrarum objecta attendimus, in eis aliqua *immutabilia* observamus, aliqua *mutabilia*: immutabilia ea sunt, quæ in rebus ipsis necessario manent isdem manentibus specie ac genere; mutabilia autem vocamus ea, quæ isdem manentibus specie ac genere mutari possunt. Ea omnia, quæ subjecto inhaerent vel necessario vel mutabiliter, communè nomine *modi* vel *attributa* appellantur; quæ vero inhaerent necessario, *modi* vel *proprietates essentielles*, aut etiam *attributa*

essentialia dici solent ; contra autem *modi accidentales* , vel *accidentia* vocantur ea , quæ subjecto mutabiliter inhærent , sic durities , et gravitas in lapide constantè manent ; at calor mutabilis est , cum salva lapidis specie adesse vel abesse possit : porro quamvis modi accidentales à subjecto abesse possint , aliquorum tamen modorum possibilitas ab essentialibus attributis pendet , ita liquabilitas in plumbo , summa ductilitas in auro pendent ab intima eorumden , corporum textura ; quare attributorum essentialium nomine illorum quoque modorum possibilitatem deinde intelligemus. Præter subjectum , et modos , qui insunt subjecto , considerari etiam possunt *denominationes externa* , quibus scilicet fit ut consideratio rei alicujus considerationem alterius includat ; tales denominationes dicuntur *relationes* , ita cum patrem aliquem appello , denominatio illa considerationem liberorum complectitur : inter res quascumque invicem comparatas relationes plurimæ interesse possunt ; nimirum inter res quascumque aliquid interest convenientiæ , vel discrepantiæ , res vel similes sunt , vel dissimiles , vel aliæ aliis majores vel minores , vel æquales , atque ita relationes plurimæ possunt intelligi.

II. Inter illa , quæ in subjecto perpetua sunt , et necessario manent , con-

cipi solet aliquod attributum primarium, quodcumque sit, ex quo profluunt, pendent, et oriuntur cetera attributa universa, ceteraque proprietates; illud autem primum attributum est id, quod *essentiam* dicimus; quod quidem probe notandum est, ne *essentiae* nomen obscuritate, et æquivocatione laboret; ita *essentiam auri* appellamus id omne, quodcumque sit, cujus vi aurum ea omnia habet attributa, easque affectiones, quibus prædum est: si ea quæ in subjecto necessario manent omnia simul consideremus: non attento attributo primario, ex quo profluunt, collectio illa attributorum essentialium dicitur *essentia nominalis*; ut distinguatur ab *essentia proprie dicta*, quæ *essentia realis* appellari solet. De hac duplici *essentia* fusius deinde tractabimus in *Metaphysica*; interim observare satis erit, *nominalem dumtaxat rerum essentiam* cognosci posse: neque ingenuos Philosophos ignorantiae suæ pudere debet. Nemo enim sine temeritate præsumere potest sibi nota esset omnia rei alicujus attributa; temporis progressu innotuerunt proprietates plurimæ, quæ antea latebant alias deinde futura ætas detegat: cum ergo mens nostra finita omnino sit atque limitata, nemo audacter affirmare debet, perspectam sibi esse intimam rerum *essentiam*; et quidem si

cer-

certum non sit, nota nobis esse omnia rei alicujus attributa, imprudenter omnino quis pronuntiaret ex illo attributo, quod velut omnium primum considerat; profuere etiam alia sibi ignota attributa.

Hæc quidem ab omnibus melioris notæ Logicis observata inveniuntur: at observandum superest errare plerosque, dum unicum attributum primarium in re aliqua considerant: sæpe enim concipi possunt varia attributa, quorum unum ex alio intelligitur, et viceversa, ita ut ex pluribus attributis derivari possint omnia, quæ nobis nota sunt, rei alicujus attributa; id autem potissimum observare licet in figurarum geometricarum proprietatibus; contingit enim sæpissime, ut ex una proprietate, quam velut primariam habemus, ad aliam proprietatum cognitionem perveniamus, et vicissim ex proprietatibus illis, quas tamquam secundarias fingimus, ad proprietatem primariam, ac proinde et ad alias omnes proprietates regrediamur. Hac facta observatione finiri possunt lites plurimæ, quas de rerum essentia instituere solent Scholastici, quod quidem variis exemplis manifestum fiet in harum Institutionum progressu.

III. Ea, quæ in rebus existunt, veluti earum attributa, et modi, aut etiam ve-

74 *Institutiones philos.*

veluti earum relationes ad res alias, repræsentari possunt, vel ut rebus ipsis inhærentes; vel sigillatim tamquam ab ipsis rebus separata; hinc notio dicitur *abstracta*, vel *concreta*: abstracta ea est, quæ aliquid subjecto inhærens repræsentat absque ea re, cui inhæret; concreta ea vocatur, quæ aliquid subjecto inhærens repræsentat, ut rei ipsi inhærens, E. G. si color consideretur absque subjecto cui inhæret, ut color nivis sine nive, abstracta est notio; sed si subjectum consideretur ut coloratum, veluti nix alba, notio concreta est; hinc rursus *terminus abstractus* dicitur, qui notionem abstractam significat, ut albedo; *terminus autem concretus*, cui notio concreta subjecta est, ut album: in abstracto consideramus rerum modos, attributa, relationes, ubi hæc omnia substantiarum instar concipimus, unde abstracta efferri solent nominibus substantivis, ut lux, albedo, doctrina; concreta verò adjectivis, veluti lucidus, albus, doctus.

IV. Notiones nostræ vel continent aliqua rebus plurimis communia, vel ad rem unam singularem dumtaxat determinata, et ideo notio dividitur in *communem*, seu *universalem*, et *singularem*: in primo scilicet casu idea communis est, in altero singularis, quare etiam *terminus communis* est, seu *univer-*

salis, vel *singularis* prout notionem communem, vel singularem significat; sic omnia nomina generum, atque specierum, veluti homo, equus, cet. sunt termini communes; singulares autem sunt termini, Pythagoras, Aristoteles, cet.

V. Genera, et species per attributa essentialia constituuntur vel determinantur; etenim genera, et species determinantur per notas, quibus genera, et species agnoscimus, et ab aliis discernimus: notæ autem, quibus species, et genera distinguuntur, desumi debent ab attributis essentialibus; quæ enim mutabilia sunt, iisdem manentibus genere et specie mutari possunt, ac proinde ad specie vel genera distinguenda non valent. Inde autem facile patet, ex varia attributorum essentialium determinatione pendere totam specierum atque generum distinctionem; species continent attributa essentialia, quæ pluribus individuis communia sunt; genera autem ea continent attributa, quæ ad plures species pertinent; verum individua per modos accidentales, relationes denominationesve extrinsecas determinantur; si nempe ea omnia, quæ in speciei infimæ notione indeterminata sunt, sive individuis communia, per modi alicujus vel relationis additionem determinantur, ita ut nihil amplius indeterminantur supersit, sed attributa com-

mu-

munia ad rem unicam, et determinatam restringuntur, jam habetur notio indivi-
 dui; ita si attributa speciei humanæ indivi-
 duis communia, temporis aut loci circums-
 tantis determinata intelligamus, singularis ho-
 minis idea formabitur: hinc liquet, *individuum*
 esse ens omnimode determinatum, *princi-
 pium* autem *individuationis*, de quo tot
 extant in Scholis altercationes, nihil aliud
 esse nisi omnimodam *determinationem* eorum
 quæ subjecto alicui inhærent.

VI. Ex præcedentibus manifestum est,
 varias considerandas esse determinaciones; illæ
 scilicet determinaciones, quibus datis poni-
 tur individuum, constituent *differentiam*
numericam, qua nempe individuum ab
 alio quolibet distinguitur; ceteræ verò de-
 terminaciones, quibus datis nondum poni-
 tur individuum, in *genericam*, et *speci-
 ficam differentiam* dividuntur; differentia
 specifica continet determinaciones, quæ ge-
 neri additæ speciem constituunt, et differen-
 tia generica continet determinaciones, qui-
 bus genus superius fit inferius: principium
 autem individuationis complectitur differen-
 tias omnes sive numericas, sive specificas,
 sive genericas: in eo igitur individuum
 differt ab universali, quod illius notio
 nihil involvat, quod non sit determina-
 tum; in universali autem quædam indeter-
 minata supersint.

VII.

VII. Quo artificio mens ideas universales acquirat, ex dictis intelligitur. Omnia, quæ extra nos sensibus externis, et intra nos sensu interno percipimus, sunt singularia: etenim universalia in singularibus dumtaxat existere possunt, et quidquid existit, singulare est, ac proinde notiones omnes, quas per utrumque sensum acquirimus, sunt singulares: igitur notiones universales, quas deinde comparamus, ex notionibus singularibus sunt deductæ; illæ autem notiones universales deduci non possunt ex singularibus nisi per abstractionem; et quidem notio speciei id tantum repræsentat, quod plurium individuorum notioni commune est, ac proinde ab individuorum notionibus deduci non potest notio speciei, nisi à determinationibus, quæ individua constituunt, id separetur; quod pluribus individuis commune est: jam verò datis notionibus specierum formatur notio generis, separando id, quod pluribus speciebus commune est, vel illa omittendo, quæ in una specie determinata sunt, hic est, quæ illam speciem ab alia qualibet distinguunt. Eodem artificio notiones superiorum generum ex notionibus inferiorum derivantur, exemplum addere non abs re erit, ut notionum universalium ordo, et series demonstrantur: cum de Socrate cogitamus, notio quæ nobis præ-

sen-

78 *Institutiones philos.*

sens est, unicum determinatumque hominem repræsentat; at si notionem ipsam in omnibus exuamus circumstantiis, per quas Socrates ab alio quolibet individuo distinguitur, jam Socrates cum aliis hominibus convenit, et notio singularis evadit universalis, quia non Socratem dumtaxat, sed omnes homines exhibet: perspicuum est simili operatione non solum notiones singulares fieri universales; nam quemadmodum notio Socratis fit universalis, cum Socratem ut hominem tantum consideramus, ita notio illa evadet universalior, si eum consideramus ut animal, ac tandem maximam universalitatem acquiret, si eum ut corpus, vel ut ens indeterminate contemplerur; in hoc autem operationum progressu nihil aliud observamus nisi *præcisionem* à singularibus, ac proinde patet, ideas universales ex singularibus ortum habere. Porro quemadmodum ideæ singulares per abstractionem fieri possunt universales: ita inversa operatione ideæ universales per compositionem, vel additionem fieri possunt singulares; sic idea universalissima entis per additionem cogitationis, repræsentat ens cogitans; si addatur attributum infinitatis, alia suboriatur idea singularis; quæ ens cogitans, et infinitum, nempe Deum unum exhibet. Quæ de formali et materiali idearum differentia diximus,

ex Volfii Logica contraximus, additis etiam nonnullis.

ARTICULUS III.

De universalibus, et distinctione graduum metaphysicorum.

I.

Aristoteles Stagyra Macedoniæ oppido oriundus, Platonis discipulus, Alexandri Magni Præceptor Philosophiam unâ versam primus in ordinem digessit, eamque certa methodo tractavit; à libro prædicamentorum, seu categoriarum Logicæ suæ initium fecit, existimans ea omnia, quæ menti concipi queunt, ad decem suprema genera, quæ *prædicamenta* seu *categorias* appellavit, posse revocari. Quia verò categoriarum doctrina in Scholis magno apparatu tractari consuevit; hanc omnino prætermittere non licet: sic ergo rem totam explicant; omnia, quæ percipere possumus, ad duo suprema genera referri possunt, ad *substantiam* nimirum, quæ dicitur *ens per se*, seu quæ subjecto non indiget, cui inhaereat ad existendum, et ad *accidens*, quod est in alio tamquam in subjecto, sine quo esse non potest, saltem *naturaliter*,

80 *Institutiones philos.*

ter, ut sunt nix, et albedo nivis: quæ autem in subjecto sunt, ad novem genera, seu categorias revocantur ab Aristotele, atque hic numerus accidentium ex variis interrogationibus, quæ fieri possunt de substantia singulari, colligitur; quæri enim potest de Petro *quantus* sit, tumque responderetur magnum, aut parvum esse: *qualis* sit, doctus aut pius: *ubi* sit, Romæ, aut Luteriæ: *quando* vixit sæculo decimoquinto, vel decimosexto: *ad quem* referatur, ut cuius sit filius: *quem* situm obtineat, sedet, aut jacet: *quid* agat, studet: *quid* patitur, frigus: *quis* sit illius habitus, ita est vestitus, armatus. Itaque secundum Aristotelem, *substantia, quantitas, qualitas, relatio, actio, passio, ubi, quando, situs, habitus*, sunt decem veluti classes, ad quas omnia substantiæ singularis prædicata referri possunt, hoc autem disticho memoriæ causa solent includi.

1	2	3	4	5	6
<i>Arbor</i>	<i>sex</i>	<i>servos</i>	<i>ardore</i>	<i>refrigerat</i>	<i>ustos</i>
7	8	9	10		
<i>ruri</i>	<i>cras</i>	<i>stabo</i>	<i>sed</i>	<i>tunicatus</i>	<i>ero.</i>

Arbor substantiam significat, *sex* quantitatem, *servos*, relationem, *ardore* qualitatem, *refrigerat* actionem, *ustos* passionem, *ruri* locum, aut *ubi*, *cras* tempus, aut *quando*, *stabo* situm, postrema denique verba *tunicatus ero*, habitum. II.

II. Categoriarum doctrinæ præmisit
Aristoteles nonnullas definitiones, et di-
visiones, quas idcirco ante prædicamenta
dixerunt Scholastici: deinde explicatis ca-
tegoriis subiunxit alia pauca, quæ post
prædicamenta vocata fuere: sunt autem
post prædicamenta affectiones, seu pro-
prietates quædam generales, quæ ex præ-
dicamentorum comparatione inter se oriun-
tur, et hic primo occurrunt *opposita*, quæ
in quatuor species dividuntur, dicuntur-
que *relata*, *contraria*: *privativa*, et *con-*
tradictoria: relativa oppositio est inter duos
terminos, quorum unus ad alium refer-
tur, ut pater ad filium: oppositio con-
traria dicitur esse inter duo accidentia, quæ
sub eodem genere posita maximè distant
inter se, ut inter virtutem et vitium,
calorem et frigus, privata oppositio est
inter formam, seu realitatem, et ejus
privationem, ut inter vitam et mortem;
contradictoria est inter ens et non ens, ut
inter hominem et non hominem, calidum
et non calidum: deinde in pospræ-
dicamentis considerantur *prioritas*, at-
que *simultas*: unum dicitur altero prius
vel *tempore*, cum unum ante alterum exis-
tit; vel *natura* ut Sol prior est lumine,
quod emittit; vel *existendi consecutione*,
ut animal prius est homine; vel *ordine*
Logica. F et

et dignitate, ut Dux est prior simplici milite: simili ratione plura sunt simul vel tempore, vel natura, vel *etiam* divisione, uti species eidem generi subjectæ.

III. Cum liber categoriarum Chrysario adolescenti Romano obscurior videretur, Porphyrius natione Phœnix brevem in Aristotelis categorias isagogen sive introductionem conscripsit; universalia seu prædicabilia ad quinque capita revocavit, nempe *genus, speciem, differentiam, proprium, et accidens*. Ex iis verò quæ de universalibus jam diximus, facile intelliguntur vulgares universalium definitiones: genus est universale, quod prædicatur de multis specie differentibus *in quid incompletè*; quærenti enim quid sit homo, vel leo, respondemus esse animal: addenda autem est differentia specifica, ut hominis, vel leonis notio compleatur; unde species definiuntur universale, quod prædicatur de multis solo numero differentibus *in quid complete*; quærenti enim quid sit Petrus, respondetur esse hominem: differentia est universale, quod de multis prædicatur *in quale quid*, seu *in quale post quid*; cum enim quæsitum est, quid sit homo, et responsum fuit eum esse animal; iterum quæritur quale sit animal; tumque respondetur, rationale; proprium est attributum uni-

universale, quod alicui speciei omni, et soli, ac semper convenit; ut triangulo habere tres angulos; proprium tamen quatuor modis apud Porphyrium dicitur I. quod soli alicui speciei convenit, non omni, ut homini soli, non omni convenit esse medicum: II. quod convenit omni speciei, sed non soli, ut homini esse bipedem; III. quod soli specie, et omni; sed non semper convenit, ut vulgare, et dormire soli quidem animali, sed non semper convenit; IV. quod omni speciei soli, ac semper convenit, et proprium quidem hoc modo usurpatum est quartum *prædicabile*; tandem accidens commune, seu *prædicabile* est id quod potest adesse, vel abesse à subjecto sine subjeti destructione, ut pallor, vel rubor in vultu.

IV. Ens vulgò dividitur in *ens per se subsistens*, quod constituit substantiam, et in *ens inhærens*, quod accidens solet appellari; et accidens quidem sic acceptum, cum possit esse attributum, rei etiam essentielle, latius patet, quàm accidens commune, seu *prædicabile*. Porphyrius in introductione ad categorias substantiam hoc ferè modo dividit; substantia vel *corporea* est, et constituit corpus, vel est *incorporea*, et repugnat corpori, diciturque Spiritus; tum corpus vel est *animatum*,

84 *Institutiones philos.*

et constituit vivens, vel *inanimatum*, et repugnat viventi; vivens dividitur in *sensitivum*, quod est animal, et in *insensitivum*, quod animali repugnat; animal verò vel *rationale est*, et constituit hominem, vel *irrationalis* et constituit brutum: homo denique sub se continet individua, Socratem; Platonem; cet. In divisione igitur, seu, ut vocant, arbore porphyriana, tres sunt columnæ, seu lineæ; prima est media, quæ *directa* dicitur, in qua genera, species, et individua continentur, scilicet genus supremum, ens et genera, seu species subalternæ, substantia, corpus, vivens, animal; ultimo tandem loco species infima, homo, cui immediatè subjiciuntur individua, Socrates, Plato, cet.: duæ aliæ lineæ utriusque positæ dicuntur *collaterales*, et *indirectæ*, in quibus collocantur differentiæ superiores, et inferiores, seu genericæ, quæ constituunt genera, et specificæ, quæ constituunt species pura per se subsistens, et in alio inhærens, quæ sunt differentia entis; corporea; et incorporea: quæ sunt differentia substantiæ; animatum, et inanimatum, quæ sunt differentia corporis, et ita de ceteris.

V. Ex iis, quæ breviter diximus de categoriis, facile patet, eas nihil aliud esse nisi excogitam ad arbitrium nomenclatu-

tu-

turam : placuit scilicet Aristoteli omnia mundi entia ad decem classe revocare ; verum quemadmodum id ipsi liberum fuit , eodem quoque arbitrio usi sunt Recentiores quidam Philosophi , qui substantiam ita dividunt ; substantia nempe est spiritus , vel corpus ; spiritus verò vel est infinitus , summèque perfectus , ac proinde increatus , et est Deus , vel finitus est ideoque creatus , tumque aut corpori non est destinatus , et est Angelus , aut corpori destinatus , et est mens humana , quæ vel non est juncta corpori , ut anima post mortem , vel juncta est corpori , et hominem constituit : iidem corpus , vel vitæ expers est , vel est vita præditum ; quod iterum vel sentiendi facultatem non habet , ut planta , vel sentiendi facultatem habet , et est animal ; animal autem vel ratione destitutum est , et dicitur bellua , aut brutum ; vel rationis est particeps , et efficit hominem ; ad quem proinde utraque natura , et spiritalis , et corporea tamquam ad aliquod medium , quod ex utraque constat , terminatur ; est enim homo substantia constans ex corpore , et mente ita conjunctis , ut mentis cogitationes , motus corporis sibi mutuò respondeant : ens verò inheres , seu accidens dividuntur in accidens spiritus , et

86 *Institutiones philos.*

accidens corporis ; spiritus accidentia sunt ea omnia , quæ pertinent ad facultatem appetitivam ; accidentia corporis dicunt esse quintuplicis generis , nempe quantitatem , figuram , motum , quietem , et situm partium : unde Philosophi illi decem categoriis Aristotelis alias septem substituerunt , ad quas omnia quæ à nobis concipi queunt , revocari posse existimant : hinc in illorum sententia.

Mens , mensura , quies , motus , positura , figura.

Sunt cum materia cunctarum exordia rerum.

His nempe duobus versibus sua septem prædicamenta exprimere solent Recentiores Philosophi.

VI. De quinque universalibus Porphyrii multa alia , et fusius fortasse , quam par est , in Scholis tradi consueverunt : nobis autem pauca addere satis erit , quæ in Theologia Scholastica utilitatis alicujus esse possunt. Universale definiunt Scholastici id quod est vel esse potest multis commune : res autem pluribus communis esse potest quinque modis , in *causando* , in *repræsentando* , in *significando* , in *essendo* , et in *prædicando* ; universale in *causando* est causa , quæ multa potest producere , ut Deus : universale in *repræsentando* est repræsentatio
ejus,

ejus, quod est pluribus commune, ut notio hominis; universale in significando est id, quod significat rem pluribus communem, ut vox ista homo; universale in essendo est id, quod pluribus inest, idem seu simile, ut natura humana, seu humanitas, et dicitur universale *metaphysicum* terminoque abstracto exprimitur: universale in prædicando est unum prædicatum de multis, ut homo, et universale *logicum* appellatur, ac termino concreto prædicatur: universale in causando dicitur *universale ante multa* universale in essendo, et prædicando appellatur *universale in multis*; et universale in repræsentando vocatur *universale post multa*: nam causa est prior effectu, et rerum signa ac repræsentationes res ipsas consequuntur: horum trium primum est universale Platonicorum, qui ideas divinas ut causas rerum universales statuerunt; Stoici verò, et Nominales non aliud universale præter voces, et conceptus agnoverunt: at Peripatetici in rebus ipsis aut in naturis universale constituerunt.

VII. Peripateticorum universale in essendo vel predicando definiri solet *unum aptum inesse multis vel predicari de multis univocè et divisim*. I. quidem natura universalis esse debet una, hoc est, indivi-

sa in se, et divisa ab omnibus aliis: *unitas* verò triplex distinguitur; prima est *numerica*, seu individui, ex qua sæpius repetita fit numerus, sic Plato est unus numero; secunda unitas est *specifica*, per quam plura numero distincta sunt in una specie, ut Plato, et Socrates in natura humana; tertia *generica*, per quam plura specie diversa in uno genere conveniunt, ut homo, et equus in natura sensitiva: itaque omnis unitas aut est numerica, qualis est cujusque individui, aut est unitas gradus, cum plura in uno gradu vel perfectione, sive specifica, sive generica, conveniunt. II. universale dicitur *aptum ut sit in multis*, vel *prædicatur de multis*, quia ad naturam universalis constituendam necesse non est, ut dictu multis insit, vel prædicetur de multis; sed satis est si multis inesse, vel de multis prædicari possit: unde genus in una specie, et species in unico individuo servari possunt, ut natura animalis in homine post resurrectionem generalem, et natura humana in primo homine. III. additur *univoce*, hoc est secundum idem nomen, et eadem nominis significationem, sic hominis naturam ex a quo participant Socrates, et Plato IV. tandem vox illa *divisim*, seu sigillatim definitioni adjicitur,

tur, quod natura in inferioribus ita sit di-
visa, et multiplicata, ut de uno in sin-
gulari de multis in plurali numero prædi-
cari, possit, dicimus enim Platonem esse
hominem; Socratem esse hominem, Pla-
tonem, et Socratem esse homines: quare
natura universalis simul una est, et divisa;
una quatenus est id, in quo multa con-
veniunt, seu similia sunt; divisa est, qua-
tenus in singulis individuis determinata est,
et contracta per differentiam numericam; in
natura divina res aliter se habet, cum ea
sit in tribus Personis indivisa: unde di-
cimus Patrem, et Filium, et Spiritum
Sanctum Deum esse, non Deos. His
jam explicatis, solvende sunt quæstiones
duæ magna animorum contentione in Scho-
lis agitata.

QUÆSTIO I.

*Utrum existat aliquod universale indepen-
denter à mente in rebus ipsis.*

EVidens est, Deum esse universalem
rerum omnium causam; manifestum
quoque est, plures esse notiones ac voces uni-

universales, et nemo dubitare potest, quin independenter à cogitatione nostra in individuis reperiantur plura essentialia, quæ ob suam similitudinem una eademque notione possunt repræsentari, atque à determinationibus numericis, quæ individua constituunt, separari; certum quoque est ac perspicuum, ea omnia, quæ existunt, singularia esse, nullamque naturam universalem extra individua existere: et hæc quidem pauca sufficerent ad solvendam quæstionem, nisi rem admodum facilem suis disputationibus operosam, ac difficilem fecissent Scholastici: eorum opiniones referemus, receptum in Scholis morem servare studentes, et quid de illis statuendum sit, exercitationis philosophicæ causa declarabimus.

II. Itaque Stoici, sic dicti à porticu in quo ipsorum Magister Zeno Athenis docebat, nullum aliud universale præter conceptus nostros, vel ideas in mente nostra repræsentatas admitti oportere, censuerunt: illi verò Philosophi, quos Sanctus Thomas *Nominales* appellat, negan præter voces quidquam esse universale; contra sentiunt Santi Thomæ, et Scoti discipuli, qui præter voces, et conceptus, naturas quasdam communes in individuis existentes agnoscunt, cum hoc

tamen discrimine , quod Scotistæ naturas ab intellectu universales non fieri existiment ; Thomistæ verò naturam omnem ipsis individuis contractam , ac singularem esse putent , nullamque independenter ab intellectu universalem esse posse arbitrentur. In universali duo distinguere solent Scholastici *materiam* , et *formam* ; materiam dicunt naturam ipsam , quæ universalis appellatur ; ut natura humana ; formam autem vocant ipsam universalitatem , sive id quo natura fit communis pluribus. Quæstio est inter Thomistas , et Scotistas , unde illa forma profluat , an natura humana ex se , et nemine cogitante , in individuis habeat quidquid ad rationem universalis requiritur ; ut docent Scotistæ ; an potius cogitatione ipsa , seu mentis abstractione natura quæque sit universalis , ita ut fundamentum universalitatis sit à natura ipsa rerum , forma verò ab intellectu , ut Thomistæ contendunt.

C O N C L U S I O .

Præter voces , et ideas sunt , vel esse possunt in ipsis individuis quædam naturæ communes , non quidem formaliter , sed tantum fundamentaliter ante omnem mentis operationem.

Prob. I. pars. : id , quod termino univer-

ver-

versali significatur, et quod notione communi representatur non est singulare, sed universale; atqui id, quod termino universali significatur, et notione communi representatur, in ipsis individuis est, aut esse potest; ergo præter voces, et notiones, cet. Prob. Min. : id, quod terminus universalis significat, et notio communis representat, de individuis verè affirmari potest; sed quod potest de individuis affirmari, id individuis inest, aut inesse potest; ergo cert. : et certe nec definitio, nec demonstratio fere ulla fit de vocibus, aut ideis nostris, sed de rebus ipsis, quæ per voces aut ideas exprimuntur, dum enim homo definitur animal rationale, aut demonstratur, animam esse immortalem, nec vocem quatuor, aut quinque litteris comprehensam, nec mentis nostræ perceptionem aut ideam definire, nec de ea quidquam demonstrare volumus : ergo his vocibus aut ideis subest natura quædam communis, quæ definitur, vel de qua aliquid demonstratur, tandem cum scientia sit de rebus universalibus; si præter voces et ideas nullum esset universale in rebus ipsis, scientiæ humanæ in vocibus aut ideis forent positæ; non in rebus ipsis, quod est absurdum.

Prob. 2. pars, scilicet ante omnem mentis operationem nullam esse naturam forma-

maliter universalem, sed tantum fundamentaliter, ajunt; quidquid existit, est formaliter singulare, seu omnimode determinatum: sed quod omnimode determinatum est, id ante omnem mentis cogitationem non est formaliter universale: ergo... Maj. evidens est, nam humana natura, quæ est in Petro, quæque specifica dicitur, nemine cogitante, eadem est cum ejus natura numerica, seu est omnimode determinata. Minor verò sic demonstratur: forma universalis seu principium universalitatis est id, quod constituit universalitatem naturæ, ipsa nempe *indeterminatio*, qua fit ut multis omnimode determinatis sive individuis natura universalis inesse, et de his prædicari possit; ergo id quod omnimode determinatum est, nequit esse formaliter universale. Quia verò in individuis quædam inveniuntur similia, quæ à differentiis numericis per mentem separari possunt, atque notionem unam repræsentari, ideo dicimus, universalia esse in individuis fundamentaliter, seu etiam materialiter.

Objic. 1. : quidquid existit singulare est; ergo præter voces; et conceptus nullum datur universale in rebus ipsis. Resp. dist. cons. nullum datur universale in rebus ipsis formaliter C., fundamentaliter. N. cons.

Inst. 1. : universale est unum aptum prædicari de multis; sed vox sola dicitur, seu

seu prædicatur de multis; ergo... Resp. dist. min. sola vox dicitur de multis ratione rei significatæ C. , ratione sui N. min. : neque enim vox illa circulus, aut homo, prædicatur de hoc, vel illo circulo, de hoc vel illo homine, sed id quod per nomen significatur.

Inst. 2. : natura illa, quæ vocabulo universali significatur, non est una, et eadem in multis individuis; ergo non est universalis. Resp. dist. ant. non est in multis individuis una *unitate formali*, et *perfecta* C. A., *unitate fundamentali*, et *imperfecta* N. A., et cons. Natura humana in Socrate V. G. et Platone una est unitate conformitatis, seu similitudinis, quæ dicitur unitas fundamentalis, et imperfecta, qua tenus ob illam aliquam similitudinem natura humana à suis differentiis numericis per mentem abstracta, unica notione repræsentari potest, sed non est una unitate formali, et perfecta; tum quia natura humana in Socrate, et Platone non est eadem entitas, tum quia ante mentis abstractionem natura humana in singulis individuis distincta non est à differentiis numericis; ut docent Scotistæ.

Objic. 2. : universale formaliter á parte rei est id, quod est formaliter unum, et multiplex independententer à mentis cogitatione;

ne ; sed natura humana Socratis , et natura humana Platonis sunt naturæ formaliter multæ , ut omnes fatentur : præterea naturæ illæ sunt formaliter similes , seu formaliter unum quid unitate similitudinis independenter à mentis operatione ; ergo datur universale formaliter à parte rei. Resp. N. secundam partem min. : natura enim humana in individuis distincta non est à differentiis numericis , et propterea non est perfectè similis ; seu una unitate formali similitudinis independenter à mentis abstractione.

Inst. 1. : differentiæ numericæ non tollunt unitatem formalem similitudinis ; ergo natura humana est formaliter una unitate similitudinis independenter à mentis cogitatione. Prob. ant. : quod non opponitur unitati formali similitudinis ; illam non destruit ; sed differentiæ numericæ non opponuntur unitati formali similitudinis ; ergo.... Resp. N. min. : cum juxta Scotistas unitas formalis similitudinis supponat naturas perfectè similes , et à differentiis numericis distinctas sine mentis operatione , cumque id falsum sit , patet , differentias numericas unitati formali similitudinis oppositas esse.

Inst. 2. : quæ eadem definitione explicantur , sunt unius naturæ ; sed omnia ejusdem speciei individua una definitione compre-

pre-

prehenduntur; ergo una, et eadem set in omnibus natura. Resp. dist. maj.: sunt unius naturæ formaliter per mentis abstractionem C., re psa N. maj., itaque id quod pluribus individuis commune est, seu id, in quo per similitudinem conveniunt, ab omnibus differentiis numericis abstrahimus, et unica notione repræsentamus; unaque definitione explicamus: neque idcirco falsa est definitio; nam possumus naturam humanam V. G. secundum se, et præcisam ab individuis mente complecti; et definire: cum *abstrahentium*, ut vulgo dicitur, *non sit mendacium*.

QUÆSTIO II.

Quomodo Gradus Metaphysici in eodem individuo distinguantur.

I.

EA inter se distinguuntur quorum unum non est aliud: quare *distinctio* generatim idem significat ac *pluralitas*: non tamen confundi potest distinctio cum separatione ac diversitate; quædam enim distinguuntur, quæ separata non sunt, ut in homine corpus, et anima; item distinguuntur, et separantur, quæ tamen di-
ver-

sa non sunt, ut duo parietes per albedinem similes: hinc dici solet distinctio est *negatio identitatis*, separatio est *negatio unionis*, diversitas est *negatio similitudinis*.

II. Distinctio duplex est, alia *realis et physica*, quæ est ex parte rerum ipsarum, etiam nemine cogitante; alia dicitur *rationis*, et *metaphysica*, seu *intentionalis*, quæ fit per mentem, et rationem, ideasque ipsas tantum afficit: si autem distinctio inter duas res intercedat, ut inter corpus, et animam, tum *realis major* appellatur, et *realis minor* dicitur, quæ est inter rem, et ejus modum, seu inter substantiam, et id quod substantiæ inhæret, quodque sine subjecto esse non potest, licet substantia sine illo esse possit, qualis est distinctio inter digitum, et ejus inflexionem; nam digitus potest esse sine inflexione, sed inflexio sine digito, quem afficit, nec esse, nec concipi potest: distinctio *realis minor* vocatur etiam *modalis*, sed nomen hoc convenientiùs tribueretur distinctioni, quæ est inter modos separabiles, seu quorum unus in substantia remanere potest sine altero. Distinctio *rationis* vel fit cum aliquo fundamento in rebus ipsis posito, vel sine fundamento; prior dicitur *rationis ratiocinatæ*, atque etiam *virtualis*, et *præci-*

siva, cum scilicet eadem est entitas, sed virtute multiplex, seu pluribus æquivalens: unde idem efficit ac si plures essent res, sic justitiam Dei et misericordiam distinguimus, unamque sine altera concipimus: hæc distinctio alio nomine vocari solet *præcisio objectiva*; posterior distinctio solet appellari *rationis ratiocinantis*, et non *præcisiva*, ut si quis indumentum à vestimento secerneret; hæc autem distinctio nulla est, ut patet, in ipso intellectu, nam mutatio nominis ideam non mutat; hæc altera distinctio appellatur etiam *præciso formalis*.

III. Scotus inter distinctionem realem, et rationis, mediam quamdam, et à *parte rei*, ut vocat, distinctionem excogitavit, qualem esse putat inter attributa divina, eamque appellat *formalem actualem ex natura rei*; neque enim, ut illi videtur, sola cogitatione justitia Dei ab illius misericordia discernitur, neque tamen ut res diversæ inter se distinguuntur, cum sit una, et eadem entitas, sed citra omnem operationem una non est formaliter altera. Thomistæ verò rejecta formali Scotistarum distinctione, præter realem, et mentalem nullam admittunt; fatentur quidem esse à *parte rei distinguibilitatem*, ut dicunt, seu fundamentum intrinsicum distinguendi varia rei simplicis attributa, ut misericordiam,

et

et justitiam Dei , sed negant actualem attributorum distinctionem fieri citra operationem mentis.

IV. His præmissis jam explicandum est quid *graduum metaphysicorum* nomine intelligant Scholastici : gradus illi nihil sunt præter attributa , quæ ad essentiam cujusque rei pertinent , sive à supremo genere per intermedia genera ad individuum usque descendas , sive contra ab individuo per speciem , et genera tamquam per gradus ad supremum genus conscendas ; sic *substantia* , *corpus* , *vivens* , *animal* , *homo* , sunt gradus , per quos ad Socratem usque rectâ descendimus , suntque gradus illi instar trunci arboris porphyrianae : differentia , quæ unumquodque genus dividunt , ut *incorporeum* , et *corporeum* , sunt veluti rami illius arboris , de quibus differentiis præcipua quaestio in Scholis vertitur , an realis inter eas , et genera , ut inter rationale , et animal intercedat distinctio , an discrimen omne à mente nostra deducatur : ut verò hanc quaestionem distincte explicemus , rerum naturas duplicis generis distinguimus ; alias *simplices* , quæ non constant partibus inter se realiter distinctis , ut anima , alias *compositas* quæ constant partibus realiter inter se distinctis , ut homo constat corpore , et anima : præsens quaestio restringi debet ad

100 *Institutiones philos.*

gradus metaphysicos unius, et ejusdem simplicis naturæ, seu rei; nam si agatur de composita ex pluribus partibus realiter distinctis, ut sunt in homine corpus, et anima, extra omnem controversiam positum est, gradus metaphysicos unius partis distinguui realiter à gradibus metaphysicis alterius, seu perfectiones corporis non esse realiter perfectiones mentis.

CONCLUSIO.

Gradus metaphysici unius, et ejusdem simplicis essentia non distinguuntur formaliter ex natura rei, plurimi tamen distinguuntur virtualiter, seu cum fundamento.

Prob. 1. pars. I. : Commentitia est distinctio formalis ex natura rei inter distinctionem realem, et rationis media; etenim omnis distinctio vel fit per mentem, tumque est distinctio rationis, vel fit nemine cogitante, tumque est realis. II. : *Non sunt multiplicanda entia sine ratione; sed hujusmodi distinctio Scoti est omnino inutilis; nam virtualis idem plane efficit, quod formalis illa distinctio præstaret; cum per virtuales distinctionem res eadem, ut multiplex concipiatur, et pluribus rebus dis-*
tinc-

Logices caput II. 101

tinctis respondeat; ergo nihil est necesse, distinctionem mediam inter realem, et virtualem comminisci; idem enim præstat sola distinctio virtualis, quæ idcirco, et formalis dici potest; sed ea non fit independenter ab intellectu, sic in Deo misericordia; et justitia non proprie inter se distinguuntur, secus in Deo esset multorum realiter distinctorum compositio; quod repugnat. Itaque observandum est non inutile quidem plerumque esse, res etiam indivisas quasi per partes intueri; sed cavendum est, ne eam, quam nos ipsi facimus divisionem rebus ipsis tribuamus, et quæ sola differunt cogitatione, omnino diversa arbitremur.

Prob. 2. pars. : plurimi gradus unius, et ejusdem simplicis essentiæ diversis notionibus percipiuntur; sed quæ diversis notionibus percipiuntur, ea aliquo modo distinguuntur; ergo plurimi gradus unius et ejusdem simplicis essentiæ distinguuntur vel realiter, vel per mentem; atqui non distinguuntur realiter; res enim, quæ ex pluribus inter se realiter distinctis constat, non est simplex, sed composita, quod est contra hypothesim; ergo superest, ut distinguantur per mentem, porro non distinguuntur per mentem, nisi aliquod sit distinctionis fundamentum; si enim nullum esset fundamen-

tum distinctionis, nulla fieri posset vera distinctio, sed tantum distinctio rationis ratiocinantis, quæ nulla est; itaque distinguuntur per mentem cum fundamento seu virtute, atque ut loquuntur, ratione ratiocinata. Diximus, plurimos gradus cum fundamento distingui; quia gradus, qui in suo conceptu alios quosdam includit, sine illis intelligi non potest, nec ab is adæquatè distinguitur, ut humanitas sine animalitate, et rationalitate, quas comprehendit, nequit intelligi, neque ab iis simul sumptis distinguitur, licet inadæquate distinguatur ab unoquoque, ut totum à sua parte.

Objic: 1. : quæ diversis ideis repræsentantur, aut quæ habent diversas definitiones, aut de quibus contradictoria affirmantur, aut quæ sunt principia diversarum operationum, ea sunt omnino diversa ac distincta; sed gradus metaphysici sunt hujusmodi; ergo, cet. Resp: dist. maj. sunt omnino diversa et distincta aut re, aut virtute. C., actu, et realiter N. maj., et concessa minore, Distinguo pariter consequens. In una, et eadem re aut formalitate, seu perfectione non possunt plura convenire, et differre, si ea res eodem modo concipiatur, secus si diversimode consideretur; sic eadem linea curva, ut linea est, convenit etiam cum lineis rectis; ut curva est, ab iis discrepat

pat

pat, quòd rationes lineæ, et curvitatìs sint unum re, virtute dumtaxat multiplices; sic in eodem Solis calore distinguimus potentiam indurandi lutum, et potentiam emolliendi ceram; sic denique justitia divina precisè juxta ideam justitiæ non parcit, sed punit, et misericordia parcit, non punit.

Inst. 1. : ideæ diversæ non possunt habere idem objectum; ergo... Resp. dist. ant. non possunt habere idem objectum sub eodem respectu consideratum C. A., sub diverso respectu N. A.

Inst. 2. : res tales esse debent quales concipiuntur; ergo diversitas conceptum est argumentum actualis diversitatis rerum. Resp. dist. ant. res tales, esse debent quales concipiuntur *concretè* et *adequatè* C.; quales concipiuntur *abstractivè*, et *inadequatè* N. ant. et cons.

Inst. 3. : non possumus judicare res esse distinctas, nisi per distinctionem, ac diversitatem idearum, quæ res illas repræsentant; ergo ubi inter ideas nostras aliquam percipimus distinctionem, ac diversitatem, judicandum est eandem diversitatem in rebus ipsis reperiri. Resp. dist. ant., nisi per distinctionem idearum, quæ res tamquam actu, et realiter distinctas repræsentant C., quæ res diversimodè repræsentant objectivè solùm N. ant., et cons.

alioquin res illas separatas esse judicaremus, quas mens separatim exhibet per abstractionem, quod apertè falsum, et absurdum est: itaque distinctionem rerum vel revelatione, vel ratione, vel experientia novimus, revelatione quidem, ut distinctionem realem trium Personarum Sanctissimæ Trinitatis; ratione, vel experientia cum duo videamus esse separabilia, aut ita opposita; ut idem unius ideam alterius positivè excludat.

Inst. 4. : qui ea separat, quæ separari non possunt, et distinguit, quæ non sunt distincta, is fallitur; sed cum gradus metaphysicos, aut attributa divina, aut alia hujusmodi, quæ una sunt, et eadem entitas, cogitatione mens separat, tum ea divellit, quæ separari nequeunt, compositionem fingit, ubi nulla est, ut in Deo cujus attributa distinguit; ergo tum omnino fallitur. Resp. dist. maj. : si intellectus judicando, et affirmando ea divellit, quæ sunt unum, et idem realiter, tum fallitur C., si sola præcisione, vel abstractione utitur, tum fallitur N. maj. : sic minime errat Geometra qui lineam ut longitudinem tantum sine latitudine considerat; sic Theologus, qui misericordiam Dei sine justitia contempletur, non fallitur, neque ullam in Deo compositionem inducit, quæ divinæ simplicitati repugnet, quia non judicat misericordiam

In Deo realiter esse distinctam à justitia, sed Deum omnino simplicem modo sub respectu miserentis, modo sub respectu punientis considerat.

Inst. 5.: hinc sequeretur veram esse istam propositionem, misericordia Dei est justitia Dei: falsum consequens; ergo et ant. Resp. dist. maj.: sequeretur veram esse istam propositionem in sensu *reali*, et *physico* C. maj., in *sensu formali*, et *metaphysico*. N. maj. Hinc accuratè distingu oportet sensum realem, actualem, et physicum à sensu formali, et metaphysico; sensus realis, et physicus, ille est, qui respicit rem, ut extra mentem existit; sensus formalis, et metaphysicus est ille, qui respicit rem, ut in mente nostra repræsentatur per ideam abstractam, seu præcisivam; equidem misericordia, et justitia Dei non sunt quid unum, et idem in sensu formali, et metaphysico; quia idea misericordiæ abstracta non est idea justitiæ, et in Deo ipso est reale fundamentum duo illa attributa per mentem distinguendi: sed in sensu reali, actuali, et identico, misericordia, et justitia Dei sunt unum, et idem, quia sunt ipsemet Deus misericors, et justus, et simplicissimus.

Inst. 6.: tam diversitas conceptum, aut repræsentationum in mente est argumen-
tum

tum distinctionis rerum, quam diversitas visionum in oculo; sed diversitas visionum in oculo est argumentum diversitatis ob-jectorum; ergo... Resp. N. maj., et pari-tatem; nam oculus res nobis exhibet in sen-su physico, et reali; cum mens per abs-tractionem res concipiat in sensu metaphy-sico, et formali.

Inst. 7. : si gradus metaphysici unius, et simplicis essentiæ per mentem tantum dis-tinguuntur, idem simul cognosci potest, et non cognosci; hoc absurdum est; er-go et illud. Resp. dist. maj. idem simul cognosci potest, et non cognosci sub di-versa ratione virtuali C. sub ead. N. maj. Non-ulli quidem gradus sine aliis concipi non possunt adæquatè, sed inadæquatè tantum; sic humanitas cognosci non potest sine ra-tionalitate, quam includit; sed animalitas distinctè concipi potest sine rationalitate; animalitas enim non includit formaliter ra-tionalitatem.

Objic. 2. : nullum esse potest fundamen-tum distinguendi gradus metaphysicos essen-tiæ simplicis; illud enim fundamentum ex-trinsecum esset, vel intrinsecum; neutrum dici potest; ergo nullum esse potest. Resp. N. min., et dico, fundamentum esse si-mul extrinsecum, et intrinsecum; extrinse-cum quatenus mens nostra limitata per va-
rios

rios rei effectus variasque relationes, hoc est, per *connotata extrinseca*, ut loquuntur Scholastici, rem illam diversimodè sibi repræsentat; intrinsecum quatenus per eosdem varios effectus variasque relationes intelligimus rem pluribus æquivalere intrinsecè.

Inst. 1. probando min.: connotata extrinseca deberent aliquo modo repræsentare objectum ut multiplex; atqui id non possunt præstare; ergo.... Resp. N. min., nam objectum tale percipitur, quale repræsentatur per ipsius effectus, ac relationes; causa enim per effectum cognoscitur, et ideo si effectus diversos, ac multiplices producat, diversimodè repræsentatur.

Inst. 2. probando min.; ut objectum menti per effectus exhibeatur tamquam multiplex, deberent effectus ipsum objectum menti repræsentare, vel deberet objectum in effectu contineri; neutrum dici potest; ergo cet. Resp. N. min., nam causa in suis effectibus continetur; saltem quantum sufficit, ut per illos menti exhibeatur diversimodè.

Inst. 1.: inde sequeretur, hos diversos conceptus esse potius conceptus diversorum effectuum, quam unius: et ejusdem rei; ergo cet. Resp. N. seq.: sunt enim conceptus unius, et ejusdem rei, sed sunt concep-

ceptus præcisivi, seu abstractivi, qui formantur per varias relationes, quas res habet ad diversos effectus.

Objic. 3. : idem esto iudicium de ceteris gradibus metaphysicis: quod de animalitate, et rationalitate Petri; atqui animalitas, et rationalitas Petri distinguuntur realiter, vel saltem formaliter ex natura rei; ergo cet. Respond. dist. maj., si animalitatis nomine intelligatur principium sentiendi, quod est in anima conjuncta cum corpore, et rationalis nomine intelligatur etiam facultas, seu principium ratiocinandi dependenter à sensibus. C. maj. et N. min., secus N. maj., et C. min. Itaque animalitatis, et rationalitatis nomina non ita clara sunt, ut ab omnibus Philosophis in eodem sensu accipiantur. Cartesiani per animalitatem non intelligunt, nisi corpus organicum, quatenus spiritum animalium ope ad functiones animalis obeundas aptum redditur; per rationalitatem verò intelligunt principium ratiocinandi, sive dependenter, sive etiam independenter à sensibus, quod proinde remanet in anima à corpore separata: juxta has definitiones fatendum est animalitatem, seu corpus hominis realiter distingui à rationalitate, seu anima hominis. Contra verò Peripateticis animalitas est principium sentiendi, et rationalitas est principium ratiocinandi.

cinandi dependenter à sensibus; animalitatis et rationalitatis exemplo, quod quidem non satis clarum est, præsentem quæstionem obscurarunt Scholastici. Verum eadem, quam explicavimus, distinctione adhibita facile solvuntur alia, quæ proponi solent argumenta: quare non est, quod inutili utamur verborum copia in tanta temporis incipia. Ceterum vehementer suspicor, totam hanc quæstionem mera logomachia laborare; si enim per distinctionem formalem intelligant Scotistæ distinctionem illam, quæ est inter attributa essentialia, ut nempe secerantur à modis accidentalibus, hanc distinctionis speciem admittere licebit; dummodo tamen mentalis sit tantum, et in intellectu, atque ad majorem notionum explanationem.

CAPUT III.

De notionum signis, et explanatione.

HOMO ad societatem natus accepit à Deo non solum facultatem cogitandi, sed etiam propensionem quamdam ad suas cogitationes cum sui similibus communicandas, ex qua communicatione societas humana, humanque societatis voluptas omnis,

110 *Institutiones philos.*

nis existit. Cum autem spirituales sint mentis cogitationes, eas signis quibusdam, quæ sensus afficiant, exprimi necesse est: neque verò humana mens corpori illigata sine ope consortioque sensuum cognoscit alterius hominis cogitationes; nostras autem ideas, si-ve notiones definitione, ac divisione potissimum explicamus. Esto igitur.

ARTICULUS I.

De notionum signis.

I.

S*ignum* generatim definiri potest id, quod nos in alterius rei, vel præsentis, vel futuræ, vel præteritæ cognitionem deducit, sic fumus ascendens signum est ignis præsentis, cælum nubibus vi occidentalis venti advectis obductum est signum pluviae imminentis, solum humidum est signum pluviae delapsæ: igitur signum aliud est *demonstrativum*, si nempe res significata præsens sit, sic ex vultu, voce, gestu, hominem iratum intelligimus; aliud est *prognosticum*, si res significata futura sit qualia sunt signa tempestatis imminentis; aliud denique *rememorativum*, seu *memoriale* vocatur, si res significata præterita sit, qualis

lis est iris signum foederis, quod Deus cum Noëmo pepigit.

II. Signum iterum dividitur in *naturale*, et *arbitrarium*, seu *artificiale*; naturale signum est, quod rei ipsius significatæ rationem in se ipso continet, sive signum, et res significata per rerum naturam coëxistant, ut fumus accendens et ignis, sive se invicem sequatur, ut soli humiditas, et pluvia delapsa: unde signa naturalia dicuntur etiam necessaria, quia positæ signis naturalibus ponitur ratio significationis, ac proinde res ipsa significata: hinc signa illa ex hominum instituto, et arbitrio non pendent: signis naturalibus opponuntur signa artificialia, seu arbitraria, quorum vis significandi ab ipso voluntatis arbitrio pendet, ut sunt notæ numericæ, quibus ad designandos numeros utimur in Arithmetica: hinc signum arbitrium per se est indifferens ad quamlibet significationem, ideoque fieri potest, ut eidem signo tribuantur diversæ, vel contrariæ significationes, et ejusdem rei diversa signa constituentur.

III. Animi nostri cogitationes, ac sensus voce, scriptura: et gestu exprimimus. Vox definiri solet sonus articulatus ab homine prolatus ad exprimendas animi cogitationes institutus; dicitur sonus arti-
cu-

culatus, id est, per syllabas quasi per articulos distinctus, ut à confusis belluarum vocibus V. G. mugitu bovum, ballatu ovium, latratu canum cet. discernatur; additur ad exprimendas animi cogitationes institutus, ut à vocibus phittaccorum, vel picarum vocabula temerè effudentium secernatur. Scriptura aliquo modo pertinet ad voces, quarum vices gerit, eaque est *hieroglyphica*, aut *vulgaris*; hieroglyphica est imago quædam sensibilis rem aliquam priùs significans, quàm vocem; sic oculo in extremitate baculi posito Dei providentiam significabant Ægyptii, scriptura vulgaris est figura sensibilis, permanens, vocesque priùs significans, quàm res ipsas, vel rerum ideas. Gestus est totius corporis, vel partium ipsius sensibilis motus, animi cogitationes, ac potissimum affectus exprimens; nam non solum ore, sed oculis, naso, manibus, corporis situ, habitudine cet., ut ita dicam, loquimur, animique nostri affectus consequuntur naturaliter motus quidam sensibiles in partibus organicis corporis; sic dolorem gemitus et suspiria sæpe consequuntur, lætitiã risus et cachinni, timorem pallor, pudorem rubor in facie, iram ardor in oculis cet. His possitis definitionibus, quædam circa vocum significationem, et usum quæstiones solvende sunt

QUÆS.

QUÆSTIO I.

An voces sint signa arbitraria.

Nonnulli existimarunt voces non ex hominum institutione, sed á natura ipsa vim significandi habere: dubitarunt aliqui utrum voces res ipsas, an cogitationes tantum nostras significarent: Stoicis tandem visum est, nihil esse obscœnum, nihil turpe dictu, ut refert Cicero epist. 22. ad Papyrium Poetam: quamvis autem statim pateat opinionum illarum falsitas; eas tamen, pro Scholarum more, duabus conclusionibus refellere, et explicare non abs re erit.

CONCLUSIO I.

Voces sunt signa arbitraria, tum cogitationum nostrarum, tum ipsarum rerum.

Prob.: signa illa sunt arbitraria, quæ per se indeterminata sunt ad quamlibet significationem, et ex hominum arbitrio, ac conventionem certis rebus significandis sunt destinata; atqui voces sunt signa hujusmo-

Logica.

H

di

114 *Institutiones philos.*

dicet. : ergo... Prob. min. : nulla est naturalis vocum, seu sonorum cum rebus, quas significant connexio, vel similitudo, et apud diversas nationes eandem habent significationem voces prorsus diverse, sic *Deus* latinè, *Θεός* grecè, *Got* germanicè, *Bog* Polonicè *Ens* perfectissimum significat; vocabulum autem *bog* Anglis voraginem exprimit: voces igitur per se indifferentes sunt ad rem quamcumque significandam, et ex hominum inter se societate conjunctorum conventionem, atque usu vim habent significandi. Quod autem, et notiones nostras, et ipsas res significant, evidentissimum est, nam per voces aliis manifestamus cogitationes nostras, et aliorum cogitationes cognoscimus: quia verò notiones nostræ sunt ipsarum rerum representationes, patet quoque voces esse ipsarum rerum signa, sic vox *homo* dum effertur, aut scribitur, non solum hominis nomen indigit, sed et rem ipsam hoc nomine representatam; et quidem eo consilio excogitatas sunt voces, ut quisque alteri suas cogitationes aperiat, sic qui audiunt, magis ad res ipsas vocibus significatas, quam ad loquentis conceptus advertunt animum, licet primaria loquentis intentio sit, ut conceptus suos exprimat.

Objic. 1. : vulgare fert axioma : *sapientis*

tis est nomina rebus imponere ; ergo non ex hominum arbitrio , et temere , sed ex natura ipsa nomina , aut voces rebus imponuntur. Resp. dist. ant. : sapientis est rebus imponere nomina *derivativa C.* , *primitiva N.* ant. , et sic pariter dist. conseq. , nomina primitiva *C.* cons. ; nomina derivativa subdist. : nomina derivativa non sunt pure arbitraria *C.* , non sunt partim arbitraria *N.* cons. Itaque duplicis generis signa distinguuntur , primitiva , et derivativa : primitiva sunt eà , quæ ab aliis signis anterioribus ortum non ducunt , ut in sermone vocabula primitiva , et in Arithmetica notæ numerorum solitariae : signa derivativa sunt , quæ ab aliis anterioribus ortum ducunt , ut vocabula , quæ ex aliis jam constitutis formantur , ita etiam plures notæ numerorum simul combinatae : si verò signa primitiva arbitraria denotent notas rerum , et iis signis combinatis formentur alia , quæ distinctè notas illas representent ad rem significatam agnoscendam , et ab aliis distinguendam sufficientes , tum signa derivativa non sunt arbitraria , pendunt tamen ex signis primitivis omnino arbitrariis : porro licet signa primitiva prorsus arbitraria sint ; sagacitas tamen non vulgaris necessaria est , ut ex illis derivata aptè formentur , et combinentur.

Objic. 2. : legitur Genes. 2. : *omne quod*

116 *Institutiones philos.*

vocavit Adam animæ viventis, ipsum esse nomen ejus; ergo quæ Adamus imposuit nomina, naturalem habent significationem. Resp. eum esse S. Scripturæ sensum, quod nomina, quæ Adamus imposuerat, adhuc Moysis tempore perstarent, non quod naturali significatione donarentur; quamquam id fatetur, multas esse voces, quæ ex natura sua quamdam habent aptitudinem, ut certæ res significant, ut *hinnire, ululare*, et alia hujusmodi; sed quod actu significant id habent ex hominum voluntate.

Objic. 3. : Herodotus narrat, quod cum miles Persa Creso Regi Lidia mortem intenderet, hujus filius mutus à nativitate prorruptus in hanc vocem: *miles, ne occidas Cresum*, ipsumque morti ita eripuit; ergo voces sunt signa naturalia. Resp. : multas ab Herodoto fabulas narrari, inter quas fortè locum habet factum, quod objicitur: si autem verum credatur, et minime supra vim naturæ, dici potest Cresi filium mutum quidem, sed non surdum fuisse, et rupto impedimento linguæ in illas voces prorruptis; quas forte sæpè ab infantia tentaverat, nec potuerat ob linguæ vinculum.

Objic. 4. : si voces sunt cogitationum nostrarum signa arbitraria, intelligi non potest, quomodo possit, sono ab homine pro-

la-

Iato certa idea sic illigari, ut quoties idem sonus aures percellit, illa idea statim recurrat, et cum eo sono jungatur; ergo voces sunt signa naturalia. Resp. 1., permissio antecedente N. cons.: multa enim per experientiam novimus certissimè, quorum rationem reddere non possumus. Resp. 2.: eum esse animi, et corporis nexum ab Auctore naturæ constitutum, ut certos motus cerebro impressos statim quædam animi notiones consequantur, et contra: cumque idea vel semel, vel sæpius conjuncta fuit cum alio motu fibrarum cerebri, quoties eadem recurrit idea, idem excitatur motus, et vicissim: si verò ideas duas simul percipiamus, respondentes etiam fibrarum cerebri motus simul excitantur, et quoties deinde ex illis ideis una producitur in mente, nascitur etiam altera; ac simili modo quoties motus cerebri ideæ alicui respondens iteratur, motus quoque alter ideæ alteri conveniens excitatur: quocirca cum infanti res aliqua, ut fructus, ostenditur, et proprio nomine exprimitur, statim et fructus, et vocis ideæ simul animum subeunt, et motus duo iis ideis respondentes in cerebro producuntur, ac sua veluti vestigia in eo relinquunt, ita ut unum vestigium cum altero conjunctum sit; jam si iteratis vicibus ostendatur fructus, et illius nomen

simul proferatur, crebra illa repetitione, et vehementi infantis desiderio fit, ut vestigia cerebro adhuc molli ulterius imprimantur, et arctius conjungantur; unde tandem prolato fructus nomine non solum vocis idea, sed etiam ipsius fructus notio ob vestigiorum in cerebro conjunctionem excitatur; tumque infans similem vocem formare tentando nititur, et paulatim articulatas voces exprimere discit. Cum autem voces hominum arbitrio confictæ naturalem non habeant cum ideis, quas significant, connexionem; hinc magna difficultas oritur in signis ediscendis, et intelligendis Auctoribus, quorum verba nobis familiaria non sunt; et ideo scripta, in quibus vocabula reperiuntur nobis nondum satis nota, lente legenda sunt, si vocabulorum significationes in mentem non recurrant, statim ac vocabula proferuntur aut leguntur.

CONCLUSIO II.

Plures sunt in variis linguis voces, quæ præter primariam, seu principalem significationem, aliam ex usu habent accessoriam, qua sunt obscæne, vel impudentes, aut contra honestæ, et verecundæ.

Prob. exemplo, et ratione: si quis dicat

cat

eat alteri, *mentiris*, nihil primario per hanc vocem significatur, quàm dicis aliter, ac sentis, sed ex usu aliquis contemptus, aut lædendi affectatio in ea voce *mentiris* includitur, qua fit, ut quisque illâ soleat offendi, non vero ista oratione, *dicis aliter ac sentis*: ergo præter principalem significationem vox ista *mentiris* aliam accessoriam ex usu adjunctam habet: similiter voces plurimæ præter rem turpem, quam primario significant, impudentiam, et protervratem loquentis referunt ex usu; et inde fit, ut quidam voces certis temporibus honestæ, et verecundæ, postea ex usu evadant obscenæ, et impudentes: hujus rei ratio hæc est, quod dum aliquo affectu ducimur, vocibus, quibus res ipsas volumus significare, accomodamus gestum, tonum, totamque corporis habitudinem, ita ut primariæ vocis significationi accedant nostrorum affectuum indicia, quæ significationem principalem augent, minuunt, et multis modis variant nimirum quæ nefaria sunt, et illicita ab hominibus probis damnantur, improbis placent; probi gestu, et tono vocis nefaria exhibent, ut nefaria, et sibi ingrata; improbi verò, ut grata, et licita: unde tandem usus fecit, ut quoties leguntur, et audiuntur voces illæ, quibus improbi cum certo gestu, certa modulatione vo-

cis rem turpem, et pravum affectum suum solent exprimere, statim in mente excitetur obscœnitatis, et inverecundiæ impressio, etiam dum ab ingenuis, et ideæ accessoriæ ignavis hominibus sine eodem gestu, sine eadem vocis modulatione proferuntur: contraria ex causa factum est, ut aliæ voces loquentis, et scribentis modestiam, verecundiam, pudorem, probitatem significarent: ab improbis ergo venit, ut quædam voces in sua primaria significatione minime turpes tandem turpes evadant.

Objic. cum Stoicis: vocum obscœnitas, ex rebus ipsis ortum duceret, vel esset in vocibus tantum; neutrum dici potest; ergo...
 Prob. min.: non nascitur ex ipsis rebus, cum res illæ quantumvis turpes aliis vocibus citra turpitudinem exprimi possint; multo minus est obscœnitas in vocibus, quæ per se sunt signa arbitraria; ergo cet. Resp.: obscœnitatem vocum non ex rebus ipsis primario significatis nasci; obscœnum quippe non est, rem turpem exprimere, modo id verecunde, et selectis vocabulis fiat; neque etiam ex ipsis vocibus, quæ per se non magis aliquid turpe, quàm honestum exhibent; sed ex pravis affectibus, quos præter principalem significationem ex usu representant in loquente, ut supra exposuimus.

QUÆS-

QUÆSTIO II.

De vocabulorum usu.

I.

Vocabulis utimur, ut notiones, quæ in mente latent, mutuo communicemus, seu manifestemus, quod ut fiat, necesse est, iisdem vocabulis easdem jungi notiones: quare loquentis, et scribentis mentem assequi non possumus, si vocabulis, quibus utitur, nullam, vel fallacem, vel obscuram ideam subjiciamus: loquentis verò mentem pervertimus, si vocibus ab eo usurpatis alias, quàm ipse habet notiones, jungimus, tumque res perinde se habet, ac si lingua ignota nobiscum uteretur.

II. Vocabulis utimur, ut notiones nostras resque iis repræsentatas, quantum fieri potest, expedite, et perspicue aliis aperiamus, ad quod præstandum nihil accommodatius quàm vocabula inveniri poterat, tum propter eorum copiam, et varietatem, tum propter eximiam sermonis facilitatem, et brevitatem; expedite autem, et perspicue ab aliis hominibus intelliguntur ii, qui ab usitata verborum significatione non recedunt; qui voces inanes vitant, et obscuras

ras

ras aut vagas accurate definiunt : si autem vocibus aliam tribuimus significationem, quàm quæ usu recepta est, mentem nostram alii non possunt assequi, aut difficilius assequuntur, etiam dum ipsas voces definimus ; quia iis prolatis recurrunt notiones, quas cum illis jungere consueverunt : usitatam verò vocabulorum significationem dicimus ex eorum hominum scriptis, aut sermonibus, qui claras ac distinctas rerum notiones habent, easque lectissimis, et accuratissimis vocibus exprimere solent.

Ab ipso præsertim studiorum exordio voces omnes pedetentim examinandæ sunt, iisque singulis alligandæ notiones, quantum fieri potest, distinctæ : nihil audacter pronuntiandum est circa res incognitas, novas, et nondum accurate consideratas : in qualibet materia distingui debent ea, quæ distincte percipimus ab iis, quæ confuse tantum, et obscure cognovimus ; de his alios interrogare, et dubia nostra proponere oportet : si autem usitatæ voces obscuram, aut vagam habeant significationem, eas ad certam, et claram significationem reduci necesse est ; quod facile fit, dum notiones distinctas habemus, et novimus vocabula, quibus singulæ notionum notæ clare exprimuntur ; has enim notas alteri ; qui vocabula etiam clare novit, enumerando ;

ideas

ideas nostras cum ipso communicamus : at notiones , in quibus nihil distinguimus , quas proinde nullis vocabulis possumus explicare , alteri manifestamus , adhibito in auxilium objecto aliquo , quod illam notionem excitare possit , ut si dicamus colorem cæruleum eum esse , qui in cœlo sereno apparet.

III. Quoniam à teneris unguiculis ideas cum vocibus colligare didicimus , ita necessaria videtur inter notiones , et voces ipsas conjunctio , ut cum apud nos taciti cogitamus , vix temperare possimus , quin tacito quodam sermone animi sensa exprimamus ; unde fit , ut meditari nihil aliud sit , nisi , ut ita dicam , interius secum colloqui : itaque ad recte cogitandum necessarium est , interius saltem , et cum se ipso accurate loqui , ac ipso accurate loqui , ac proinde cogitationum perspicuitas ex ipsa sermonis perspicuitate plurimum pendet , et viceversa. Hinc persuadere mihi nullatenus possum : obscuriori sermone peccare homines , qui in aliqua materia probe versati sunt ; dummodo tamen cum intelligentibus Viris , et in eodem quoque argumento versatis sermonem habeant. Fieri quidem potest , ut viri docti non loquantur eleganter , sed nitide , et perspicue suas ideas explicabunt ; nisi obscuritas , quod aliquando

do contingit, quæsitæ fuerit atque affectata: quare obscuritas ignorantiaë indicium esse solet, aut in homine loquente aut in audiente.

IV. Notio distincta notas continet, quas in re aliqua observatas probe distinguimus: quamobrem si notæ singulæ propriis vocabulis enuntientur, tum clarissime constat, quot et quasnam notas data notio involvat, et utrum plures sint, an pauciores, quam quæ sufficiunt, dignosci potest: jam si quis singula notarum vocabula noverit, ea alteri enumerare valet, ac proinde et notionem integram, quæ ex omnibus notis componitur, distincte communicare.

V. Notio obscura notas non sufficientes continet, ac proinde notas necessarias nominibus suis exprimere, et à se invicem discernere, non possumus: idem dicendum est de notione confusa, in qua notæ non distinguuntur ac proinde nec verbis possunt distingui; unde plerumque fieri solet, ut de re aliqua confuse cogitantes ad alia attendamus, quæ ad ipsam rei notionem minime pertinent, ac proinde vaga est, et minime fixa rei notio; ideoque vagum, et minime fixum vocabulum hanc notionem exprimens. Attamen si notio confusa nihil distincti contineat, fixa manet ac determi-

mi-

minata significatio vocabuli, quo repræsentatur notio illa; sic quia in notione coloris rubri nihil distinguimus, vox rubedo eandem semper significationem retinet: cum enim notio illa licet confusa, clara tamen sit, notas exhibet ad rem agnoscendam atque ab aliis discernendum sufficientes; quia vero nihil prorsus distincti continet ex hypothesis, in notis enumerandis errare non possumus: cum itaque vocabulum eandem rem sine ulla mutatione constanter exhibeat, significationem fixam habet. Verum si notio confusa aliquid distincti contineat, hoc est, si in re confuse percepta, nonnulla sint, quæ distinguui possunt, variationem aliquam admittere potest vocabuli significatio; etenim aliquando accidit; ut ea sola, quæ discernimus ad notionem referamus, reliqua vero omittamus, atque ita vocabuli significatio restringitur, exemplo esse poterit vox *mundus*, al qui confusa notione sibi repræsentant mundum, tamquam compositum ex cælo, et terra, deinde in cælis distinguunt sidera, in terra mineralia, fluvios, alia deinde: alius autem ad alia attendit, et mundum sibi aliter imaginatur, prout hæc vel illa corpora potius observat, atque hinc oritur vaga hujus vocis notio, qua fit, ut apud quosdam significet spatium universum corpora omnia continens, apud alios cor-
po-

pora contenta tantum, nunc solam terram, aliquando solum genus humanum. Ex his porro manifestum est, vagam esse significationem vocabuli, quod exprimit notionem obscuram, vel notionem confusam, quæ aliquid distincti admixtum habet: contra qui enumerare valet notas distinctam notionem adæquatam componentes, is vocabulo notionem illam exprimenti fixam significationem tribuit; distinguit enim notas sufficientes ad rem in statu quolibet agnoscendam, et ab alia qualibet distinguendam, novit vocabula singulis notis propria, deoque apto vocabulorum usu notionem reddit fixam, et facile communicandam.

VI. Si ejusdem rei plures formari possunt distinctæ notiones, vocabuli significatio eadem est, quamcumque ex illis notionibus eidem vocabulo jungere volueris: etenim singulæ hujusmodi notiones exhibent notas ad rem agnoscendam, et ab illis distinguendam sufficientes: quare vocabulum quamlibet ex his notionibus indigitans non nisi eidem rei tribuitur, eandemque proinde significationem habet, sicut trianguli nomen rem eandem significat, sive intelligas spatium tribus lineis concurrentibus terminatum, sive figuram, in qua sunt tantum tres anguli; similiter vocabuli significatio eadem est in duobus hominibus, quo-

r u u

rum alter distinctam rei notionem habet, alter vero ejusdem rei claram quidem; sed confusam, quia notio clara sufficit ad rem agnoscendam, et ab aliis distinguendam, licet in ea non distinguantur notæ, E. G. qui Geometriæ practicæ operam navant, definitiones figurarum negligere solent, atque solo figuræ intuitu claram vocabulorum notionem sibi efformant; qui vero theoreticam sibi familiarem reddit, definitiones tamquam demonstrationum principia adhibet, atque ideo vocabulorum, quibus figuræ indigentur, notiones distinctas habet.

VII. Frequenti usu ita nobis familiaria reddimus vocabula, ut ea nos satis intelligere arbitremur, licet ad ipsis vocabulorum notiones non attendamus, tumque loco notionum earum signa substituimus, quod in tanta loquendi celeritate sæpe fieri necesse est: præterea sæpe inania adhibentur vocabula, quæ notio em aliquam significare creduntur, quamvis vanissimi sint soni. Quod qua ratione fiat explicandum est: si ex vocabulis simplicibus, quibus singulis sua respondent notio, formatur vocabulum complexum, videmur nobis, habere notionem vocabulo complexo respondentem, licet hæc re vera inanis sit: si enim singulis vocabulis, ex quibus complexum vocabulum formatur, sua respondet notio

no-

nobis perspecta, eo prolato mentem nostram subeunt notiones vocabulis simplicibus respondentes, ideoque intelligere nobis videmur mentem propriam, vel mentem alterius complexam vocem pro erentis; fieri autem potest, ut notiones ea repræsentent, quæ simul esse non possunt, ideoque ut vocabulum complexum contradictionem involvat, quamobrem et notio ipsa inanis est, sic bilineum dicitur spatium duabus lineis comprehensum, si quis autem bilineum rectilineum dicat, tum illius mentem nobis videmur intelligere, atque bilinei rectilinei distinctam habere notionem, quæ tamen inanis est, cum repugnet spatium duabus lineis rectis comprehendi: igitur nomen complexum inane est, quamvis simplicibus vocabulis sua respondeat distincta notio. Hujusmodi vocabula inanis omnino notionis etiam inter Eruditos frequentissima sunt; si quis rei, quam observat, rationem redditurus, causam vocabulo indigitaverit, huic autem vocabulo non aliam, quam rei observatæ notionem jungat, tum sibi videtur, habere notionem vocabulis respondentem, quamvis hæc revera inanis sit, nam rei observatæ notionem aliquam habemus; et quoniam ea quæ sunt, vel fiunt, ab aliqua causa sunt vel fiunt; patet utique, causam aliquam rei observatæ esse debere, quam vocabulo aliquo

quo indigitamus ; videmur autem nobis aliquando habere notionem vocabuli illius , quatenus denotat causam rei observatæ et quidem dum quis causam , id est , cuius rationem reddere debet , considerat , hæc à se invicem distinguitur tamquam entia duo , quorum unum alterum non est , et tamen non nisi unius notionem habet , nempe ejus , quod observat , causæ , cujus sibi notionem aliquam habere videtur , revera nullam habens notionem. Itaque inane est vocabulum , quo eam indigitat , E. G. observamus ferrum à magnete attrahi , notionem habemus hujus attractionis , quatenus est phænomenon quoddam seu effectus naturæ ; adesse debere phænomeni hujus causam ratione convincimur , eam licet adhuc ignotam vocabulo aliquo designamus , soletque appellari *vis attractrix*. Jam si quis notionem phænomeni , seu effectus à se observati transfert ad causam , eamque considerat per modum entitatis in magnete , per quam motus ferri ad magnetem , mutuæque adhæsiō producitur , tum sibi videtur habere notionem *vis attractricis* , cum tamen nullam habeat , ideoque *vis illa attractrix* est nomen innane , et qui eam affert tamquam causam motus ferri in magnetem , atque mutuæ adhæsiōnis , is profert inanem sive mente sonum. Pleræque Philosophorum sec-

130 *Institutiones philos.*

tæ , cum singulares , et miras affectent sententias , omniaque phænomena explicare , et eorum causas assignare velint , causam effectus , quam ignorant , revera vocabulo aliquo indigitant , et rationem effectus pro lato vocabulo illo frequentissime reddunt , aut reddere se arbitrantur. Si quis rei observatæ causam repræsentat , tamquam ens , à quo res ipsa observata proficisci potest , is illius causæ notionem habet , sed inde rei observatæ rationem reddere nequit. Cum enim effectus omnis causam suam habeat , cognito effectu formare possumus notionem causæ ; tamquam entis à quo effectus ille proficisci potest ; verum cum idem per idem explicari non possit , ex ista notionem reddi nequit ratio effectus illius , qui observatur , alioquin dicendum esset , id , quod fieri observamus , ideo fieri , quod fiat , quod quidem nugari est. Quandiu ergo cum vocabulo rei alicujus observatæ causam significante aliam notionem non jungimus , quam quæ exhibet rem ipsam , hujus effectus rationem reddere non possumus , E. G. si quis gravitatem concipit tamquam vim , qua corpora versus terræ céntrum feruntur , is utique gravitatis notionem habet ; si vero rationem redditurus , cur corpora versus terræ centrum feruntur . affirmaverit , id fieri per gravitatem , et hanc descensus corpe-

pe-

porum causam afferat, is nihil aliud dixit, nisi corpora ferri versus centrum terræ, quia versus terræ centrum feruntur, quod nugatorium est: fieri itaque potest, tu quis habeat notionem genuinam vocabulo respondentem, sed quæ ex abusu in notionem fallacem degenerat, ita aut vocabulum inane sit.

VIII. Notio, qua repræsentatur res, vocabulo aliquo designari solita, propriam ejusdem vocabuli significationem constituit, et vocabulum tamdiu proprie sumitur, quamdiu eidem illa notio attribuitur, atque vocabulum illud *proprium* appellatur, tamquam proprium hujus notionis, vel rei signum, sic in sermone vulgari vox Sol significat istud lumine magnum, à quo lucem ac calorem in terra haurimus, et quod suo se fulgore satis prodit; quandiu hæc vox de corpore isto totali usurpatur, tamdiu eadem propriè sumitur. Quonian igitur, voces quibus in communi sermone utimur, rebus datis significandi destinantur, significationem propriam habent; propria autem in communi sermone vocum significatio constituit usum loquendi, ita ut usum loquendi obserbet ille, qui vocibus jungit earum rerum notiones, quibus significandis voces illæ ex loquendi usu destinatæ sunt. In communi sermone servari debent recep-

ta in disciplinis, et artibus vocabula secundum propriam eorum significationem. Cum enim in scientiis, et artibus plurima distinguenda sint, quæ vulgo confunduntur, necesse fuit, harum rerum nomina fingere, quæ in communi sermone non adhibentur, et hæc quidem vocabula appellantur *technica*, hoc est, artibus, et disciplinis propria. Porro quia loquimur, ut intelligamur, ab usu loquendi in communi sermone recedendum non est, nec in disciplinis à recepta vocabulorum significatione, ideoque semper utendum est bervis propriis. Idem vocabulum duas, vel plures significationes proprias habere potest, prout duabus, vel pluribus rebus, quarum notiones habemus, significandis destinantur; sic idem vocabulum in vita communi, et in arte, vel disciplina aliqua duas sæpe habet significationes proprias citra ullam confusionem. Si verò vocabulum aliquod à significatione propria transfertur ad significandam rem aliam, suo vocabulo proprio non destitutam, ob similitudinem quamdam, significatio ista dicitur *impropria*, et vox *improprie* sumi dicitur, seu *impropria* appellatur, E. G. nomen *oculus* propriè sumitur pro organo visionis; si eadem vox transfertur ad intellectum, qui dicitur *oculus mentis*, tum illa *impropriè* sumitur. Si vocabulum, cui propria quædam sig-

sig-

significatio competit, præterea rei alteri significandæ destinatur, cujus quidem rei notionem vel nullam, vel saltem obscuram habemus, erit, quoque vocabulum in hoc altero casu prorsus inane; etenim si vocabulum, cui propria quædam significatio competit, alteri rei significandæ præterea destinatur, sua spoliatur notione, quæ propriam rei significationem constituit. ita ut significatione omni vacuum censi debeat.

IX. Ex præcedentibus colligi possunt tria potissima de vocabulorum significatione præcepta: 1. quidem varii considerandi sunt casus, in quibus voce aliqua utimur: 2. quæcumque in re ipsa distinguï possunt, sedulo sunt distinguenda: 3. diligenter observandum, quibus de causis voce illa in dato casu utimur, atque casus alii in memoriam revocari debent, examinando scilicet utrum vox eadem adhibenda sit, necne, si hæc vel illa absit, vel adsit conditio: hac ratione detegemus singulas notionis partes, nam qui propriam vocis significationem communi loquendi usu receptam quærit, is notionem investigare nititur, qua ipsa repræsentatur, ideoque notas quærere debet, quæ in notione illa continentur, per quas res agnoscitur, et ab alia qualibet re distinguitur: quamobrem cum notas desumendas esse demonstratum sit ex attributis

essentialibus ; si absint notæ , jam deest ratio , cur hac voce utamur ; igitur detegendæ sunt notæ , perpendendo scilicet in quibus casibus voce aliqua utamur , V. G. si quis investigaverit vocis *lux* significationem , quam ex usu loquendi obtinet , attendere debet ad eos casus , in quibus *lux* addesse , vel abesse dicitur , ut inde colligatur ratio , ob quam lucis præsentiam asseramus : quoniam itaque lucem addesse dicimus , dum corpora circumjecta videre possumus ; contra autem nondum lucem addesse afirmamus , dum eadem nondum videre licet ; hinc constat lucis nomine ex usu loquendi significari id , vi cuius corpora videri possunt. Porro ex his omnibus colligere est , quanta in verborum usu adhibenda sit diligentia , ne decipiamur notionum fallaciâ , atque vagâ , et determinata vocum significatione.

X. Præscriptæ hactenus regulæ de vocabulorum usu cuilibet scribendi generi communes sunt ; at de stilo philosophico aliqui supersunt observanda. Philosophus scribit , ut doceat , non ut moveat , quod facit Orator ; neque ut delectet , quod intendit Poeta : itaque in Philosophia præsentem locum habere debet sermonis simplicitas , nec pulchris utendum est verbis , quam quæ satis sunt ad veritatem nudè proponendam ,
et

et explicandam ; etenim Philosophi accuratas tradunt rerum definitiones , quæ sine ullis verborum ambagibus rerum ipsarum essentiam ex Logicæ præceptis explicare debent. In propositionibus philosophicis determinatur convenientia , vel non convenientia prædicati cum subjecto , con convenientiæ , vel repugnantiaë conditio ; igitur inpropositionibus philosophicis nihil ponendum nisi quod prædicati , et subjecti convenientiam , vel discrepantiam determinare possit. Tandem in demonstrationibus philosophicis ex propositionibus demonstratis veritatem aliquam antea latentem eruimus ; quod ut fiat , satis est , definitiones , propositiones demonstratas , earumque demonstrationes in memoriam revocari , propriisque verbis enuntiari. Et quidem si nihil aliud intendant Philosophi , nisi , ut doceant , nulla est ratio cur alia adhibenda verba , et plura quam quæ ad hunc scopum sufficiunt : quare si vocabula aliqua minus latina fuerint , et barbara videantur , dummodo tamen sint *technica* , ut jam dicitur est , et ad faciliorem rerum intelligentiam apposita , ea respui non debent , neque alia substituere licet : et certè si vocabula semel recepta non retineamus , sed aliena usurpemus , Lector technicorum vocabulorum gnarus nos non intelliget , et contra si nova vocabu-

la intellexerit, recepta ab aliis Scripto-
ribus verba non capiet, nisi utrumque vo-
cabulorum genus sibi familiare reddiderit, ac
proinde nulla urgente necessitate memoria
vocalibus oneranda; ac præter necessita-
tem Lectoris patientiam, et memoriam de-
fatigari non convenit. Id verò multo minus
ferendum, si quis nova vocabula commi-
niscatur, quibus res ab aliis jam inventas,
et dictas involvat, easque velut novas se in-
venisse gloriatur, hunc enim vanissimum
gloriolæ fumum aversari maximè debent Phi-
losophi. Ea profecto ratio fuit, cur nos
recepta ab antiquis Philosophis vocabula
servaverimus: absit tamen ut quis sibi per-
suadeat, eam à nobis contemni, licet dif-
ficiliorem, et longiorem viam, qua Ora-
tores, vel Poetæ ad veritatem eundunt;
quin potius non inconsultum judicamus: ut
veritatem à Philosopho erutam, quæ nuda
est simplex aliquando fastiditur, pulchriori
ornatu vestitam in scenam producat vel Poe-
ta vel vel Orator, atque ita ejus amore capi-
antur, quibus nuda non satis placet. Opera
enim danda est, ut veritas omnium om-
nino hominum animis instilletur, quacum-
que demum ratione id fieri possit; quæ à
nostro scopo aliena sunt, et à foro philo-
sophico abesse jubentur, non ideo vitupe-
rantur; et ex orbe litteratio proscribuntur.

Hu-

Hujus elegantiae philosophicae praclarum exemplum hac nostra aetate praebuerunt vir dignitate atque ingenio Eminentissimus Cardinalis de Polignac in Philosophia Antilucetiana et Clarissimus vir Stayus in utraque Cartesii et Nevvtoni Philosophia versibus tradita. Ceterum in quocumque scribendi genere eum respuimus verborum ornatum, qui in verbis impropriis, verborum ambagibus, meraque garrulitate consistit, atque multo magis odiosa censi debet loquacitas illa, si contumeliis vel acriori sale fuerit aspersa. Quae hactenus dicta sunt de dictionis simplicitate, et perspicua brevitate, non ad sermonem latinum dumtaxat pertinent, sed etiam ad aliud quolibet sermonis genus: neque etiam rebus philosophicis dumtaxat conveniunt, sed in aliis quibuslibet docendis disciplinis valere debent.

ARTICULUS II.

De definitione,

I.

Definitio est oratio, qua explicatur id, quod oscurum est in re, vel in nomine; hinc duplex oritur definitionis species, alia nimirum *nominis*, hanc ipsum nomen

men, illius scilicet vim, et significationem clariùs exponit; de hac definitione satis fusè dictum est in articulo præcedenti; alia autem est definitio *rei*; quæ explicat, quid res ipsa sit, ita ut res definita ab alia quacumque distinguatur: quoniam autem res à se invicem non nisi per notas distinguì possunt, patet definitionem nihil aliud esse, nisi notarum, quæ ad rem agnoscendam, et ab alia qualibet distinguendam sufficiunt, enumerationem. Præterea notæ desumuntur ab attributis essentialibus, vel etiam ab ipsa modorum, et relationum possibilitate: itaque definitio rei iterum duplex est, *essentialis* scilicet, et *descriptiva*; essentialis est illa, quæ explicat naturam rei per attributa essentialia, nomine autem naturæ hìc intelligenda non est essentia realis, sed tantum nominalis, quod jam antea observatum fuit; definitio descriptiva est, quæ rem ipsam describit per modorum, atque relationum possibilitates, ita si aurum definiamus metallum flavum, ductilissimùm, quod aqua regia solvi potest, aqua autem forsi dissolvi non potest, definitio illa dicitur descriptiva; contra autem definitio erit essentialis, si hominem definiamus animal rationale. Quia autem modorum, et relationum possibilitates ex ipsis attributis essentialibus profluunt, possibilitates illæ inter attributa essentialia

re-

recenseri etiam posunt ac proinde pro una, eademque definitione haberi possunt duæ illæ definitionum species, receptam tamen in scholis divisionem, retinebimus. Quamvis autem definitio rei nihil aliud sit, quam vocabuli rem ipsam significantis explicatio, hæc tamen cum definitione nominis confundi non debet; etenim definitio nominis explicat vulgarem, et communi usu receptam vocabuli significationem; definitio autem rei explicat eam vocabuli significationem, quam aliquis in mente habet, ita ut hoc vocabulo essentielles rei notiones mente conceptas exprimat, atque explicet. Si tamen definitio nominis accurata omnino sit, ita ut rem ipsam nomine significatam ab alia qualibet re distinguat, quod quidem in suis nominum definitionibus diligenter præstant Geometræ, nihil interest, tales definitiones vel rei, vel nominis appellari.

II. In omni definitione rei id maxime curandum est, ut res definita à quacunque alia re perfectè distinguatur; atque hinc facile apparet, definitiones omnes, quibus res aliqua ratione describimus, aut explicamus, constare debere genere, et differentia, ex quibus res ipsæ tamquam partibus componuntur. Si definitio sit essentialis, satis erit exprimere unicum tantummodo

do attributum essenziale, quod tamen rem ipsam ab alia qualibet distinguat; verum si definitio sit descriptiva, tot partes in definitione enumerari debent, quot simul sumptæ uni tantummodo rei definitæ conveniat, eamque à ceteris omnibus distinguant. Verum in omni definitione, quantum fieri potest, debet exprimi genus proximum, seu inferius; etenim, ut demonstravimus tractantes de universalibus, gradus inferior continet superiorem, ac proinde cum adhibemus genus proximum alicujus rei, in notione hujus generis comprehenduntur attributa generum superiorum, ita in notione animalis comprehenditur notio viventis, corporis et substantiæ; contra si definirem hominem, substantiam rationalem, omitterentur notiones corporis, viventis, et animalis, neque accurata foret definitio; vulgata autem hominis definitio, homo est animal rationale, continet genus proximum; saepe autem accidit, ut genus proximum, et differentia specifica unico vocabulo exprimi non possint, tunc autem adhibenda est sufficiens qualitatium enumeratio, quæ generi, et differentiis equivaleat.

III. Definitionem conditurus, distinctam habere debet notionem rei definiendæ, et notas, quæ notionem illam distinguunt, propriis vocabulis exprimere; alioquin notas il-

illas, quæ ad rem agnoscendam sufficere, enumerare non posset, ac proinde nec rem ipsam definire. Vocabula etiam usurpanda sunt, quantum fieri potest, in recepta significatione, nisi vaga, et obscura sit significatio, quod contingit sæpissimè; si autem vocabula à propria significatione ad alienam transferuntur, tunc definiiri debent antequam eisdem utamur. Quamvis autem necessitas servandi hæc monita palmaris sit, et luculentissima; mirum est tamen quàm sæpè homines inter scribendum, et loquendum, ab illis regulis deflectant; qui diversa placita fovent, diversisque partibus student, iisdem vocibus; et locutionibus notiones plane dispares, et toto cælo discrepantes aliquando exprimunt, vitari ergo maxime debent vocabula: quorum significatio vaga est; alioquin vaga foret, sive nulla definitio. Similiter in definitione adhiberi non debent voces, quibus confusam dumtaxat notionem tribuere possumus; etenim si vocibus, quæ definitionem constituunt, respondeat notio confusa, jam nullæ iisdem vocabulis notæ enuntiantur, ac proinde et nullæ notæ in ipsa re definita distinguuntur, sive definitio nulla est sæpissimè admittitur hic error ab iis præsertim, qui etymologias, et derivationes grammaticales cum definitionibus confundunt.

IV. Ex his omnibus facile intelliguntur definitionis regulæ in Scholis tradi solitæ, quæ quatuor sunt præcipuæ: 1. est, *definitio sit clarior re definita*, quæ regula colligitur ex ipsa definitionis natura: 2. *definitum ipsum non potest ingredi definitionem*: alioquin definitio non foret clarior definito; vitium illud in definitione commisum appellari solet *circulus in definiendo*: 3. *definitio debet esse brevis*, seu nihil in ea debet redundare, patet ex dictis de notis in definitione enumerandis: 4. *definitio debet esse reciproca cum definito*, etenim cum definitio nihil aliud sit, quam res ipsa definita clarius explicata, quidquid affirmatur de re ipsa definita, affirmari etiam potest de ipsa definitione, et viceversa; ex hac ultima regula fluunt tria in Scholis axiomata: *cui convenit definitio convenit et definitum*: *cui convenit definitum convenit et definitio*: *cui repugnat definitum, repugnat et definitio, et contra.*

ARTICULUS III.

De divisione.

I.

Divisio definiri solet oratio dividens totum in partes, sive explicans rem per partes; itaque divisionis utilitas est: 1. ut totius cognitionem distinctam acquiramus, quod utique fit cum res, que uno prospectu videri non potest nisi confuse, per partes dignoscenda proponitur: 2. ut ea, quæ ad totum pertinent, ad certa divisionis membra, seu capita reducantur, atque ita facilius memoria teneantur.

II. Partes illæ, quæ enumerantur, aut distinguuntur, vel continentur *actualiter* in toto, et *actuales* vocantur, sive tantummodo sunt in *potentia*, hoc est totum illas quidem non habet, sed habere potest, ideoque *potentiales* dicuntur. Si partes totius fuerint actuales, divisio, quæ illas separat, sive enumerat, dicitur *actualis*; *physica* quidem, si partes illæ *physicæ* fuerint, hoc est, si ab invicem realiter sint distinctæ, ut hominis alia pars est anima, alia corpus; *metaphysica* verò, si partes ipsæ metaphy-

si-

sicæ fuerint, hoc est si ab invicem distinctæ non sint realiter, sed tantum per mentem; ut hominis alia pars est animalitas, alia rationalitas; *integralis* denique, cum compositum ipsum dividitur in illas partes, quæ non ad essentiam totius, sed ad illius integritatem, et perfectionem pertinent; quare partes illæ *integrales*, vel *integrantes* dicuntur, ut hominis alia pars est caput, brachia cet; prima divisionis species *particio* dicitur. Si totum aliquod in partes suas potentiales dividatur, quod fieri intelligimus, ubi genus in varias species, et species ipsa in varia individua dividitur ubi nempe enumerantur omnia individua, quæ in alia specie, et species omnes, quæ in aliquo genere continentur, tunc erit divisio *potentialis*; *potentialis* etiam divisio appellatur, si dividatur accidens in subjecta, hoc est, si enumerentur omnia subjecta, quibus aliquod accidens inesse poterit, aut dividatur subjectum ipsum in accidentia, quæ in aliquo subjecto reperiuntur.

III. Leges, quæ in divisione servari debent, etsi plurimæ afferri soleant, omnes tamen ad paucas, ceteris utiliores, reducuntur, quas breviter explicabimus: *divisionis membra*, seu *partes exæquare debent totum divisum*, ita ut nec plura, nec pauciora sint in divisione membra quam in
to-

toto divisio, quod quidem patet ex ipsa divisionis definitione: quia verò partitio distinctionis causa fit, cavendum est *ne fiat divisio in membra nimis magna*, quibus ea confundantur, quæ distingui oportet; ut si quis corpora distribueret in ea, quæ sunt in terra, et ea, quæ sunt extra terram; neque etiam fieri debet *divisio in partes nimium minutas*: idem enim vitium habet nimia divisio, quod nulla, et confusum remanet quidquid in pulverem, ut ita dicam, sectum est: partitionis membra, quantum ipsa rei natura permitit, *nimum inæqualia esse non debent*; verum cavendum est, ne dum partes æquare volumus, rerum naturæ vim inferamus, conjungendo separata, et separando conjuncta: quia verò divisio brevis esse debet, nihil superfluum continere potest: quare hæc regula tenenda est, ut scilicet *pars una non includatur in alia*; alioquin inclusa pars bis enumeraretur.

IV. Cum inter illa, quæ contradictoriè, seu per affirmationem, et negationem opposita sunt, nullum dari possit medium, evidens est, nullam totius divisi partem omitti, ubi singula divisionis membra ad ultimum usque affirmando, et negando, seu per contradictoriam oppositionem inveniuntur, E. G. in extensione, quæ objectum

est Geometriæ, vel solam longitudinem consideramus abstrahendo à latitudine, et profunditate, et habemus lineam; vel non solam longitudinem consideramus, tumque vel longitudini jungimus latitudinem tantum, abstrahendo à profunditate, et habemus superficiem; vel longitudini non adjungimus solam latitudinem, sed præterea profunditatem, et habemus solidum, seu extensum in longum, latum, et profundum; manifestum igitur est tria tantum esse extensionis genera inferiora immediata, nempe lineam, superficiem et solidum.

V, Singulæ totius divisi partes eodem modo subdividuntur ac totum ipsum, partem quamlibet ut totum quoddam considerando, sic linea subdividitur in rectam, et non rectam, sive curvam; superficies dividitur in planam, et non planam, seu curvam, quæ rursus est convexa, vel concava, aut partim convexa, partim concava. Quantum autem fieri potest cavendum est, ne inter divisionis membra subdivisionis pars aliqua recenseatur, quod quidem vulgò ita jubetur: *divisio fiat in membra proxima, et immediata*: hinc non bene divideretur triangulum in curvilineum, rectilineum, mixtilineum, et acutangulum; sæpe tamen totum dividitur in membra remotiora, et mediata, vel quia ignorantur proxima, et immediata, vel

vel quia pluribus subdivisionibus adhibitis nasceretur confusio. Cavendum quoque est, ne partes totius sub uno respectu considerati permisceantur cum partibus totius ejusdem sub alio respectu spectati; idem enim esset vitium, ac si duo tota, et eorumdem partes in unum confunderentur; sic vitiosa est divisio trianguli rectilinei in æquilaterum, isosceles, scalenum, acutangulum; dicendum enim est, triangulum rectilineum ratione laterum dividitur in equilaterum, isosceles, et scalenum; ratione autem angulorum dividitur in acutangulum, rectangulum, et obtusangulum.

PARS SECUNDA LOGICÆ

CAPUT I.

De natura judicii, et propositionis.

I.

IN omni judicio considerari debent duæ notiones, nempe notio rei, de qua aliquid affirmatur, vel negatur, et notio ipsius rei, quæ affirmatur, vel negatur, dum scilicet notiones illæ per judicium conjunguntur, vel separantur: solemus etiam judicium verbis efferre, tumque illud *enuntiare*, vel *proponere* dicimur, unde *enuntiatio*, sive *propositio* est oratio, qua alteri significamus, quid rei alicui conveniat, vel non conveniat: propositio igitur differt à judicio, quemadmodum differt vocabulum ab ipsa notione significata. Cum ergò inanes fallacesque voces non nisi inanes fallacesque ideas pariant, ita etiam ex inanium vocabulorum combinatione resultant propositiones inanes, quibus nulla respondent ju-
di-

dicia: hinc cum facilius sit rerum nomina, quam earumdem ideas claras distinctas percipere, et memoria retinere, plerique hominum ad suarum idearum formationem non satis attendentes, etiam dum secum cogitant, loco idearum substituunt nomina, et propositiones loco iudiciorum; unde tot nascuntur inanes de vocibus quæstiones, ac disputationes: hinc litterarium orbem tot infestant Auctores, quorum scientia nihil aliud est, quam sonorum cognitio, et quorum, ingentia volumina *nucis putaminè*. ut vulgo dicitur, contineri possent, si resectis propositionibus omnibus, quæ circa voces versantur, res solæ servarentur.

II. Jam antea explicavimus, quid sit iudicium affirmativum, et negativum; unde statim intelligitur, quid sit propositio affirmativa, et negativa: verum de propositionibus illis nonnulla sunt observanda: notio *positiva* dicitur, quæ realitatem denotat; contra autem *negativa* appellatur, quæ à re ipsa realitatem aliquam removet: hinc vocabulum *positivum* est, quod notionem positivam, *negativum* autem, quod negativam significat: cavendum autem est, ne ex grammaticalibus regulis feramus iudicium, an vocabulum positivum sit, an negativum; nam fieri potest, ut habeat formam negativam, et tamen propter notionem positivam

ergo illud esse inter perceptionem, et iudicium discrimen, quod scilicet in perceptione ad plura, quæ rei aliqui insunt, attentionem nostram seorsim dirigamus, in iudicio autem aliqua intueamur, tamquam in subjecto existentia, vel non existentia: ex hac autem operationum serie colligitur, iudicium nihil aliud esse, quam actum mentis, quo prædicati cum subjecto convenientiam, vel non convenientiam percipit, ac proinde iudicium pertinet ad intellectum.

Objic. : ad voluntatem pertinet actus ille mentis, qui includit assensum vel dissensum : atqui actus iudicii cet. : ergo....
Resp. dist. maj. : qui includit assensum, vel dissensum circa bonum, vel malum C. maj. circa verum, vel falsum, N. maj. et cons. Illa enim perceptio convenientiæ, vel non convenientiæ, quæ ipsum iudicii actum constituit, nullum includere videtur assensum, vel dissensum, qui ad voluntatem ipsam pertinere possit; in iudicio percipimus quidem prædicatum, et subjectum tamquam simul existentia; conscii nobis sumus, aut esse videmur convenientiæ prædicati cum subjecto; illa autem perceptio nullum supponit voluntatis actum, imò improprie dumtaxat assensus vocatur, cum nihil aliud sit nisi vera, aut falsa persuasio, quæ ex ipsa perceptione oritur.

Inst.

um, repræsentatione C. maj. secus neg. maj. et dist. min. N. cons. Re quidem vera dum intellectus percipit, aut sibi percipere videtur idearum convenientiam, vel non convenientiam, fieri non potest, ut convenientiam illam vel repugnantiam non percipiat; verum quia intellectus in idearum repræsentatione adhibita attentione dirigitur atque emendatur; hinc fit, ut necessario determinata non sit idearum convenientium, vel non convenientium temeraria repræsentatio, ac proinde manet judiciorum temeritas, ideoque et culpa.

CAPUT II.

De materiali judiciorum differentia.

Materia judicii sunt ipsius subjectum, et prædicatum, forma verò est eorumdem conjunctio, separatio: in hoc itaque capite agemus de differentia judiciorum ac propositionum, ratione subjecti, et prædicati.

ARTICULUS I.

*De propositionibus universalibus, particulari-
ribus, et singularibus.*

I.

Subjectum propositionis vel est genus quoddam, vel species, vel individuum; subjectum enim est terminus, quo indigitatur res, de qua iudicium fertur; terminus verò vel singularis est, cum nempe notionem singularem, seu alicujus individui significat; vel est communis, cum nimirum notionem denotat pluribus communem: ergo subjectum propositionis vel est terminus singularis et individuum significat, vel est terminus communis, tumque vel significat, id quod pluribus tantum individuis commune est, seu speciem, vel id denotat, quod pluribus jam communibus convenit, seu genus superius aut inferius indicat: subjectum igitur propositionis vel est individuum, vel species, vel genus quoddam, E. G. in propositione: Petrus est doctus, subjectum est individuum; in hac; homo est mortalis, subjectum est species; in ista: lapis est gravis, subjectum genus est, cum plures dentur lapidum species.

II.

II. *Judicium singulare* est cujus subjectum est individuum ; unde propositio *singularis* est , cujus subjectum est terminus singularis seu individuum ; terminus autem singularis vel indicatur nomine proprio. ut cum dicitur : Moyses est Auctor Pentateuchi ; vel particula demonstrativa : uti hic liber utilia continet ; vel circumstantia quadam singulari : ut lapis , qui modo decidit , percussit brachium hominis prætereuntis. *Judicium universale* est , cujus subjectum est notio communis . species nempe vel genus , prædicatum autem convenit singulis speciei individuis , vel singulis generis speciebus , earumque individuis , sive absolute , et simpliciter , sive sub data conditione. Est autem signum universalitatis in propositione affirmativa vox *omnis* : in negativa *nullus* ; unde propositio *universalis* est , in qua subjecto præfigitur signum universalitatis , quales sunt istæ : *omnis homo est liber : nullus homo est sapiens in omnibus.* *Judicium particulare* est , cujus subjectum est terminus communis , species nimirum vel genus , prædicatum vero non convenit nisi quibusdam speciei , vel generis individuis. Signum particularitatis est vox *quidam* , *aliquis* : hinc propositio *particularis* dicitur illa : cujus subjecto præfigitur signum particularitatis , ut est ista : *quidam*

dam lapis est calidus, ubi subjectum genus denotat, prædicatum verò non nisi uni, sed indeterminate tribuitur, similiter propositio particularis est: quidam homines sunt probi. Propositio dicitur *definita*, cujus subjecto additur signum quantitatis, nempe vel universalitatis, vel particularitatis, vel singularitatis; hæc enim dicuntur propositionis *quantitas*, sicut affirmatio, aut negatio in Scholis appellatur propositionis *qualitas*. Propositio *indefinita* vocatur, cujus subjectum est terminus communis, sive absolute positus, sive sub data conditione, sed absque signo quantitatis, E. G. propositione definitæ sunt istæ: omnes homines sunt mortales: quidam homines non sunt sinceri: hic homo est doctus; contra propositio indefinita est ista: homo est doctrinæ capax. Porro observandum est in omnibus propositionibus cujuscumque quantitatis, et qualitatis prædicatum absolute, et nulla adjecta conditione de subjecto enuntiari, vel cum adjecta conditione, in primo casu propositio dicitur *categorica*, in altero autem *hypotetica* utriusque exempla sunt propositiones istæ: Deus est sapientissimus; lapis ex alto delapsus magnum impetum acquirit.

III. Propositio speciem universalis mentitur, quamvis singulari æquivaleat: dum nempe prædicatum pluribus simul sumptis con-

convenit, sed non singulis sigillatim; nam omnia ista simul sumpta spectantur instar individui: quamobrem cum propositio singularis ea dicatur, cujus subjectum est individuum, patet, in casu presenti propositionem pro singulari habendam esse: licet igitur in subjecto compareat vox *omnes*, vel *omnia*, non nisi ab incautis hæc propositio creditur universalis, quæ re vera singulari æquivalet, E. G. si quis dicat: omnes mendici, scilicet simul, accipere 26. nummos, tum prædicatum de uno quolibet in singulari enuntiari nequit hoc modo: quilibet mendicus accepit 26. nummos. et ideo propositio universalis non est, sed omnes mendici simul constituunt subjectum, quod instar individui consideratur; unde in presenti casu, particula *omnes* sumi dicitur *collective*, in casu autem altero, si nempe prædicatum de singulis inferioribus sigillatim enuntietur, sumi dicitur *distributive*. Rursus autem acceptio distributiva duplex est, una dicitur *pro singulis generum*; dum nempe signum universalitatis sumitur pro omnibus, et singulis individuis; ita cum dicimus: omne triangulum, hoc est triangulum quolibet, tres habet angulos: altera est *pro generibus singularorum*; ut cum signum universalitatis non pro singulis individuis, sed pro omnibus

tantum speciebus usurpatur : ut omne animal conclusum fuit in arca Noe , hoc est, ex omni genere animalium quædam fuere conclusa in arca Noe, Patebit in tertia Logices parte hujus doctrinæ ad recte ratiocinandum utilitatem esse maximam , quod quidem observatum volumus , ne tamquam steriles nugæ à viris imperitis contemnantur explicata hactenus principia.

IV. Si propositio universalitatis signum in casu obliquo contineat , ipsa autem propositio ad aliam reduci possit , in qua prædicatum sigillatim enuntiatur de singulis inferioribus , propositio universalis est , ut patet , cum ejus loco universalis substitui possit : eodem modo liquet , propositionem esse particularem , si propositio particularitatis signum in casu obliquo contineat , eaque talis sit , ut revocari duntaxat possit ad propositionem , in qua prædicatum non competit singulis inferioribus , E. G. propositio hæc universalis est : in omni triangulo sunt tres anguli , cum ad hanc reduci possit ; omne triangulum habet tres angulos ; ista verò : in quibusdam hominibus est scientia sine pietate , particularis est , quia ad hanc potest revocari ; quidam homines habent scientiam sine pietate.

V. Omnis propositio vel est universaliter affirmans , vel universaliter negans, vel

Logices pars II. cap. II. 163

vel particulariter affirmans , vel particulariter negans : et quidem omnis propositio est oratio , qua significamus , quid rei alicui conveniat , vel non conveniat , et qua proinde prædicatum de subjecto affirmamus , vel negamus ; in primo casu propositio est affirmativa , in altero negativa. Porro omnis propositio vel univarsalis est , vel particularis , vel singularis , prout subjectum est quoddam universale , genus nempe , vel species , quod universaliter accipitur , vel particulariter ; vel tandem subietum est aliquod individuum determinatum ; sed propositio singularis sub universali , vel sub particulari comprehenditur , quod quidem evidens est , cum propositio quælibet singularis ad universalem , vel particularem revocari possit , quod quidem exemplo facile intelligitur ; Auctor Pentateuchi est Legislatur Judæorum , ista propositio sit efferri potest ; quicumque est Auctor Pentateuchi , ille etiam est Legislatur Judæorum , ac proinde ad formam propositionis universalis reducitur : sic hæc altera propositio singularis ; hic lapis est calidus , ad hanc particularem revocatur , quidam lapis , nempe hic præsens , es calidus ; idem intelligatur de aliis quibuslibet exemplis quare cum demonstratum sit , omnem propositionem esse affirmantem,

tem, vel negantem, evidens est, omnem propositionem esse vel universaliter affirmantem, vel universaliter negantem, vel particulariter affirmantem, vel particulariter negantem. Attamen prætermittende non sunt aliæ propositiones, quibus nullum quantitatis signum præfigitur, quas ideo propositiones indefinitas appellavimus: verum quamvis tales propositiones non sint expressè universales, aut particulares; ad eas reduci facile possunt, iisque æquivalent; etenim vel propositionis prædicatum est subiecto essentielle: ut homo est animal, tumque propositio æquivalet universali, et dicitur *necessaria*: vel prædicatum est aliquid mutabile respectu subiecti; ut homo est doctus, tumque propositio particularis est, et dicitur *contingens*; aliquando tamen propositio indefinita etsi contingens æquivalere poterit universali, si communis spectetur loquendi modus, ita propositiones stæ: juvenes sunt inconstantes: senes sunt queruli, accurate loquendo sunt particulares quia tamen significant rem ut plurimum ita se habere, dicuntur vulgo *moraliter* universalis, cum pro more, et consuetudine hominum, ut tales admitti soleant, licet exceptionem patiantur.

Quatuor explicata propositionum genera in Scholis designari solent quatuor vo-

ca-

Logices pars II. Cap. II. 165

calibus *A*, *E*, *I*, *O*; et quidem *A* denotat propositionem universalem affirmantem; *E* universalem negantem; *I* particularem affirmantem; *O* particularem negantem: ut autem harum litterarum significatio memoria facilius retineretur, duobus sequentibus versiculis exprimi solet:

Asserit *A*. negat *E*, verum generaliter ambo.

Asserit *I*, negat *O*, sed particulariter ambo.

VI. Probè considerari debet propositio num affirmantium et negantium natura. In predicato quolibet distingui possunt *comprehensio*, et *extensio*; *comprehensio* appellatur id omne, quod comprehenditur in notione prædicati; *extensio* autem vocantur subjecta illa, quibus idem prædicatum convenit. Jam verò ea est propositionis affirmantis natura, ut prædicatum jungat cum subjecto, non quidem quoad omnem prædicati extensionem, sed tantum quoad omnem ejus comprehensionem, hoc est, omne id, quod comprehenditur in notione prædicati, reperiri debet in subjecto, non item omne id, ad quod extenditur prædicatum: cum enim istud subjecto plerumque latius pateat, ejus extensio limitata intelligitur per extensionem subjecti, ita ut eam dumtaxat extensionis suæ partem significet, quæ subjecto competit, E. G. in hac propositione: homo est animal, animalis notio tota comprehenditur

tur in notione hominis; quamquam notio illa ad alia quoque animalia extendatur, ea tamen in sola hominis specie consideratur: negantis contra propositionis natura est, ut prædicatum à subjecto removeat, quoad omnem prædicati extensionem, non autem quoad totam ejus comprehensionem; hoc est, notio tota prædicati non debet reperiri in subjecto, quamvis partes ejus aliquæ subjecto competere possint, ideoque id omne, ad quod tota notio prædicati extenditur, à subjecto excludi necessum est, E. G. in hac propositione: brutum non est animal rationale, non significatur subiectum, et prædicatum nihil habere commune; conveniunt enim in eo, quod ambo sint animalia, sed affirmatur notionem totam animalis rationalis non comprehendi in notione bruti, ac proinde notio tota prædicati quoad omnem extensionem à subjecto removetur. Evidens est, hanc esse propositionum quarumlibet affirmantium, et negantium naturam, etiamsi universales non sint, ac proinde generatim patet, attributum omnis propositionis affirmantis, vi affirmationis, sumi particulariter; negantis autem universaliter.

ARTICULUS II.

De judiciorum , et propositionum affectionionibus.

I.

INter varias judiciorum affectiones primo loco numeratur *æquipollentia* ; judicia scilicet *æquipollentia* dicuntur , quibus eadem notio complexa respondet : quare etiam propositiones *æquipollentes* appellantur , quibus significatur judicia *æquipollentia* : sic propositiones istæ sunt *æquipollentes* : Sol illuminat : ædificium illuminatur à Sole : lumen solis ædificium illustrat , in his enim omnibus judiciis formamus notionem complexam ; quæ repræsentat Solem una cum ædificio , et lumine , quo ædificium splendet : illud solum est in tribus propositionibus discrimen , quod in 1. Sol sumatur loco subjecti , in 2. ædificium , in 3. lumen.

Quoties igitur nobis occurrit propositio, et ex notione complexa eidem respondente formare licet aliam propositionem , cui eadem notio respondet , toties duæ illæ propositiones sunt *æquipollentes* : hinc si de

168 *Institutiones philos.*

aliqua re definita prædicatur notio, quæ eidem rei in definitione attribuitur, et de hac ipsa notione prædicatur res definita, propositiones sunt æquipollentes, ut patet ex ipsa definitionis natura; nam in his propositionibus eadem notio complexa respondet ipsi rei definitæ, et notioni, quæ per definitionem explicatur.

II *Propositio converti* dicitur, si prædicatum fiat subjectum, et subjectum viceversa fiat prædicatum, quæ autem per hanc conversionem prodit propositio, *conversa* alterius appellatur, E. G. propositionis: omnis homo est animal rationale, conversa est ista altera: omne animal rationale est homo.

Triplex in Scholis conversio solet distingui, *simplex*, *per accidens*, et *per contrapositionem*; conversio simplex ea est, in qua remanet eadem propositionis quantitas; propositiones universales negantes, et particulares affirmantes possunt semper converti simpliciter: ut nullus homo est in omnibus sapiens: nullus in omnibus sapiens est homo; conversio per accidens est illa, in qua non remanea eadem propositionis quantitas, ita cum propositio universalis affirmans in particularem convertitur: ut omnis homo est animal: aliquod animal est homo: conversio per contrapositionem fit, cum terminus ex finitis per ad-

adjectionem particulæ *non* fieri dicuntur *in-
finiti*: ut aliquis homo non est justus: aliquis
non justus non est non homo, vel: omnis homo
est animal: omne, quod non est animal, est
non homo; conversionis leges hoc disticho
juvandæ memoriæ causa comprehenduntur.

E, I, simpliciter convertitur, E, A,
per accidens.

A, O, per contra, sic fit conversio tota.

Id est, propositio universalis negans, quam
denotat littera E, et particularis affirmans,
quam littera I, significat, simpliciter con-
vertuntur, et ita porrò de reliquo disticho.

Conversionis per contrapositionem nullus fe-
re est usus, ac conversionis per accidens,
et maxime simplicis præcipuus est usus in
propositionibus universalibus, cum autem
prædicatum in propositione universali ne-
gante removeatur à suo subjecto, secun-
dum omnem suam extensionem sive quan-
tatem, patet, eadem propositionem pos-
se simpliciter converti, ac proinde etiam
per accidens. At propositio universalis af-
firmans, licet possit semper converti per
accidens, non potest tamen converti sim-
pliciter, ubi prædicatum est attributum com-
mune, quod scilicet in aliis subjectis potest
reperiri; sic ex eo, quod omnis homo sit
animal, inferri non potest, omne animal
est homo, sed tantum aliquod animal est
ho-